

DENG

AYLIK SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık
Ticaret Limited Şirketi Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Hukuk Müşaviri

Aydoğan İnal
Av. Erhan Aslaner

Yazışma Adresi
Tariabaşı Cad. No: 95 Kat: 1 Beyoğlu - İstanbul
Tel: 0 (212) 292 66 26 / 292 66 27
Fax: 0 (212) 292 66 35

Avrupa
Postfach: 131831, 42045 Wuppertal/Almanya
Tel: 0049 202 283 23 39
Fax: 0049 202 758 34 79

Baskı: Yon Matbaası

ISSN: 1302-7964

İçindekiler

Naverok

Kemal BURKAY 2-25

On Yıl sonra Güney Kürdistan

Mesud TEK 26-29

Özgür Ve Kürdi Bir Ortamda Yetişen

Nesil Güney Kürdistan'da Aydın

Geleceğin Garantisidir

Mehmet BAYRAK 30-41

Musul-Kerkük Kimin Yurdu?

Mahmut KILINÇ 42-48

Hazır İmkan doğmuşken, Bu Defa Irak'ı

Doğru Kurmak Gerekir

Ali Haydar KOÇ 49-56

Osmanlı Devleti devrinde

Musul Vilayeti

Bayram BOZYEL 57-67

Irak'taki gelişmeler ışığında

Federasyon tartışmaları

Ropörtaj/N. Morsünbül 68-72

KOMJIN Yöneticisi B. Karakaş: Tüm

kadınları kendi öz örgütlenmelerine

sahip çıkmaya çağırıyorum

on yıl sonra

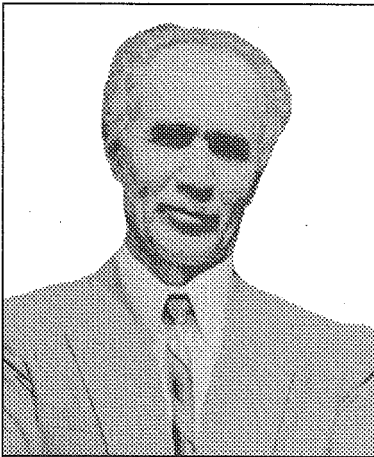
GÜNEY KÜRDİSTAN

● Amman'dan Bağdat üzeri Güney Kürdistan'a

Bir aya yakın süren (11 ocak- 8 şubat) Güney Kürdistan gezisinden döneli bir ay oldu. Bu geziye ilişkin izlenimlerimi yazmakta geciktim. Yalnızca, siyasi durumla ilgili olarak "Kürt Halkı Federasyonda Kararlı" başlıklı bir yazı kaleme aldım ve bu yazı hem burada (www.kurdistan.nu), hem de Dema Nû Gazetesinde yayınlandı. Parti heyeti olarak yaptığımız resmi ziyaretler ise PSK heyetinde olan arkadaşlar tarafından özetle de olsa, sıcaklığına yansıtıldılar ve bu sitede yer aldılar. Bunlardan bir kez daha ayrıntılı biçimde söz etmeyi düşünmüyorum. Bu yazımda daha çok, gezi sırasında ilgimi çeken ve okurlarla paylaşmak istediğim bazı şeylere değinmek istiyorum.

Gezi izlenimlerimi ikişer-üçer gün arayla, bölüm bölüm yayınlıyacağım. Birinci bölümünü okuyun, ilginizi çekerse devam edersiniz.. Böylesi belki sizin için de rahat olur; uzun yazılar, konu ilginç üslup tatlı da olsa bazan insanı sıkar.

1992'de bölgenin özgürleşmesinin ardından yaptığım gezide izlenimlerimi Kürtçe kaleme almıştım ve onlar *Azadi Gazetesi*'nde, Ali Dicleli adıyla, "*Gav bi Gav Kurdistan Azad*" (Adım Adım Özgür Kürdistan) başlığı altında bölüm bölüm yayımlandılar. Ama bu kez Kürtçe bilmeyen okurlarımın da onları izleyebilmesi için Türkçe kaleme aldım. Türk dostlarımız da, kendi basın-yayın organlarının "Kuzey Irak" demekte ısrar ettikleri şu binlerce yıllık Kürdistan'ın güney parçasında, yani adıyla sanıyla Güney Kür-

● Kemal BURKAY

distan'da, ne olup bittiğini bir de bizden, Kürt tarafından dinlesinler istedim.

Güney Kürdistan'ı son görüşümden bu yana yaklaşık on yıl geçmişti. Eğer 1981 yılında, İran-İrak sınırındaki dağlara, Kürt partizanları tarafından denetlenen Navzeng ve Tujala yöresine yaptığım geziyi saymazsak Güney'e iki kez gitmiştim. İlk kez 1992'de gittim ve üç ay kaldım. İkinci kez ise 1993 yılı sonbaharında gittim ve bir yıl yakın süre orada kaldım. 1994 Temmuz'unda ayrıldığımda içim buruktu, mayıs ayında iki büyük parti, KDP ile KYB arasında başlayan çatışma devam ediyordu. Diğer yurtsever örgütlerin ve bu arada bizim de bu çatışmayı sona erdirmek için yaptığımız girişimler sonuç vermemişti.

O zaman, gidişim gibi dönüşüm de Dicle üzerinden ve illegal yollarla olmuş, oldukça riskli ve maceralı geçmişti. Dönüşte geceleyin, Dicle üzerindeki bir adada Türk birliklerinin pususuna düştük ve geri dönmek zorunda kaldık. Şansımız varmış ki -ya da karşı tarafın şansı yokmuş ki- ölen ya da yaralanan olmadı. Bir ay kadar sonra yine aynı yoldan, bu kez pusuya da düşmeden geçmeyi başardık..

Daha sonra, bir kez de 1998'de, bir barış heyeti olarak yine Suriye üzerinden Güney Kürdistan'a gitmek istedik. Ancak Suriye'de yaklaşık bir aya yakın bekledikten sonra geçişimize izin çıkmadığı için geri döndük.

Evet, burası, kuzeyi-güneyi, doğusu-batısı ile bizim ülkemiz; ama oralara özgürce gidemeyiz. Oralarda özgürce yaşayamadığımız gibi...

● *Şah gitti, Saddam gitti Gün gelir ağalar paşalar da gider...*

Ankara, Tahrân veya Şam üzeri gidemediğimiz Güney Kürdistan'a bu kez, Saddam Hüseyin'in alaşağı edilmesinden sonra, Amman-Bağdat üzeri gittik. Bir dönemler bizim için bu yol da kapalıydı. Ama hayat bu, şimdi Saddam ve adamları sığınacak fare deliği arar, zindanlara düşerken Bağdat yolu onun işkence ettiği, ülkesinden kovduğu muhaliflere ve Kürtlere açıldı..

Acaba Kuzey ve Doğu Kürdistan'a gidebilmek için de oradaki ırkçı, faşist ve çağdışı rejimlerin çok daha güçlü birileri tarafından alaşağı edilmesini mi bekleyeceğiz?.. Neden olmasın? Bu güçlü bazan bir yabancı olur, "dinsizin hakkından imansız gelir", bazan da halk bu gücü kendisinde bulur, zorbayı-zalimi kendi eliyle alaşağı eder. Saddam gitti. Şah daha önce gitmişti. Günü gelir İran halkına çektiren şu mollalar da, kendilerini dünyanın merkezi sanan ağalar, paşalar da gider; şu veya bu biçimde...

● *Çöl şafağında sis...*

Okurların bildiği gibi, Bağdat havaalanı güvenlik koşulları elvermediği için sivil uçaklara henüz açılmadığından Irak'a ve Güney Kürdistan'a Ürdün üzeri gidip döndük. Dört kişiydik. Partimizin yeni Genel Sekreteri Mesut Tek, Sidar, Ünal ve ben.

Ürdün'ü ilk kez görüyorduk. Doğrusu pek gördüğümüzü de söyleyemem. Amman Havaalanı'na geceleyin indik ve o gece doğruca, bir Arap şoförün kullandığı steyşin türü jiple yola çıktık. Dönüşümüz de benzer biçimde oldu. Bu nedenle kenti gündüz gözüyle göremedik. Çölün şafağını ve gün doğuşunu merak ediyordum. Ne var ki Amman'dan çıktıktan az sonra sis bastı ve Irak sınırı yakınlarına kadar sürdü. Bu arada güneş de doğup biraz yükselmiş, sis dağılmıştı.

İskandinavya'nın kar ve kışından Arabinistan'ın -kış ortası da olsa- güneşli çölüne inmek tuhaf, keyif verici bir duygu.

Sınıra varmadan bir küçük kasabada mola verdik, çay içtik ve yanımıza yiyecek içecek bir şeyler aldık. Amman'da bizi karşılayan KDP'li dostlar, Hewlêr'e varıncaya kadar, güvenlik nedeniyle Irak tarafında mola vermememizi önermişlerdi. Zaten bu uzun yol boyunca, var olan yoğun trafiğe rağmen, oturup dinlenecek, ağız tadıyla yemek yiyecek doğru dürüst bir tesis de yoktu.

Sınırdaki pasaport kontrolü sırasında bir buçuk saate yakın bekledik. Sınır kapısı yolcular, otomobiller ve tırlarla ana baba

günüydü. Özellikle Irak'a otomobil taşıyan tırlar dikkat çekecek kadar çoktu. Sınırda kontrolü Ürdün ve Irak polisi ve gümrük memurları yapıyordu. Amerikan askeri filan görmedik. Sınıra kadar tek şeritli olan yol, Irak sınırından itibaren Bağdat'a kadar oldukça düzgün, rahat bir otobandı.

● *Kürdistan ve Arabistan*

İklim ve Doğa olarak iki ayrı dünya

Sabahleyin sis dağıldıktan sonra çevremizde beliren ağaçsız, otsuz, kahverengi bir düzlük göz alabildiğine uzanıp gidiyordu. Kuzeyde ufuk boyunca var olan puslu bir görüntü ilgimi çekti; bir dağ dizisi mi, yoksa bulut mu? Kuzeye kısmen Suriye, kısmen de Irak'ın orta bölgeleri düşüyor. Coğrafyasını bildiğim, tanıdığım kadarıyla buralarda böyle dağlar olamaz. Dağlara ulaşmak için çok daha kuzeye, Kürdistan'a varmalı... Nitekim zamanla pus dağıldı; ya sis ya da buluttu.

Yüzlerce kilometre boyunca yolumuz bazan uzak kentlere giden yollarla kesişiyor, bazan çevrede otlayan bir sürü göze çarpıyor, ama bir köy ve kasabaya ender olarak rastlanıyordu. Fırat kıyılarına varıncaya kadar yol boyunca ekili bir tarlaya rastlamadık. Fırat ve Dicle, hurma ağaçları, sazlıkları ve suladıkları tarla ve bostanlarla çevrelerine hayat veriyorlar. Kentler de bu iki ırmağın çevresinde sıralanıyor.

Kürdistan ve Irak'ın geriye kalan bölümü, yani Arabistan, birbirinden doğa ve iklim olarak ne kadar farklı! Irak, Dicle ve Fırat'ın suladığı şerit dışında ağaçsız, kurak, dümdüz bir ova. Bu kurak düzlük Kürdistan sınırında bitiyor, sıradağlarla kesilen verimli ovalar, Dicle'yi besleyen ırmaklar başlıyor. Daha kuzeye ve doğuya doğru ise meşe ormanlarıyla ve kısa yaz mevsimi dışında karlarla kaplı yalçın dağlar... Kar ve buz kimi yüksek zirvelerde yazın da eksik olmuyor.

Yolumuz tam da "Sünni Üçgeni" denen ve terörün yoğun olduğu bölgeden geçiyordu. Ramadiye'yi, Felluca'yı geçtik. Bağdat'ın yakınında, kente girmeden kuzeye, Samara istikametine yöneldik. Buradan iti-

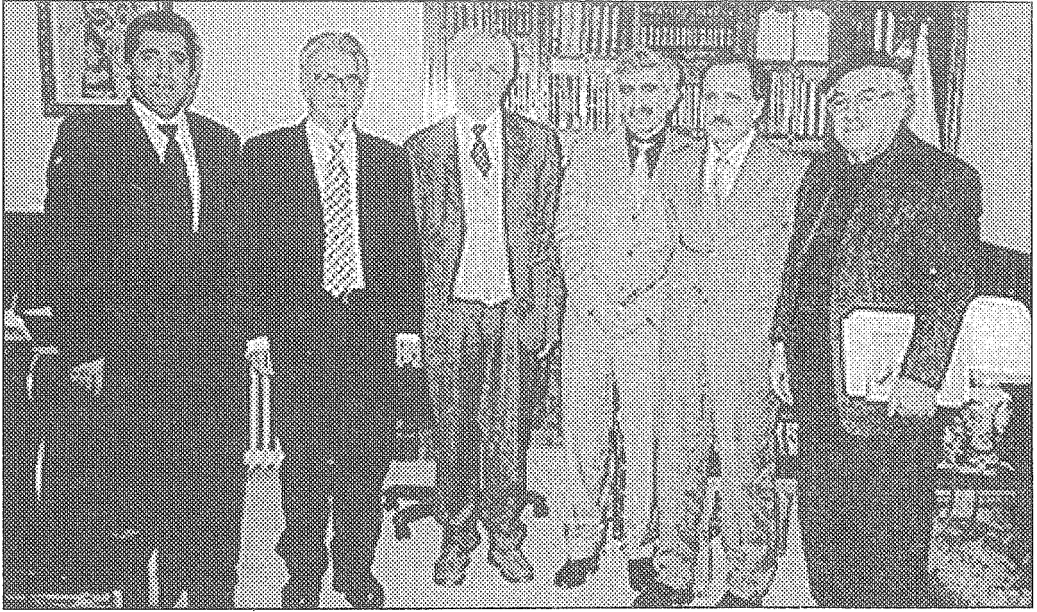
baren, tek şeritli, bakımsız bir yolla bir süre Dicle kıyısını izledik. İlginç, kendine özgü bir doğa. Kamışlıklar, hurma ağaçları ve sanki Babil döneminden kalma, aşınmış, yıkıntı halinde toprak kaleler, setler... Sümer, Babil ve Asur yapılarında kullanılan temel hammadde bu: Çamur ve kerpiç... Tarihte ilk kez keşfettikleri yazıyı da pişirdikleri bu kil tabletlerin üstüne nakşetmiş eski Iraklılar.

Yolumuz Duzhurmacı'dan geçerek Kerkük'e yöneldi. Otobandan ayrıldıktan sonra yol boyunca, özellikle kasaba ve kent giriş çıkışlarında göze çarpan sıkı bir kontrol var. Ancak ilginçtir, gerek geçtiğimiz uzun yol boyunca, gerekse bu kontrol noktalarında hiçbir Amerikan askerine ve askeri araca rastlamadık. Kerkük'e yakın rastladığımız ve yol boyunca uzaktan izlemek zorunda kaldığımız bir Amerikan tankından başka.

Duzhurmatu'nun güneyinden, Hemrin yöresinden başlayarak denetim Kürt peşmergeler tarafından yapılmakta. Zaten "Hemrin Dağı" bu kesimde Kürdistan'la Arabistan'ın sınırı sayılıyor. Adına dağ denmesine rağmen dağa benzer hiçbir yanı yok. Burası, kendi güneyine göre belki 15-20 metre yüksekliğinde tepelikler. Neden dağ dediklerini bir türlü anlayamadım. Herhalde düzlükte yaşayan Araplara göre bu bile bir dağ manzarası oluşturuyor!

Kerkük'ü akşam karanlığında geçtik. Kent çıkışında sol taraftaki tepelerin arkasında gökyüzü bir yangın yeri kızılığında idi. Burası Kerkük'ün ünlü petrol bölgesi Baba Gurgur'du. Biraz sonra petrol bacalarının dizi dizi ateşleri görüldü. Hewlêr'e saat yedi sularında ulaştık. Yolculuğumuz 16 saat sürmüştü.

Hewlêr'de (Erbil) Çuwarçıra otelinde bize yer ayrılmıştı. Otele varır varmaz, KDP'li dostlarımızdan Mehmet Emin ve diğer bazı dostlarla, tanıdık yüzlerle karşılaştık. Daha sonraki günlerde de gelişimizi haber alan dostlar otele bizi ziyarete geldiler. Bunların bir bölümü oraya iş yapmaya gelmiş Türkiye Kürtleri idi.

13 Ocak günü Selahaddin'de Kürdistan Demokrat Partisi'nin Politbürosu'nu ziyaret ettik. Yeni Genel Sekreter ve aynı zamanda Başbakan Yardımcısı Sami Abdurahman ve öteki yetkililerle görüştük. Şimdi Bağdat'ta yayınlanan Brayeti (El Taki-Kardeşlik) gazetesi yönetmeni F. Kakayi de oradaydı.

HEWLÊR'DE

Ertesi günden itibaren heyet olarak oradaki parti ve kurumlarla görüşmelerimiz başladı. 13 Ocak günü Selahaddin'de Kürdistan Demokrat Partisi'nin Politbürosu'nu ziyaret ettik. Yeni Genel Sekreter ve aynı zamanda Başbakan Yardımcısı **Sami Abdurahman** ve öteki yetkililerle görüştük. Şimdi Bağdat'ta yayınlanan Brayeti (*El Taki-Kardeşlik*) gazetesi yönetmeni **F. Kakayi** de oradaydı. Görüşme sırasında KDP lideri **Mesut Barzani** de kısa bir süre uğrayarak bize hoş geldin dedi (Onunla daha sonra ayrıca görüşecektik.) Sami Abdurahman'ı geçmişten tanıyordum. Deneyimli, yetenekli bir politikacı ve devlet adamıydı. Ne yazık ki çok geçmeden 1 Şubat'ta, kurban bayramı günü işlenen terör olayında, birçok başka değerli insanımızla birlikte hayatını yitirecekti.

14 Ocak günü Parlamento'yu ziyaret ettik. Parlamento Başkanı **Dr. Roj Nuri Şavês** o günlerde Bağdat'ta bulunduğu için,

bizi KYB Parlamento Grubu Başkanı **Sadi Pire**, **Celal Hoşnav** (KDP) **Tarık Cambaz** (KYB) ve **Nehla Hanım** karşıladılar ve Parlamento'yu gezdirdiler. Sadi Pire de 1980'li yılların başından beri tanıdığım, zaman zaman Kürdistan'da, Avrupa'da karşılaştığım deneyimli bir politikacı.

Aynı gün Hewlêr Başmuhafızlığı'nı (valilik) ziyaret ettik,

Vali Ekrem Mentîq ve yardımcısı **Mehdi Hoşnav**'la tanıştık. Ekrem Mentîq oldukça enerjik ve sempatik bir insandı. Biz çok sıcak karşıladı. Irak'taki yeni durumu, Kerkük sorununu sohbet ettik. Vali Yardımcısı **Mehdi Hoşnav** ise aynı zamanda değerli bir aydıındı ve Hewlêr Yazarlar Birliği Başkanlığını yapmakta idi. O gün öğleden sonra bize kentin bazı yeni yapılarını ve parkı gezdirdi.

● *Kültür Sarayı ve Kürt Dili Akedemisi*

Gördüğümüz yerlerden biri Kürdistan hükümeti tarafından yaptırılmış olan **Kürdistan Merkez Bankası**, bir diğeri yeni ta-

mamlanan **Kültür Sarayı** idi. Burada sanatçılar için uygun çalışma yerleri, tiyatro ve konferans salonları yapılmıştı. Bu yapının biraz ötesinde "*Kori Zanyari Kurd*" denen **Kürt Dili Akademisi**'ni gezdik. Kaba inşaatı bitmiş olan yapının boya ve diğer ince işlerinin yapımı sürmekteydi. Her biri üç katlı, geniş bir alan üzerinde, bahçe içinde inşa edilen, estetik olarak göz okşayan her iki binanın plan ve projesi de Kürt mimarlar tarafından yapılmış ve Kürt ustalar tarafından inşa edilmişlerdi.

Daha sonra, **Hewlêr Stadyumu**'nu ve kültürlük salonunu gezdik. Buraya, iki yıl kadar önce teröristlerce katledilen **Hewlêr Valisi Fransuva Heriri**'nin adı verilmişti. Stadyum 1990 öncesi yapılmıştı, ama Kürt yönetimi tarafından büyük ölçüde geliştirilmiş ve restore edilmişti.

● **Tank ve topların yerini ağaçlar ve güller aldı**

Mehdi Hoşnav'ın rehberliğinde gezdiğimiz yerlerden biri de Kürt yönetimi tarafından son yıllarda yapılmış olan büyük parktı. Yaklaşık 5000 dönümlük geniş bir alan üzerinde inşa edilmiş olan park, Saddam döneminde askeri bölge idi. Yani burada Kürdistan'da savaşan Irak'ın kuzey ordusu konuşlanmıştı. Parkta geniş havuzlar, açık bir tiyatro ve konser alanı, çocuk bahçeleri ve bir lokanta inşa edilmişti. Çoğu ancak 3-5 yıllık olan fidanlarla kaplı ağaçlık alanlar ötelere, yeni yapılmakta olan

Hewlêr Havaalanı'na doğru uzanıp gidiyordu. Geniş bir alan güllerle kaplıydı. Burada, "Enfal"de (Saddam'ın Kürt halkına karşı giriştiği soykırım) yok edilen, çoğu kadın ve çocuk 185.000 Kürdün anısına dikilmiş aynı sayıda gül olduğu söylendi.

Parkın bir köşesi, son ve büyük klasik Arap şairi olduğu kabul edilen **Cewahiri**'ye ayrılmış, anıtı dikilmişti. Cewahiri seçkin bir Kürt dostu idi ve bunu gizlemeyen, Kürt ulusal mücadelesine dayanışmasını cesaretle ortaya koyan, bunu hem şiirlerinde, hem de başındaki fese "Yan Kurdistan yan neman!" sözcükleriyle yazabilecek derecede yürekli bir ozandı. Kürtler de bu dostlarını unutmamışlar ve hem gönüllerinde hem de bu güzelim parkın bir köşesinde ona yer açmışlardı.

Burada, bir zamanlar askeri barakaların, tank ve topların, savaş uçaklarının yer aldığı bu alanda, şimdi havuzları, ağaçları, gülleri, kültür alanlarıyla kente soluk aldırان güzelim bir park oluşmuştu. Beş-on yıl sonra, ağaçlar daha da gelişip serpilince, besbelli daha da güzelleşecekti burası. Daha sonra Süleymaniye kentini gezdiğimizde de, benzer biçimde askeri bölgelerden parka çevrilmiş alanlar görecektik. Aklıma Türkiye'nin kentlerindeki geniş askeri bölgeler, sivillere yasak alanlar geldi. Örneğin Ankara'da kent alanının yüzde 40'ını oluşturan, Diyarbakır'ı kuşatan, kenti adeta işgal edici, boğucu askeri bölgeler...

Hewlêr'i 1992'de ve daha sonra 1993-

Mehdi Hoşnav'ın rehberliğinde gezdiğimiz yerlerden biri de Kürt yönetimi tarafından son yıllarda yapılmış olan büyük parktı. Yaklaşık 5000 dönümlük geniş bir alan üzerinde inşa edilmiş olan park, Saddam döneminde askeri bölge idi. Parkın bir köşesi, son ve büyük klasik Arap şairi olduğu kabul edilen Cewahiri'ye ayrılmış, anıtı dikilmişti.

94'te birçok kez görmüş, burada bir süre kalmıştım. Bir milyon nüfuslu geniş bir kent. Burada, kimilerince kent modernizminin ölçüsü gibi görülen gökdelenler ve sekiz-on katlı binalar yok. Irak'ta, Ortadoğu'nun birçok ülkesinde olduğu gibi, İngiliz mimarisinin etkileri var. Sokaklar genellikle iki katlı, villa türü, önlerinde küçük bir bahçesi olan ev dizileri arasında uzanıyor. Kent merkezinde bile çok çok üç-dört katlı yapılar, oteller... Bu yüzden Kent, nüfusa göre oldukça yaygın, geniş bir alanı kaplıyor.

Hewlêr'de on yıl öncesinden bu yana göze çarpan değişikliklerden biri, yeni yapılan, yukarda sözünü ettiğim geniş parkın yanı sıra, büyükçe kamu binaları (Kültür Sarayı, Kürt Dil Akademisi, Merkez Bankası vb), ayrıca yeni yapılan oteller.. Çuwarçıra'nın yanısıra, yeni yapılan Şeraton tamamlanmak üzere. Bir de kentin çıkışında, Selahaddin yolu üzerinde bir tepenin üzerine inşa edilmiş büyük bir otel var. Daha güvenli olduğu için orada Amerikalılar kalıyor..

Kent yaşamında göze çarpan değişikliklerden biri de yoğun trafik. Son yıllarda, özellikle de son savaşın, yani Bağdat rejiminin yıkılmasının ardından buraya büyük bir araç akını olmuş. Bu araçların bir bölümü yurt dışından (henüz gümrük vergisi olmadığı için dışardan araba akışı oldukça yoğun), bir bölümü ise güneyden, Bağdat yöresinden.. Söz konusu olağanüstü koşullar nedeniyle araba fiyatları ucuz olunca çoğu insan araba edinmiş. Bunu teşvik eden diğer bir nedense benzinin çok daha ucuz, nerdeyse sudan ucuz olması. Üç dolara koca bir depoyu doldurabiliyorsunuz! Tüm bu nedenlerle araba sayısı kent için öngörülenin, birkaç katı. Bu da trafiği oldukça zorlaştırıyor. Buranın tez elden bir metroya ihtiyacı var.

● *Gelişip serpilen Kürt kültürü*

15 Ocak günü **Kültür Bakanlığı**'nı ziyaret ettik. **Kültür Bakanı Mehemed Mahmud**, bölgenin kültür sorunlarıyla ve bakanlığının çalışmalarıyla ilgili olarak il-

ginç bilgiler verdi. Saddam döneminde Kürt kültürü üzerindeki baskılardan, yoğun asimilasyon çabalarından söz etti. Kürt kültür eserlerinin korunmadığını, mimari eserlerin yıkıntıya terk edildiğini, restore edilenlerin bile stilinin değiştirildiğini anlattı. Anlattıkları bize yabancı uygulamalar değildi. Kuzey Kürdistan'da da benzer politikaları aynen yaşamıştık ve şimdi de yaşamaya devam ediyorduk.

Güney'in özgürleşmesinden, yani 1991 yılından bu yana, bölgede Kürt kültürü hızla gelişip serpiliyor, daha devrim döneminde, partizan savaşı yıllarında boy vermiş olan yazar ve sanatçı örgütleri gelişip güçleniyordu. Güney Kürdistan'da şimdi 150 dolayında periyodik yayın (gazete ve dergi) vardı. Sansür yoktu. Yalnızca kişilik haklarına saldırılması durumunda ilgililerin dava açması söz konusuydu. Şimdiye kadar bu nitelikte ve çok az sayıda dava açılmıştı.

1990 öncesi (bölgenin Bağdat hükümetinin denetiminde olduğu 75 yıllık dönemde) Kürt dilinde topu topu 450 kitap yayınlanmıştı. ("Özgür ve demokratik" Türkiye'yi dünden bugüne yönetenlerin kulakları çınlasın; çünkü kendi egemenlikleri altında, 20 milyon Kürt için bu dahi olmamıştır!) Ama şimdi, Güney Kürdistan'da her yıl yüzlerce kitap yayınlanmakta idi. Kültür bakanlığı yayın işinde dergilere ve yazarlara önemli destek veriyordu. Kitapların basıkı masrafını ya tümüyle ya da kısmen Kültür Bakanlığı karşılıyordu.

Kültür Bakanlığı'nın yönetimindeki yerel radyo ve televizyonlar, kültür çalışmalarına, yazar ve sanatçıların eserlerinin tanınmasına geniş yer veriyorlardı. Bakanlığın desteğinde birçok müzik ve tiyatro grubu faaliyet gösteriyordu. Eğitimli müzisyenlerden oluşan 60 kişilik bir **Kürdistan Senfoni Orkestrası** oluşturulmuştu.

15 Ocak günü öğlen yemeğini, Kürdistan Yurtsever Birliği'nin Hewlêr örgütü sorumlusu **Adnan Müftü** ve **Sadi Pire** ile birlikte yedik. Adnan Müftü de yıllar öncesinden tanıdığım bir dosttu. Uzun yıllar Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi'nde çalışmış, bu partinin Şam temsilciliğini yapmış, daha

16 Ocak günü Barzan yöresine yolculuk ettik. Hem Mele Mustafa'nın mezarına saygı ziyareti, hem de on yıl öncesi de gezip gördüğümüz yerlere bir kez daha bir göz atmak için. Yanımızda, KDP'nin ilişkiler bölümünden bizimle ilgilenmekle görevli kadroları, hoşsohbet ve nüktedan Remzi ile yardımcısı İmad, ayrıca şoför olarak da, gezimiz sırasında içtenlik ve özveriyle bizi dolaştıran Mehdi ve Saleh...

sonra da partinin dağılmasının ardından KYB'ye katılmıştı. 1 Şubat'taki alçakça saldırılardan biri de KYB'nin Hewlêr Bûrosuna yapıldı ve Adnan Müfti bu eylemde, birçok değerli arkadaşını kaybederken, kendisi de ağır yaralandı.

Akşam ise, iki gün önce ziyaret ettiğimiz Vali Ekrem Mentîq ile yardımcısı Mehdi Hoşnav, bizi bir lokantada akşam yemeğine davet etmişlerdi. Ne yazık ki gerek onlar, gerekse o akşam yemekte bereber olduğumuz bazı güvenlik yetkilileri, bütün bu iyi yetişmiş, değerli insanlar 1 Şubat'taki saldırıda yaşamlarını yitireceklerdi.

● Barzan yöresine yolculuk

16 Ocak günü Barzan yöresine yolculuk ettik. Hem Mele Mustafa'nın mezarına saygı ziyareti, hem de on yıl öncesi de gezip gördüğümüz yerlere bir kez daha bir göz atmak için. Yanımızda, KDP'nin ilişkiler

bölümünden bizimle ilgilenmekle görevli kadroları, hoşsohbet ve nüktedan Remzi ile yardımcısı İmad, ayrıca şoför olarak da, gezimiz sırasında içtenlik ve özveriyle bizi dolaştıran Mehdi ve Saleh...

Ocak ayının az bulunur güneşli günlerinden biriydi. Kış ortası olmasına rağmen bir bahar havası vardı. Güney'de böyledir. Ekim ortalarında başlayan güçlü sonbahar yağmurlarıyla toprak yeşerir. Yalçın dağlar karlarla kaplıyken dağ dizileri arasındaki ovalar yeşil bir örtüyle kaplıdır. Aralık ve ocak boyunca otlar boy atmayı sürdürür, şubat ortasında bahar çiçeği görünür ve şubat sonunda ise bademler çiçeğe durur.

Yolumuz Selahaddin'den, Şaklaw'a ve Herir'den geçiyor, Xelifan'a varmadan Zap Vadisi'ne sapıyordu. Selahaddin yolu genişletilmiş, büyük bölümü otobana çevrilmişti, geriye kalan bölümünün yapımı ise devam ediyordu. Yolun iki yanı, tepelerin

16 Ocak günü Barzan yöresine yolculuk ettik. Hem Mele Mustafa'nın mezarına saygı ziyareti, hem de on yıl öncesi de gezip gördüğümüz yerlere bir kez daha bir göz atmak için. Yanımızda, KDP'nin ilişkiler bölümünden bizimle ilgilenmekle görevli kadroları, hoşsohbet ve nüktedan Remzi ile yardımcısı İmad, ayrıca şoför olarak da, gezimiz sırasında içtenlik ve özveriyle bizi dolaştıran Mehdi ve Saleh...

sonra da partinin dağılmasının ardından KYB'ye katılmıştı. 1 Şubat'taki alçakça saldırılardan biri de KYB'nin Hewlêr Bürosuna yapıldı ve Adnan Müfti bu eylemde, birçok değerli arkadaşını kaybederken, kendisi de ağır yaralandı.

Akşam ise, iki gün önce ziyaret ettiğimiz Vali Ekrem Mentîq ile yardımcısı Mehdi Hoşnav, bizi bir lokantada akşam yemeğine davet etmişlerdi. Ne yazık ki gerek onlar, gerekse o akşam yemekte bereber olduğumuz bazı güvenlik yetkilileri, bütün bu iyi yetişmiş, değerli insanlar 1 Şubat'taki saldırıda yaşamlarını yitireceklerdi.

● Barzan yöresine yolculuk

16 Ocak günü Barzan yöresine yolculuk ettik. Hem Mele Mustafa'nın mezarına saygı ziyareti, hem de on yıl öncesi de gezip gördüğümüz yerlere bir kez daha bir göz atmak için. Yanımızda, KDP'nin ilişkiler

bölümünden bizimle ilgilenmekle görevli kadroları, hoşsohbet ve nüktedan Remzi ile yardımcısı İmad, ayrıca şoför olarak da, gezimiz sırasında içtenlik ve özveriyle bizi dolaştıran Mehdi ve Saleh...

Ocak ayının az bulunur güneşli günlerinden biriydi. Kış ortası olmasına rağmen bir bahar havası vardı. Güney'de böyledir. Ekim ortalarında başlayan güçlü sonbahar yağmurlarıyla toprak yeşerir. Yalçın dağlar karlarla kaplıyken dağ dizileri arasındaki ovalar yeşil bir örtüyle kaplıdır. Aralık ve ocak boyunca otlar boy atmaya sürdürür, şubat ortasında bahar çiçeği görünür ve şubat sonunda ise bademler çiçeğe durur.

Yolumuz Selahaddin'den, Şaklawa ve Herir'den geçiyor, Xelifan'a varmadan Zap Vadisi'ne sapıyordu. Selahaddin yolu genişletilmiş, büyük bölümü otobana çevrilmişti, geriye kalan bölümünün yapımı ise devam ediyordu. Yolun iki yanı, tepelerin

etekleri, geniş bir alan ağaçlandırılmıştı. Genellikle, çam, servi ve okaliptüs ağaçlarıydı. On yıl öncesi, bölgeye petrol akışı durduğu ve bu nedenle yakacak sıkıntısı çekildiği için, birçok yerde olduğu gibi Selahaddin'in çevresindeki meşelikler de bilinçsizce bir talana ve tahribe uğramıştı. Şimdi, son yıllardaki ağaçlandırma çabalarıyla birlikte buralar yeniden yeşermeye ve daha düzenli bir orman oluşmaya başlamıştı. Bu iç açıcı ve sevindiriciydi. Yalnızca buraya özgü de değildi; daha sonra gittiğimiz Süleymaniye çevresinde ve başka birçok yerde buna tanık olduk. Kürtler ülkelelerini onarıyor, yeşertiyorlardı.

Bir tepenin eteklerinde, genç fidanların arasına, beyaz taşlarla ve arap harfleriyle yazılmış bir yazı ilgimi çekti. Türkiye'de, özellikle de Kürdistan illerinde pek çok yerde dağların tepelerin eteklerinde çokça rastlanan, beyaz taşlarla ve kireçle yazılan kocaman yazılar geldi aklıma. Acaba burada da benzer şeyler mi yazmışlardı: "Ne mutlu Kürdüm diyene!" gibi.. Belki de "Bir Kürt dünyaya bedeldir!" ya da "Önce vatan!" gibi... Hayır, bunların hiçbirisi değildi. Mesut arkadaş okudu, Kürtçe "ormanı koru!" deniyordu... (Güneyli Kürtler Arap alfabesini kullanıyorlar).

Selahaddin ile Şaklawa arasında, Kore Köyü'nün üst yanındaki vadide, on yıl önceki tankları göremedim. Bu tanklar, 1991 baharında göç eden Kürtleri kovalıyan Saddam'ın tanklarıydı ve Kürt peşmergeler tarafından bu vadide vurulup hurdaya çevrilmişler, saldırı da püskürtülmüştü. Uzun zaman orada, yol kenarında durup paslanan bu tankları, bir süre önce oradan almış ve köyün içinde bir yere taşımışlar, orada sergiliyorlardı.

Şaklawa'nın üstünde yükselen görkemli Sefin Dağı'nın üzerinde yine kar vardı. Kuzeye doğru, yol üzerindeki, uzunca bir dönem sahipsiz ve bakımsız kalmış olan bağlar ise, bu arada onarılmış, canlanmışlardı ve toprağın yüzü gülüyordu. Bağların yakınında, yol üstünde açılmış dükkanlarda muz hevenkleri asılıydı, meyve satılıyordu.

Herir'den geçip, kuzeydeki dağ dizisini

aşıp Büyük Zap vadisine ulaştık.

Kürtçe Cemê Qendilê denen Büyük Zap, yer yer oldukça daralan bu vadide, çevresini yarıp kanyonlar oluşturarak akar. Doğu'dan, Diyana ve Rewanduz yöresinden, Geliyê Ali Beg'den köpükler içinde akıp gelen, yer yer çawlanlar oluşturan çayla birleşir, Akre ile Herir arasındaki dağları Bexme Boğazı'nda yarıp aşarak ovaya ulaşır, güneye doğru akar.

1990 öncesi Bexme Boğazı'nda büyük bir baraj yapılmaktaydı. Ne var ki yapım çalışmaları bir hayli ilerleyen bu baraj, 1990'daki Körfez Savaşı ve onu izleyen Kürdistan'daki halk ayaklanması nedeniyle tamamlanamadı. Yüzlerce iş makinası sağa sola dağıldı gitti.. Setin yapılan bölümü ve boğazın iki yanındaki inşaatın kalıntıları, daha doğrusu yıkıntıları, geçtiğimiz yoldan görünüyor. Eğer tamamlansaydı burada, elektrik enerjisi üreten, Dokan'dan daha büyük bir baraj olacaktı. Ama aynı zamanda Barzan yöresine ve Rewanduz'a açılan bu güzelim vadiler de su altında kalacaktı. Hangisi daha iyi dersiniz?.

Burada bahar havası daha da belirgindi. Kuzeydeki dağlarsa yoğun karlar kaplıydılar. Baharın bu vadiyi iyiden iyiye yeşerir, top ağaçlar yaprak açar ve buralar bir cennete döner. Barzan yöresinde ağaç kesmek yasaktır. Avcılık da. Balık avına bile mevsimine göre izin veriliyor. Bölge halkı bu kurallara son derece saygılı. Bu nedenle orman örtüsü gürdür ve geyikler, tavşanlar, tilkiler, keklikler alabildiğine özgürce çoğalır ve dolaşırlar.

Geçtiğimiz yolların tümü on yıl öncesi-ne göre çok farklıydı, güzergahları yer yer değişmiş, iyileştirilmişlerdi. Bunun yanı sıra her yerde yeni yapılar, okullar, evler, şehit aileleri için yapılmış toplu konutlar, küçük çapta işyerleri göze çarpıyordu.

Barzan yöresinin bir köyündeki Mele Mustafa'nın mezarını bu ikinci ziyaretimdi. İlk kez 1993 yılında görmüştüm. Mezara çelenk bıraktık ve saygı duruşunda bulunduk. Toprakla örtülü sade bir mezar bu. Üzerinde ne türbe ne de Panteon türü dev bir "anıt-kabir" var... Yaşamı dağlarda, par-

17 Ocak günü Hewlêr'de Güney Kürdistan'ın KDP denetimindeki bölgesinin Başbakanı Nêçirvan Barzani'yi ziyaret ettik, Güney Kürdistan'ın sorunları ve Irak'taki durumla ilgili sohbet ettik ve birlikte yemek yedik.

tizan savaşı içinde, zaman zaman da gurbette geçen Mele Mustafa, aile geleneğine uyarak mezarının da böylesine sade olmasını istemiş. Yakınları, partisi, Kürdistan yönetimi de bu vasiyete saygı göstermişler. Mele Mustafa'nın Zaho yöresindeki bir heykelinden başka, bildiğim kadarıyla herhangi bir yerde heykeli de yok. Onu da ona rağmen yapmışlar. Parlamento'nun girişinde, karşıda, Kürt ulusal kıyafetiyle büyükçe bir portresi var. Bunu hak ediyor elbet; onun, ulusal hareketin lideri olarak bu parlamentonun ve hükümetin oluşmasında büyük emeği oldu.

Dönüş yolunda Zap kıyısındaki küçük bir lokantada mola verdik ve balık yedik. Irmağın yazları masmavi akan suyu, şimdi süregelen yağmurlar ve eriyen kar nedeniyle bulanıktı.

Dönüşte Herir'in bir köyündeki bir tepede Fransuva Heriri'nin mezarını da ziyaret ettik ve çelenk bıraktık. Hristiyan asıllı Fransuva, Parti'nin önemli bir kadrosu, politbüro üyesi ve ideologu idi. Kürt

ulusal mücadelesine büyük hizmetleri geçmişti. Bir terör olayına kurban gitti, faillelerin ise Ansar El İslam üyesi oldukları anlaşıldı. Öldürüldüğünde Hewlêr (Erbil) valisiydi. Kürt halkının düşmanları onu da boşuna seçmemişlerdi.

● **Başbakan Nêçirvan Barzani ile Görüşme**

17 Ocak günü Hewlêr'de Güney Kürdistan'ın KDP denetimindeki bölgesinin Başbakanı Nêçirvan Barzani'yi ziyaret ettik, Güney Kürdistan'ın sorunları ve Irak'taki durumla ilgili sohbet ettik ve birlikte yemek yedik. Sayın Nêçirvan Barzani yaşanan süreçte kendilerini meşgul eden önemli sorunlardan söz etti. Kürt halkının Baas diktatörlüğünün baskılarından uzak ve özgür, kendi yönetimi altında yaşadığı son 13 yılda önemli işler başarıldığını, ama yollarının henüz uzun olduğunu, şu anda yeni Irak yapılıyor Kürdistan için coğrafi federasyon için mücadele ettiklerini anlattı.

SÜLEYMANİYE'DE

18 Ocak'ta Süleymaniye'ye hareket ettik. Koyê üzeri eski yoldan gittik. Koyê kentine, yolun iki yanını süsleyen okalıptus ağaçları dizisinin arasından geçerek vardık. Kentin çıkışında ise Heybet Sultan'ın eteğinde çam ağaçları, yer yer de zeytinlerle örtülü geniş, hoş bir alan var. Orada olağanüstü bir durum vardı, yolun biraz ötesine oldukça büyük bir kitle toplanmıştı. Koyê Üniversitesi'nin açılışı nedeniyle bir tören yapıldığını öğrendik. Böylece Güney Kürdistan'da, Hewlêr, Süleymaniye ve Dıhok üniversitelerinden sonra, dördüncü üniversite de açılmış oluyordu.

Son derece virajlı yoldan Heybet Sultan'ı tırmandık. Heybet Sultan, Güney Kürdistan'ın en güneye düşen son "heybetli" sıradağı. Gerçi ondan daha güneyde, Kerkük yöresinde de sıradağlar var. Ama bunlar pek yüksek değiller, onları dağdan çok tepe saymak daha doğru.

Heybet Sultan'ın tepesi bıçak sırtı gibi. Manzara ise son derece hoş. Güneye, Arabistan çölüne doğru engin bir düzlük uzanır. Kuzeyde ise sıra sıra ve karlarla kaplı Kürdistan dağları bir taraça gibi yükselirler. Biraz ötede Dokan gölü görünür Bu sıradağların arasında verimli ovalar ve oralara kurulu köyler, kentler, kasabalar var.

Yine virajlı, baş döndürücü yoldan Heybet Sultan'ı inerek Şaklawa'dan ve Ranya yöresinden gelen yol ayrımına vardık. Doğu'ya Süleymaniye yöresine yöneldik. Yolumuz ilerde Kosret Dağı'nın eteklerinden geçerek Dokan yöresine, Küçük Zap'a ulaştı. Sara Dağı'nın ve görkemli Pire Magrun'un güneyinden geçerek Süleymaniye'ye ulaştık. Buralar on yıl öncesinden dağları, vadileri, yolları, ırmakları, köy ve kasabalarıyla adım adım kafama kazınmış bir yöreydi; yıllardır görmediğim sevgili dostlarımı görmüş gibi oldum. Hem hoş hem buruk duygular doldurdu içimi...

Süleymaniye Palas oteline indik. Kürdistan Yurtsever Birliği'nden dostlar bize orada yer ayırmışlardı.

Hewlêr'in bir kaç bin yıl öncesine uzanan tarihine karşılık Süleymaniye, Baban beylerinin 1785'de kurduğu 220 yıllık bir kent; ama sokakları, yapıları, parklarıyla oldukça düzenli, tertipli. O akşam kentin kuzeyindeki Goje tepesine çıktık ve Süleymaniye'nin gece manzarasını seyrettik. Buraya ve Goje'nin devamı gibi duran, daha da yüksek Ezmer tepesine yol götürülmüş ve oralarda turistik nitelikte bazı tesisler yapılmış. Daha sonra da ünlü "Serê Çınarê" (Çınarbaşı) denen semti gezdik. Buradan gür bir su kaynıyor ve güneye doğru akıyor. Suyun başına genişçe bir havuz, çevresine tesisler yapılmış. Burası kentin sayfiye yeri, özellikle yaz günleri ve tatillerde halk bu suyun çevresine akın ediyor.

19 Ocak günü Süleymaniye'de bazı görüşmeler yaptık ve kent içinde bazı ilginç yerleri gezdik. Görüşmelerimizden biri Bölgesel Kürdistan Hükümeti ile idi. Bilindiği gibi, 1994'te başlayan ve birkaç yıl süren iç çatışma nedeniyle parlamento ve hükümet Hewlêr ve Süleymaniye arasında, daha doğrusu KDP ile KYB arasında ikiye bölünmüş ve bu yıllarca sürmüştü. Son dönemde taraflar arasında barış ve uzlaşma ortamının sağlanmasıyla parlamento yeniden birleşti, hükümetin birleştirilmesi için de bir süreden beri çalışmalar var.

Bölgesel hükümetin Başbakanı **Behram Saleh** yurt dışında idi. Yardımcısı **Xelil (Halil) Dostki** ile görüştük. Halil Dostki daha önce Saddam'ın ordusunda subaydı. Ulusal direnişin başlamasıyla ayrılıp partizan saflarına katıldı. Şimdi de sivil yaşamda önemli bir görev yapmaktaydı. Bize bu özgür dönemde Kürt yönetiminin yaptığı önemli işlerden, iç çatışmanın verdiği zararlarından ve birliğin öneminden söz etti. Sayın Dostki'nin sağlık durumu ne yazık ki iyi değildi, hastaydı. Nitekim bu görüşmemizden yaklaşık bir ay sonra onu kaybedecektik.

Daha sonra Kürdistan yurtsever Birliği'nin Politbürosu'nu ziyaret ettik ve **Kosret Resul**, **Feridun Abdulqadir**, **Ömer Fettah** ve **Erselam Bayiz**'in de aralarında bulunduğu KYB yetkilileriyle

SÜLEYMANİYE'DE

18 Ocak'ta Süleymaniye'ye hareket ettik. Koyê üzeri eski yoldan gittik. Koyê kentine, yolun iki yanını süsleyen okalıptus ağaçları dizisinin arasından geçerek vardık. Kentin çıkışında ise Heybet Sultan'ın eteğinde çam ağaçları, yer yer de zeytinlerle örtülü geniş, hoş bir alan var. Orada olağanüstü bir durum vardı, yolun biraz ötesine oldukça büyük bir kitle toplanmıştı. Koyê Üniversitesi'nin açılışı nedeniyle bir tören yapıldığını öğrendik. Böylece Güney Kürdistan'da, Hewlêr, Süleymaniye ve Dihok üniversitelerinden sonra, dördüncü üniversite de açılmış oluyordu.

Son derece virajlı yoldan Heybet Sultan'ı tırmandık. Heybet Sultan, Güney Kürdistan'ın en güneye düşen son "heybetli" sıradağı. Gerçi ondan daha güneyde, Kerkük yöresinde de sıradağlar var. Ama bunlar pek yüksek değiller, onları dağdan çok tepe saymak daha doğru.

Heybet Sultan'ın tepesi bıçak sırtı gibi. Manzara ise son derece hoş. Güneye, Arabistan çölüne doğru engin bir düzlük uzanır. Kuzeyde ise sıra sıra ve karlarla kaplı Kürdistan dağları bir taraça gibi yükselirler. Biraz ötede Dokan gölü görünür Bu sıradağların arasında verimli ovalar ve oralara kurulu köyler, kentler, kasabalar var.

Yine virajlı, baş döndürücü yoldan Heybet Sultan'ı inerek Şaklaw'a dan ve Ranya yöresinden gelen yol ayrımına vardık. Doğru'ya Süleymaniye yöresine yöneldik. Yolumuz ilerde Kosret Dağı'nın eteklerinden geçerek Dokan yöresine, Küçük Zap'a ulaştı. Sara Dağı'nın ve görkemli Pire Magrun'un güneyinden geçerek Süleymaniye'ye ulaştık. Buralar on yıl öncesinden dağları, vadileri, yolları, ırmakları, köy ve kasabalarıyla adım adım kafama kazınmış bir yöreydi; yıllardır görmediğim sevgili doslarımı görmüş gibi oldum. Hem hoş hem buruk duygular doldurdu içimi...

Süleymaniye Palas oteline indik. Kürdistan Yurtsever Birliği'nden dostlar bize orada yer ayırmışlardı.

Hewlêr'in bir kaç bin yıl öncesine uzanan tarihine karşılık Süleymaniye, Baban beylerinin 1785'de kurduğu 220 yıllık bir kent; ama sokakları, yapıları, parklarıyla oldukça düzenli, tertipli. O akşam kentin kuzeyindeki Goje tepesine çıktık ve Süleymaniye'nin gece manzarasını seyrettik. Buraya ve Goje'nin devamı gibi duran, daha da yüksek Ezmer tepesine yol götürülmüş ve oralarda turistik nitelikte bazı tesisler yapılmış. Daha sonra da ünlü "Serê Çınarê" (Çınarbaşı) denen semti gezdik. Buradan gür bir su kaynakıyor ve güneye doğru akıyor. Suyun başına genişçe bir havuz, çevresine tesisler yapılmış. Burası kentin sayfiye yeri, özellikle yaz günleri ve tatillerde halk bu suyun çevresine akın ediyor.

19 Ocak günü Süleymaniye'de bazı görüşmeler yaptık ve kent içinde bazı ilginç yerleri gezdik. Görüşmelerimizden biri Bölgesel Kürdistan Hükümeti ile idi. Bilindiği gibi, 1994'te başlayan ve birkaç yıl süren iç çatışma nedeniyle parlamento ve hükümet Hewlêr ve Süleymaniye arasında, daha doğrusu KDP ile KYB arasında ikiye bölünmüş ve bu yıllarca sürmüştü. Son dönemde taraflar arasında barış ve uzlaşma ortamının sağlanmasıyla parlamento yeniden birleşti, hükümetin birleştirilmesi için de bir süreden beri çalışmalar var.

Bölgesel hükümetin Başbakanı **Behram Saleh** yurt dışında idi. Yardımcısı **Xelil (Halil) Dostki** ile görüştük. Halil Dostki daha önce Saddam'ın ordusunda subaydı. Ulusal direnişin başlamasıyla ayrılıp partizan saflarına katıldı. Şimdi de sivil yaşamda önemli bir görev yapmaktaydı. Bize bu özgür dönemde Kürt yönetiminin yaptığı önemli işlerden, iç çatışmanın verdiği zararlarından ve birliğin öneminden söz etti. Sayın Dostki'nin sağlık durumu ne yazık ki iyi değildi, hastaydı. Nitekim bu görüşmemizden yaklaşık bir ay sonra onu kaybedecektik.

Daha sonra Kürdistan yurtsever Birliği'nin Politbürosu'nu ziyaret ettik ve **Kosret Resul**, **Feridun Abdulqadir**, **Ömer Fettah** ve **Erselam Bayiz**'in de aralarında bulunduğu KYB yetkilileriyle

görüştük. Hepsi de eski tanıdık ve dostlarımızdı. Kosret Resul, hükümetin henüz bölünmediği ilk yıllarda, bir dönem başbakanlık da yapmıştı.

● *Süleymaniye'nin Bastil'i...*

Aynı gün, KYB'li dostlar bize Baas döneminin Emniyet binasını gezdirdiler. Burası işkenceleriyle ün salmıştı. 1991 baharındaki başkaldırı sırasında Süleymaniye halkı, partizanı ve siviliyle, Parislilerin Bastil üzerine yürüyüşüne benzer biçimde burayı kuşatmış, çatışmış ve ele geçirmişlerdi. Şimdi burası müze yapılmıştı. İdare binasının duvarlarındaki roket ve kurşun delikleri aynen duruyordu. İçerde resimlerle bir dönemin, enfallerin ve işkencelerin öyküsü anlatılıyordu. Yan taraftaki gözaltı, daha doğrusu işkence binası ise, her bir odanın, koridorun işlevi, işkence araçları ve öyküsüyle insanı geçmişe götürüyor, bunaltıyor, acı veriyordu. Söz konusu odalarda filistin askısını, bedene elektrik veren araçları ve ötekileri gördük, insanların kendi kanlarıyla duvarlara kazıdıkları mesajları okuduk. Burada 13-14 yaşlarında çocuklar bile işkence görmüş, öldürülmüşlerdi. Arkadaşımız Sidar filistin askısını görünce bir tuhaf oldu, 12 Eylül döneminde Kuzey Kürdistan'da, Elazığ'daki gözaltı süresinde kendi yaşadıklarını hatırladı...

Evet, böyle işte, ülkemizin her yanında, özgür yaşama isteğimize verilen cevap, bize reva görülen uygulama bu. Benzer ve tanıdık...

Burada kapalı bir salonu "Enfal"ın anısına düzenlemişler, Enfal'de katledilen 185.000 insanımızın anısına bir o kadar minyatür lambayla donatmışlar. Uzunca salonun bir kapısından giriyor, tavana ve duvarlara iştirilmiş, gökyüzündeki yıldızları andıran bu minyatür lambaların ışıkları altından geçip öbür kapıdan çıkıyorsunuz.

Bu halk ne acılar çekti, ne acılar!..

Buradan, bir işkenceden kaçır gibi, unutmak ister gibi çıkıyoruz. Ama mümkün mü? Hem bu trajedi, bu zulüm sona erdi mi, her gün ülkemizin şurasında ve burasında benzer durumlar yaşanıyor mu?

● *Süleymaniye Üniversitesi*

Oradan uzaklaşıp bu kez bize umut veren, iç açan bir yere, kentin üniversitesine gidiyoruz. Öğretim görevlisi dostlar bizi gezdirdiler ve üniversitenin tarihi ve şimdiki durumu ile ilgili bilgiler verdiler.

Burası 1968 yılında merkezi yönetim (Bağdat hükümeti) tarafından Süleymaniye Üniversitesi adıyla açılmış. Binalarının bir bölümü o zaman yapılmış. Sonradan, 1981 yılında "Selahaddin Üniversitesi" adıyla Hewlêr'e (Erbil) nakledilmiş. Ama Kürt yönetimi daha sonradan burada yeni bir üniversite kurmuş. Hem eski binalar kullanılıyor, hem de yenileri yapılmış.

Burada hemen hemen tüm fakülteler var: Edebiyat, hukuk, tarih, tıp, mühendislik, fizik ve matematik bilimleri... 15 kadar fakülte ve yüksek okul. 6500 öğrenci okuyor. Kızlar da erkekler gibi modern giyimli, büyük çoğunluğu başı açık.

Öğrenim Kürtçe ve İngilizce yapılıyor.

Derslikleri, kütüphaneyi, öğrenci kantinlerini gezdik. Derslikler ve kütüphane çok sayıda bilgisayarla donatılmıştı.

● *Olof Palme Parkı, Anna Lindh Okulu...*

Süleymaniye Güney Kürdistan'da öteden beri fikir ve sanat etkinlikleriyle de tanınan bir kent. Meydanları, parkları süsleyen heykeller ilgi çekiyor. Bunlar arasında tanınmış sanatçıların heykellerinin yanı sıra, barışı ve özgürlüğü sembolize edenler, kadın figürleri, at, geyik gibi hayvan figürleri göze çarpıyor. Ünlü Arap Şairi Kürt dostu **Cevahiri**'nin Erbil'deki parkta bulunan heykelinin bir benzeri de Süleymaniye'deki parkta dikilmiş. Küçük bir parka **Olof Palme**'nin, bir okula ise **Anna Lindh**'in adı verilmiş. Arap dünyasındaki tek Kürt dostu lider olan **Kaddafi**'nin adını da sanırım bir meydana vermişlerdi. Kürtler kadirbilir olduklarını bununla da kanıtlıyorlar.

● *Putlar yok, sanat var...*

Burada heykelleri, resimleri cadde ve meydanlarda arzı endam eden, duvarları kaplayan bir Saddam ve benzeri yok..

Umarız ilerde de olmaz... Ama Süleymaniye'deki kadar olmasa da Güney Kürdistan'ın tüm kentlerinde sanatçı heykellerine, kabartmalarına rastlarsınız. Örneğin Erbil'deki Çuwarçıra Otel'i'nin salonunda sütunlara iştirilmiş, aralarında **Piremerd, Goran ve Bêkes**'in de olduğu bir dizi Kürt şairi ve bilgesinin kabartma büstlerini görürsünüz; ama orada bir politikacı büstü yoktur... Kürtler kimseyi putlaştırmamışlar (Tabi Güneyli Kürtleri kast ediyorum. Kuzeyde ise birilerinin daha şimdiden putu da var birhayli müridi de!..) Bu durum Güney'deki Kürt toplumunda egemen olan uygar, sivil bir anlayışı, aynı zamanda kendine güveni gösteriyor. Darısı, Türkiye'deki gibi, putlarda moral arayan, şovenizmin militarizmin deryasında yüzen çevrelerin başına...

Ben ve Mesut arkadaş, o gün akşam, uydu üzerinden ve Süleymaniye merkezli yayın yapan Kürt televizyonu Kurd-Sat'ta bir programa katıldık ve hem gezimizle hem de siyasal durumla ve Partimizin son kongresiyle ilgili görüşlerimizi dile getirdik.

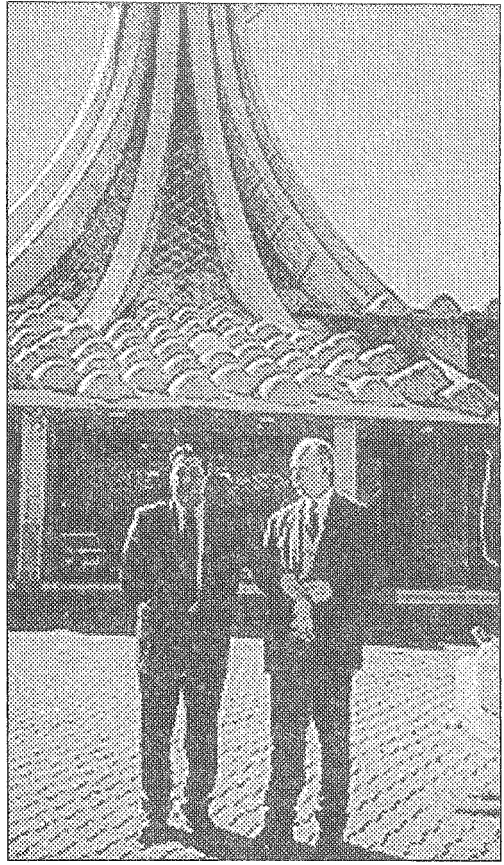
Bizim Süleymaniye'ye geldiğimiz günlerde, KYB'nin Genel Sekreteri Celal Talabani Bağdat'ta idi ve daha birkaç gün orada kalacaktı, görüşmek için bizi Bağdat'a beklediği haberini göndermişti. Biz de zaten, hem onunla hem de Mesut Barzani ile görüşmek için, sonraki günlerde Bağdat'a gitmeyi planlamıştık.

● **Kürtlerin Hroşması Halepçe**

20 Ocak gününü Halepçe ziyaretine ayırmıştık. Buraya gelip Halepçe'yi görmeden olmaz.

Halepçe yolu, Süleymaniye'den doğuya doğru, kara topraklarla kaplı bereketli Şerezor Ovası'ndan geçiyor. Yol üzerinde seyit Sadıq ve Sirvan kasabaları var. Ovanın kuzeyi karla kaplı yüksek dağlarla çevrili: Mawat, Surçiya ve ötekiler... Kuzeye doğru Pencvin kasabası ve daha ötesi İran sınırı. Derbendihan Baraji ve gölü bu yörenin hemen güneyinde.

Verimli bir ovanın kıyısında ve göz alıcı doğa manzaralarının kucağındaki Halep-

Halepçe Anıtı

çe kentine buruk duygularla vardık ve döndük. Halepçe'nin yaraları büyük ve taze. Burası Kürtlerin Hroşması. 16 Mart 1988'de, yani 16 yıl önce, Irak-İran savaşı sırasında bu yörede Irak ordusu denetimi kaybedince, Saddam zorbası Halepçe kentini "cezalandırdı". Kente kimyasal silah attı. Çoğu kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan 5000 insanımız öldü, binlercesi ise sakat kaldı. Toprak kirlendi. İnsanlar üzerindeki etkiler bugün de sürmekte.

Ne yazık ki o zaman dünya bu olaya karşı, sudan ve göstermelik bazı tepkilerin dışında, ciddi bir tepki göstermedi. Bazıları ise, "Sosyalist" Baas rejimini koruma adına olayı gizlemeye bile kalktılar. Sol adına utanılacak bir durum.. (Şimdi, Saddam rejimi rezil bir biçimde devrildikten sonra, kimyasal silah bulunamadığı için ortalığı velveleye verenlerin kulakları çınla-

sın! Saddam bu silahları tümünden yok etmiş olsa bile, geçmişte, bu silahlarla Halepçe'de, Xelifan yöresinde ve Kürdistan'ın başka yerlerinde işlediği büyük cürümler bile, böyle bir zorba rejime karşı uluslararası kamuoyunun harekete geçmesini gerektirmiyor muydu?..)

Bu silahların hammaddesini ve tekniğini ise ona, içinde ABD'nin ve Almanya'nın da olduğu gelişmiş sanayi ülkeleri vermişti. Onlar için de utanç verici bir durum. Sonuç olarak Saddam'a suç ortağı idiler, bu nedenle Halepçe olayında sesleri pek gür çıkmadı. Saddam'a karşı harekete geçmeleri ise, işin ucu kendileri dokunduğunda, Kuveyt'in işgalinden sonradır. O zaman ucuz petrol kaynaklarını korumak için harekete geçtiler; yine de, kimi hesaplarla, Saddam'ı tahtında bıraktılar ve onun yeni terör kampanyalarına, cinayetlerine göz yumdular. Ta ki New York'un İkiz Kuleleri bazılarının hedefi olup ABD bir paranoaya yakalanıncaya kadar...

● *Panorama*

Halepçe'de, şehitlerin anısına yapılmış olan anıtı, Panorama'yı gezdik. Halepçe Kaymakamı, Belediye Başkanı ve diğer ilgililer bize anıtı gezdirdiler ve bilgiler verdiler. Anıtın bir bölümünde resimlerle Halepçe'nin tarihi ve sosyal hayatıyla ilgili bilgiler veriliyordu. Halepçe'nin geçmişini, 40-50 yıl öncesini gösteren resimler son derece ilginçti: Kız ve erkek çocukların, gençlerin modern kıyafetler içinde yayana okuduğu okullar, kentte düzenlenen festler ve diğer faaliyetleri gösteren resimler... Bu, yıllar öncesinden sosyal olarak gelişmiş, uygar insan ve toplum ilişkilerine sahip bir kente tanıklık ediyor.

Panorama'nın bir bölümünde ise Halepçe soykırımını gösteren iç burkucu manzarlalar... Evinin önünde, uyur gibi, çocuğuna sarılıp kıvrılmış ihtiyar adam... Yatakta, sokakta uzanıp kalmış kadınlar, çocuklar, onlarla birlikte kedi ve köpekleri, hatta kuşlar... Arabalara yüklenmiş ölü yığınları...

Panorama'dan sonra, kentin çarşısından geçerek doğusuna düşen mezarlığa uğra-

dık. Burada Halepçe şehitleri, zorunlu olarak yüzler, binler halinde toplu olarak gömülmüşlerdi. Onların anısına burada da bir anıt dikilmişti. İlerde, 3-4 kilometre ötede bir köyü gösterdiler. Orada da toplu olarak 1500 kişi gömülmüştü..

Uzun yıllar süren Kürt özgürlük direnişi sırasında zorba Irak rejimi Kürdistan'da çok kan döktü, yakıp yıktı. Üstüne gelen Irak-İran Savaşı sırasında bölge daha ağır bir yıkıma uğradı. Kürdistan'ın dört bir yanı gibi Halepçe yöresi de savaşın ve yıkımın acılarından payını aldı. 16 Mart kimyasal bombardımanı ise Halepçe için tam bir kâbus oldu. Görünen o ki Halepçe daha uzun yıllar bununla yaşayacak. Acılar kolay dinmeyecek.

● *Sürüler otluyor ve kuşlar dönmüş...*

Ama kentin çarşısında her şeye rağmen insan kaynıyor, hayat devam ediyordu. İnsanoğlu ne kadar dirençli! 16 yıl önce bu insanlar en sevdiklerini, yakınlarını, komşularını, dost ve arkadaşlarını kitleler halinde yitirdiler, kendileri ise belki yaralı kurtuldular, belki de şans eseri uzakta oldukları için kendilerine bir şey olmadı. Ama yaşananlar ne kadar ağır, acı olursa olsun hayatı yeniden kurmak gerek. Onlar da bunu yapmışlar. Evlerini onarmış, tarlalarını yeniden ekmiş, dükkanlarını açmışlar. Ötelerde yine sürüler otluyor ve kuşlar buraya dönmüş... Okullar öğrencilerle yine cıvı cıvı ve Halepçe'de yine düğünler, festler yapılmaya devam ediyor...

Halepçe dönüşü aynı gün Hewlêr'e dönmek üzere yola çıktık. Dönüşte, Doka'dan itibaren Heybet Sultan'ı aşan ve onu güneyden paralel izleyen yolu seçtik. Bu yol yeni yapılmış, oldukça geniş, rahat. Yolumuzun üzerindeki Koyê'de İran Kürdistanı Demokrat Partili dostlarımızı ziyaret ettik ve o gece onlara konuk olduk. Partinin genel Sekreteri **Abdullah Hasanzade** Avrupa'ya çıkmıştı. Yardımcısı **Kak Baba Ali**, **Hasan Şerifi**, **Mustafa Hicri** gibi eski dostlarla görüştük ve ertesi gün Hewlêr'e döndük.

ERBİL KALESİ, SELAHADDİN ÜNİVERSİTESİ

Biz Bağdat'a gitmeyi planlamışken Bağdat'taki Kürt heyetinin (Mesut Barzani, Celal Talabani ve diğerlerinin) dönmek üzere oldukları haberi geldi ve onlarla görüşmek için Bağdat'a gitmemize gerek kalmadı. Bu arada kenti dolaşmayı, bazı ziyaretler yapmayı sürdürdük.

Gezdiğimiz yerlerden biri Hewlêr (Erbil) kalesi idi. Erbil kentinin tarihi adı "Erbilium". Bu kalenin dünyadaki en eski kalelerden biri olduğu biliniyor. Aynı zamanda tarihçi olan dostum **Kemal Fuat**, Erbil kalesinin, Milattan Önce 2000 yıllarında yapıldığını dünyanın en eski kalesi olduğunu söylemişti. En eskisi olmasa bile, en eskilerden biri olduğuna kuşku yok. Zaman zaman restore edilen kale duvarları hala

*Gezdiğimiz yerlerden biri Hewlêr (Erbil) kalesi idi. Erbil kentinin tarihi adı "Erbilium". Bu kalenin dünyadaki en eski kalelerden biri olduğu biliniyor. Aynı zamanda tarihçi olan dostum **Kemal Fuat**, Erbil kalesinin, Milattan Önce 2000 yıllarında yapıldığını dünyanın en eski kalesi olduğunu söylemişti.*

ayakta, ama ne yazık ki bu tarihi kalenin içi oldukça harap, bakımsızdı. Şimdi hem kale için, hem de çevresinin onarılması, düzenlenmesi için Kürdistan Bölgesel Hükümeti eliyle yürütülen bir çalışma var.

22 Ocak günü Hewlêr'deki Selahaddin Üniversitesi'ni ziyaret ettik, Rektör, **Prof. Sadi Barzenci** ile görüştük. Prof. Barzenci bize üniversitenin geçmişi ve bugünkü durumuyla ilgili bilgi verdi.

Daha önce Süleymaniye Üniversitesi'ni ziyaretimizle ilgili bölümde de belirttiğim gibi, bu üniversite 1968 yılında Süleymaniye'de açılmış, ancak merkezi hükümet onun çalışmalarından rahatsız olmuş, 1975 yılında tümüyle denetimine almaya kalkmış, 1981 yılında Erbil'e nakletmiş, adını da "Selahaddin Üniversitesi" olarak değiştirmişti.

Devrimden, ya da Kürtçe adıyla "Rape-rin"den (Birinci Körfez Savaşı'nın hemen ardından 1991 ilkbaharında Kürdistan'da yer alan halk ayaklanması) önce bu üniversitenin öğrenci sayısı 6500, öğretim üyesi sayısı 700 dolayında idi. Devrimden, yani bölge saddam rejiminden tümüyle özgürleştikten sonra, öğretim üyelerinin Arap asıllı olan yaklaşık yarısı, yani 350 kadarı üniversiteden ayrılıp gitti.

Devrim öncesi 7 kadar fakültesi vardı, şimdi 17 tane. Yani hukuk, tıp, mühendislik, ziraat, eğitim, güzel sanatlar dahil, hemen hemen tüm temel fakülteler var.

Şimdi öğrenci sayısı 16.000, öğretim üyesi sayısı ise 800 dolayında. Öğrencilerin yüzde 45'i kız. Öğretim üyeleri arasında da bayanların oranı yüzde 25. Öğretim üyelerinin yüzde 99'u Kürt.

Eğitim daha önce temel olarak Arapça idi. Şimdi Kürtçe ve İngilizce. Son 15-20 yılda yetişen nesil zaten Arapça bilmiyor.

Üniversite'nin, Fransa, İspanya, İsveç gibi birçok ülkenin üniversiteleriyle oldukça iyi ilişkileri var, ay-

29 Ocak'ta Dokan'a Mam Celal'i (KYB Genel Sekreteri Celal Talabani) ziyarete gittik, Dokan Gölü'nün kıyısındaki bir tepede, çam ağaçları arasındaki köşkte görüştük.

nı zamanda Dünya Üniversiteler Birliği'nin üyesi.

Aynı gün akşam Kürdistan TV'de bir canlı programa katıldım ve gerek program yöneticisi Abdülkadir'in, gerekse izleyicilerin sorularını cevaplandırımdı.

23 Ocak günü Kürdistan Komünist Partisi'ni (KKP) ziyaret ettik. KKP'nin kadroları çoğunlukla, daha önce Irak Komünist Partisi'nin içindeydiler. 1991'den sonra ayrışma oldu, Kürdistan komünistleri bağımsız bir parti kurdular. Ziyaretimiz sırasında Partinin şimdiki genel sekreteri **Kerim Ahmed** yoktu; ama politbüro üyeleri **Mela Hesen**'in ve öteki bazı yöneticilerin yanı sıra, Irak Komünist Partisi'nin uzun yıllar genel sekreterliğini yapan **Aziz Muhammed** de oradaydı. Daha çok Kürdistan ve Irak'taki yeni siyasal durum üzerine sohbet ettik.

● Mam Celal'i ziyaret, Dokan-Qelaçolan...

29 Ocak'ta Dokan'a Mam Celal'i (KYB Genel Sekreteri Celal Talabani) ziyarete gittik, Dokan Gölü'nün kıyısındaki bir tepede, çam ağaçları arasındaki köşkte görüştük. Buraları on yıl öncesinden iyi

bilirdim. Hemen karşıdaki Dokan kasabası da, devlet binalarının dışında Saddam rejimi tarafından yerle bir edilen kasabalarındandı. Saddam'dan geriye kalanların bir bölümü ise, ayaklanmanın ardından yaşanan güvensizlik ortamında halk tarafından yağmalanıp tahrip edilmişti. Söz konusu köşkün yerinde de o zaman, böylesine yerle bir edilen bir gazino vardı. Şimdi buralar yeniden onarılmış. Çevre köylülerin bir bölümü dönüp kendilerine yeni evler kurarken, Kürdistan Bölgesel Hükümeti de çevreyi birhayli imar etmiş, halk için mahalleler kurmuş. Bu arada çevredeki çam ağaçları daha da büyümüşler...

Mam Celal burada bizden önce bazı yabancı konuklarını karşılamıştı. Görev değişimi nedeniyle eski ve yeni Amerikalı komutanlar ziyaretine gelmişlerdi. Ayrıca bir Arap heyetini karşılamıştı. Mam Celal, yüz yüze oldukları ağır sorunlara, yoğun çalışmaya rağmen her zamanki gibi dinç ve canlıydı. Kısa bir sohbetten sonra birlikte, Süleymaniye'nin kuzeyine düşen KYB merkezine, Qelaçolan'a gitmek üzere Mam Celal'in küçük bir birlik sayılabilecek korumaya konvoyu ile birlikte yola çıktık.

Yol boyunca Mam Celal geçtiğimiz yerlerle, yapılan işlerle ilgili bilgi verdi. Yörede ikinci bir çimento fabrikasını kurmuş ve devreye sokmuşlardı. Teq Teq yöresinde petrol çıkarmış, işletiyorlardı. Süleymaniye'nin güneyine düşen Bekreco Havaalanı, sivil uçaklara hizmet verecek şekilde genişletilmek üzere ihaleye konmuştu ihaleyi alansa bir Türk firmasıydı. Kent ve kasabalara yeni hastahaneler, okullar kurmuşlardı.

Süleymaniye'ye varmadan askeri bir bölgeden geçtik. Bir bölümü kadın peşmergelerin yönetiminde idi ve onların eğitimi için ayrılmıştı. Burası, Pire Magrun Dağı'nın eteklerinden Süleymaniye'ye kadar nerdeyse bütün bu düzlük, 1991 öncesi Bağdat rejiminin askeri alanıydı. Devrim döneminde rejimin ordusu bozguna uğrayınca toplarını ve araçlarının çoğunu bile bırakarak buradan panik halinde kaçtılar. 1992'de buradan geçerken boşalmış barakaları, telörgüleri, nöbetçi kulelerini ve yakılıp kömüre dönmüş askeri araçları uzaktan görmüştüm... Şimdi burada Kürtlerin kendi askeri güçleri konumlanmıştı ve kendi halkının güvenliğini sağlamak, kendi ülkesini korumak için eğitiliyordu.

Süleymaniye içinden transit geçerek kuzeydeki Goje ve Ezmer dağlarını aşıp Qelaçolan'a ulaştık. Qelaçolan, geçmişte yüzyıllarca bu bölgeyi yönetmiş Baban Beyleri'nin merkeziydi. Sonradan Süleymaniye kentini kurdular. Mam Celal'in burayı KYB ve kendi çalışmaları için üs ve merkez olarak seçmesi ilginçtir..

1992 yılında geldiğimde buraya henüz yeni yeni yerleşmekte idiler. Göze çarpan tek bina yeni yapılan KYB'nın merkez binası idi ve orada bir gece konuk olmuştuk. Şimdi çevreye birhayli yeni bina yapılmış. Askeri eğitim yerleri, hastahaneler, konutlar ve büyücek, buraya göre lüks sayılacak, oldukça iyi tezyin edilmiş bir konuk evi. Orada iki gün kaldık. Bu arada Qelaçolan'ın üstündeki tepelere ve çevredeki vadilere, ırmak boylarına bir gezi yaptık. Her yerde yapım çalışmaları sürüyor, çevre kent ve

kasabalara giden yollar iyileştiriliyor. Mawat ve Pira Magrun dağları arasındaki vadede, Qelaçolan'ı Dokan'a bağlayacak geniş bir yolun inşaatı sürüyordu.

Biz oradayken Irak Geçici Konseyi üyelerinden **Dr. Mahmut Osman** da uğradı, onunla da görüştük. Mahmut Osman Mele Mustafa döneminden kalma, deneyimli insanlardan. Bir dönem de Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi'nin genel sekreterliğini yapmıştı.

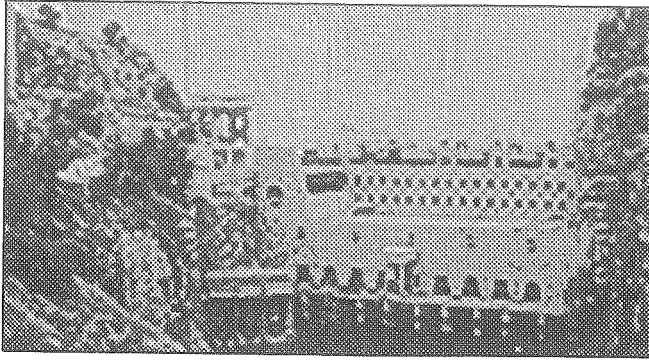
31 Ocak günü yeniden Hewlêr'e döndük.

Niyetimiz aynı zamanda Dıhok yöresini gezmek ve on yıldan bu yana orada meydana gelen olumlu gelişmeleri, imar faaliyetlerini –ki bunu bölgeyi gezen dostlarımızdan sık sık duyuyorduk– kendi gözümüzle görmektir. Ziyaret etmeyi planladığımız yerlerden biri de Kerkük'tü. Ne yazık ki buna zaman kalmadı. 1 Şubat günü Hewlêr'de meydana gelen ve Kürt halkını bir bütün olarak acıya boğan olay da programımızın seyrini etkiledi.

10 YILDAN BU YANA DEĞİŞENLER

● Ekonomik durum

Bu geziden edindiğimiz izlenimlerden biri burada ve bir bütün olarak Güney Kürdistan'da insanların yaşamında 10 yıl önceki ağır ekonomik sıkıntıların artık önemli derecede aşıldığı. Ekonomik yaşam, BM'nin petrol karşılığı gıda programı ve imar, tarım, ticaret gibi alanlardaki canlanmayla birhayli düzelmiş. Çarşı-pazar oldukça canlı. Geçmişteki gibi petrol sıkıntısı çekilmiyor. Elektrik enerjisi eskiden yalnızca Dokan Barajı'ndan sağlanıyordu. Şimdi buna, yeni özgürleşen bölgedeki Derbendihan Barajı ve Musul yöresinin enerjisi eklenmiş. Bu nedenle enerji sıkıntısı yok. Ancak, belki de sistemin eskimiş ve yıpranmış olmasından, zaman zaman elektrik kesintileri yaşanıyor. Sanayi alanında yeni büyük yatırımlardan söz edilemeye de, eskiden kalma kimi fabrikalar, ör-

Elektrik enerjisi eskiden yalnızca Dokan Barajı'ndan sağlanıyordu. Şimdi buna, yeni özgürleşen bölgedeki Derbendihan Barajı ve Musul yöresinin enerjisi eklenmiş. Bu nedenle enerji sıkıntısı yok.

neğin çimento fabrikaları faal halde.

Unutmamalı ki, yaklaşık 13 yıllık özerk yönetime rağmen, burası, Irak'ın bütünü gibi ambargo altındaydı. Yani dışarıyla ticaret, yatırım imkanları son derece sınırlıydı. Burdaki Kürt özerk yönetimini bir kaşık suda boğmak isteyen sevgili "komşular" ise en sıradan üretim araçlarının, televizyon yayın cihazlarının bile geçişine izin vermiyorlardı. Türk devlet adamları ve düzen sözcüsü basını, sık sık Kürtlere yaptıkları "iyilikleri", sağladıkları "desteği" anlatırlardı. Oysa buraya yardım diye bir şey yaptıkları tümüyle yalandır. Bölgeyle ilişkiler hep kendilerinin yararına işledi. BM'nin petrol karşılığı gıda programından yararlanarak depolarda günü dolmuş, bayatlamış pirinçlerini, nohutlarını, sana yağlarını, döviz karşılığında buraya sürdüler. Dünya piyasasında rekabet gücü olmayan malları için burayı çok elverişli bir pazar olarak kullandılar. Habur kapısından ucuz petrol taşıdılar. Öte yandan, burdaki özgür ortamı boğmak için ne lazımsa yaptılar. Şimdi de buna devam ediyorlar.

Bu olumsuz koşullara bir de burdaki yönetimin bölünmüş olması, uzun yıllar kendi aralarında ve ayrıca PKK unsuruyla boğuşmaları eklenmeli. Bu da üretime, halkın sorunlarının çözümüne harcanacak değerli kaynakların, zaman ve enerjinin önemli derecede boşa gitmesine yol açtı.

● *Barış ve demokrasi ortamında gelişim çok hızlı olacak*

Bütün bunlara rağmen eğer Güney Kürdistan halkımız özerk yaşamını sürdürebil-

miş, ekonomi, ülkenin imarı, eğitim, sağlık alanlarında bunca iş yapılmışsa bu da az şey değil. Ayrıca, yönetimin bölünmüş olmasından doğan olumsuz durum artık aşıyor. Son 5-6 yılda taraflar arasında barış ve uzlaşma sağlandı. Bu da ülkede durumun düzelmesi bakımından etkilerini hemen gösterdi. Geçtiğimiz yıl parlamento tekrar birleşti. Hükümetin de birliği yönünde prensip kararı alındı ve adımlar atıldı. Umudumuz ve dileğimiz o ki, yakında bu iş de tamam olacak.

Bunun yanı sıra, Saddam rejiminin yıkılmış olması Güney Kürdistan'ın da kaderini etkileyen son derece önemli ve yeni bir gelişme. Bugün ülkede hala süren terör ortamı ve gerilim aşılabılır ve belli demokratik adımlar atılıp Irak ölçeğinde barış ortamı sağlanabilirse, durum hem Irak'ın, hem Kürdistan'ın gelişmesi bakımından çok daha elverişli hale gelecek, değişim çok hızlı olacaktır. Irak'ın ve özellikle Güney Kürdistan'ın kaynakları buna çok yeterli. Kürt halkının düşmanlarının da korkusu ve telaşı zaten bu. Buradaki özerk ortamı boğmak, barış ve demokrasi yönündeki adımları engellemek için ellerinden geleni yapmaları boşuna değil.

● *Çok sesli, çok renkli siyasal yaşam*

Güney Kürdistan'daki politik yaşam ise çok daha ilginç. Burada, daha şimdiden, hele Ordadoğu ölçüleri bakımından üzerinde önemle durulması gereken bir örnek yaşanıyor. Kürdistan'ı halk tarafından, genel ve gizli oyla seçilmiş bir parlamento ve onun içinden çıkmış bir hükümet yönetiyor. Elbet seçim 1992'den beri yenilenme-

di, parlamento bir ara bölündü, hükümet de hala bölünmüş halde. Bunlar bir an önce giderilmesi gereken, demokratik süreci yarılayan, etkisini azaltan önemli kusurlar. Öte yandan, basınla ilgili bölümde belirttiğimiz gibi, düşünce ve basın özgürlüğü övgüyü hak edecek bir düzeyde. Hertürlü görüş serbestçe dile gelebiliyor ve bu görüşler doğrultusunda siyasi partiler örgütlenebiliyor. Şu anda, güney Kürdistan'da büyüklü küçüklü 40 dolayında parti var. Teröre başvurmayan hertürlü parti serbest. Sol partiler de, liberal olanlar da, dinci olanlar da. Komünist Partisi özgür ve itibarlı bir parti. Ansar-el İslam adındaki terörist grup dışında birkaç tane İslami parti serbestçe faaliyet gösteriyor. Türkmenlerin, Süryanilerin, yani değişik etnik ve dinsel grupların da siyasi partileri, dernekleri var. Örneğin Türkmenlerin, ayrıca birkaç partiyi bir araya getiren bir cepheleri var.

Kürdistan'da Müslümanların dışındaki öteki dinlerin taraftarları, hristiyanlar (Süryaniler ve Geldaniler), Yazidiler de kendi inançlarında son derece özgürler. Süryaniler Kürdistan Parlamentosu'nda beş kişilik bir kontenjanla temsil ediliyorlar. Türkmenlere de bu olanak tanındı, ama Türk rejimi aklı sıra parlamentonun meşruiyetini engellemek çabasıyla, onları yer almamaları yönünde etkiledi.

Bir başka deyişle, Güney Kürdistan'da "Kopenhag Kriterleri" çoktan beri ve fazlasıyla geçerli! Üstelik dıştan bir zorlama da olmadan...

● Güney Kürdistan

Laiklik ve Kadın Özgürlüğü için güvence

Kadın hakları bakımından da Güney Kürdistan, hem Irak'ın bütünü, hem de bölge ülkeleriyle karşılaştırıldığında oldukça iyi bir durumda. Kadınlar eğitim sürecine ve iş yaşamına özgürce katılıyor. Türkiye'deki gibi, sözde laiklik adına, İran'daki gibi ise din adına, kadın giyimine bir müdahale yok. Sokağa pazara çıkarken, ya da kamu yerinde çalışırken isteyen kadın başını örtüyor, isteyen başı açık. Karışan eden yok.

Kürdistan bölgesi bu tutumuyla ırak ka-

dınlarının hak ve özgürlükleri için de bir güvence oluşturuyor. Nitekim, biz oradayken Irak Geçici Yönetim Konseyi, Kürt üyelerin bulunmadığı bir oturumdan yararlanarak, çıkardığı bir yasa ile mevcut kadın haklarının bir bölümünü geri alan gerici nitelikte bir yasa çıkarmıştı. Kürdistan Parlamentosu hemen toplanarak bu yasaı oybirliği ile reddetti ve böylece yürürlüğe girmesini engelledi.

Bütün bu nedenlerle, laiklik bakımından da bölgede örnek olacak ülke, Türkiye değil, Güney Kürdistan'dır.

Görüldüğü üzere Kürdistan'da demokratik süreç, birçok bakımdan (düşünce özgürlüğü, basın, örgütlenme hakkı, ulusal azınlıkların hakları, dinsel haklar vb.) Türkiye'dekinden çok çok önde. Türk yöneticiler bu bölgede demokrasi konusunda iyi bir örnek arıyorlarsa işte örnek budur. Kapı kapar gibi parti kapatma, işkence edeni, gazete bombalayana, kitap yakana, televizyon, radyo ve okul yasaklıyana, 20 milyonluk bir halkı yok sayana, insanların dil, din ve inançlarına baskı yapana, gereksiz yere kıyafetlerine karışana değildir.

● Türkmenler hiçbir dönemde böylesine özgür olmadılar

Türk hükümet ve devlet adamları, Türkiye'deki düzen sözcüsü basın, Türkmen sorununu çok sömürmeye çalıştı ve hala da sömürmeye, Türkmenleri kışkırtmaya, buradaki etnik çatışmalar yaratma çabasına devam ediyor. Oysa Türkmenler, herhalde Osmanlı dönemi de dahil, hiçbir dönemde böylesine, Kürdistan Özerk Yönetimi altında oldukları kadar özgür olmadılar. Türkmenlerin özgürce kurdukları siyasi partiler, dernekler bir yana, kendi ilk ve orta dereceli okulları da özgürce faaliyet gösteriyor. Bir Türkmen televizyonu bütün gün yayın yapıyor. Türkmen gazete ve dergiler serbestçe çıkıyor. 1992'de Kürdistan Hükümeti'nde benimle aynı adı taşıyan bir bakanla (sağlık bakanı) tanışmıştım ve o bakanlar kurulunda, Türkiye'deki birçok Kürt gibi ancak aslını inkar eden biri olarak değil, bir Türkmen olarak yer alıyordu.

Türkmenlerin Özerk Kürdistan'daki (Hewlêr, Dihok ve Süleymaniye'den oluşan üç vilayet) sayıları ise 50 binden ibaret... Türkmenler Baas Partisi'nin yönetimi altında bu haklardan hiçbirine sahip değillerdi ve Türk yönetimi de yıllar boyu onların durumunu aklına bile getirmedi, bir Türkmen sorunundan söz etmedi. Ne zaman ki Kürdistan özerklik kazandı, aynen Kıbrıs "davası"nda olduğu gibi, baylarımız, bir Türkmen davaları olduğunu da hatırlayıverdiler...

Öte yandan, Türkiye'deki 20 milyon Kürt, Türkmenlerin Özerk Kürdistan'da sahip olduğu bu hakların bir tekine bile sahip değiller. Özgürce Kürt partisi kurmayı bırakın, Kürtlerin haklarından söz etmek bile siyasi partilerin kapanma nedeni. Bir tek Kürt okulu yok. Kürt televizyonu, radyosu yok. Avrupa Birliği üyeliği hatırına sözde kabul edilen şu göstermelik reformlar bile (Kürtçe kurs ve TV'de günde yarım saatlik yayın) bir türlü hayata geçemiyor; çünkü bu, baylarımızın alışık olmadığı, gönüllerinin razı olamayacağı bir şey. Sanki boyunlarına ip atılıyormuş gibi bir şey!

Buna karşılık, Türkmen sorununu bu denli sömürü ve demagoji konusu yapan Türk yönetimi ve düzenin öteki sözcüleri acaba bu garip çelişkinin farkında değiller mi? Olmamaları mümkün mü? Onlar da bütün dünya da farkında. Ama bu akıl almaz haksızlığı, zulmü kabul edip giderecek bir vicdana sahip değiller. Hem suçlu, hem güçlüler. Amaç belli: Kürtleri engellemek. Bunun için gerekirse Türkmenlerin başını belaya sokmak.

Türkmenler de elbet bu işin farkında. Aralarında şu veya bu nedenle Türkiye'deki ırkçı-şoven politikanın, istihbarat cihazlarının avucuna düşmüş ve bir provokatör rolü oynayanların dışında, akli başında Türkmen çoğunluk ve onların akli başında temsilcileri de bu oyunun farkındalar. Orada olduğum dönemde Kürdistan televizyonlarından birinde bu sağduyulu, gerçekçi Türkmen temsilcileriyle yapılmış bir programı izledim. Son derece güzel şeyler söylediler. Özerk Kürdistan'da bir sorunla-

rı olmadığını, tüm haklarını özgürce kullandıklarını, Türkiye'deki yayılmacı çevrelerin Türkmenleri bir koz olarak kullanmaya, Kürtlerle karşı karşıya getirmeye çalıştıklarını söylediler ve Kürt-Türkmen kardeşliğini ve barışını savundular.

Türk yönetimi ve düzen sözcüsü basını, son dönemde Hewlêr ve Kerkük'te meydana gelen terör olaylarını, bu işteki kendi paylarını ve rollerini de bilmezden gelerek, "etnik çatışma" gibi gösterip Kürtlere yüklemeye kalkıştılar. Baylarımızı göre Kürtler, federasyon istemekle gerginlik ve çatışmalara yol açmışlar... Bunun akla mantığa uyar yanı var mı? Kürtlerin de her halk gibi çoğunlukta oldukları topraklarda, kendi ülkelerinde, komşularıyla yan yana federal bir biçimde, hatta bağımsız bir devlet halinde yaşamaya hakları yok mu? 150 bin Kıbrıslı Türkün var da 5 Milyon Güney Kürdistanlı Kürdün neden olmasın?..

Ayrıca Kürtler bunu nasıl istemişler, Araplara ya da Türkmenlere saldırarak mı, yoksa kamuoyuna açıklayarak ve Iraklı partnerleriyle, Geçici Yönetim Konseyi'nde görüşüp tartışarak mı? Kürtler bu ikincisini yapmakta idiler. Buna hakları yok mu? Ve Kürtler bunu istediler diye Kürt partilerinin merkezlerine, yönetim binalarına, üstelik kurban bayramı gibi müslümanlarca kutsal bir günde canlı bomba mı göndermek gerekiyor?.. Bunu engellemek için Türkmenlerin kendilerini meydanlarda zincire vurmaları mı gerekiyor?.. Güney'li Kürtlerin özgür yaşaması, Kuzey'de 20 milyon Kürdü zincire vurmuş Türk devletini, Doğu'da 10 milyon Kürdü zincire vurmuş İran Devleti'ni, Batı'da 2-3 milyon Kürde hiçbir hak tanımamış Suriye devletini teşleştirebilir, bu doğaldır, pek anlaşılırdır; ama Irak'taki, üstelik de Kürt yönetimi altında özgürlüklerini rahatça kullanan Türkmenleri neden rahatsız etsin?..

● Güney Kürdistan güvenli bölge Canlı bombalarsa tümüyle ihraç malı

Kürtler bu canlı bombaları hak etmek için ne yaptılar? Hewlêr'deki Kürt yöneti-

mi başka bir ülkeyi işgal etmiş değil. Kürtler mazlum bir halk ve ilk kez bu parçada özgürce kendi kendilerini yönetiyorlar, ülkelerini onarıyorlar, onyıllardır muhatap oldukları acımasız zulüm ve sömürünün yol açtığı yaralarını sarmaya çalışıyorlar. Ama bir bütün olarak Irak'taki, özel olarak da Kürdistan'daki özgürleşme ve demokratikleşme sürecine karşı olan güçler, bunu engellemek için şimdi, canlı bomba da dahil, hertürlü acımasız terör aracına başvuruyorlar. Bu güçler, El-kaide gibi, dünyanın gidişini tersine döndermeye çalışan fanatik dinci gruplar olabilir; yıkılan Baas rejiminin öfkeli, çaresiz artıkları olabilir; Kürdistan'daki süreci önlemeye, Kürtleri bir kez daha özgürlükten yoksun tutmaya çalışan, Kürdistan'ı yağma malı gibi aralarında bölüşmüş bölge ülkeleri olabilir. Şu veya bu olabilir; ama hiçbirinin haklı bir nedeni yoktur.

Evet, Türk yönetimi ve basını, Hewlêr ve Kürkük'te meydana gelen söz konusu terör olaylarını bir etnik çatışma gibi nitelendirip, bölgede bir gerilim ve çatışma ortamı olduğunu yaymaya çalışıyor. Bölge hakkında bilgisi olmayan pek çok insan da bu olaylara bakıp öyle sanıyor. Oysa Kürdistan, Irak'ın bütünüyle karşılaştırıldığında oldukça güvenli. 13 yıldan bu yana kendi kendini yöneten, özgürlüğü tadan ve gelişmeye tanık olan Kürdistan halkı bundan son derece memnun. Güney Kürdistan'da yaşayan ve kültürel, dinsel ve idari haklarına ilk kez bu dönemde sahip olan azınlıkların da bir sorunu yok, onlar da durumdan memnun. Burada, Bağdat çevresinde, "Sünni Üçgeni" denen bölgede yaşandığı türden bir direniş, ya da çatışmalar yok. Kentlerde köylerde yaşam, gece ve gündüz son derece rahat. İnsanlar korkusuzca çarşıya pazara çıkıyor, yolculuk ediyorlar. Okullar, hastaneler, işyerleri açık, hayat bir düzen içinde sürüyor.

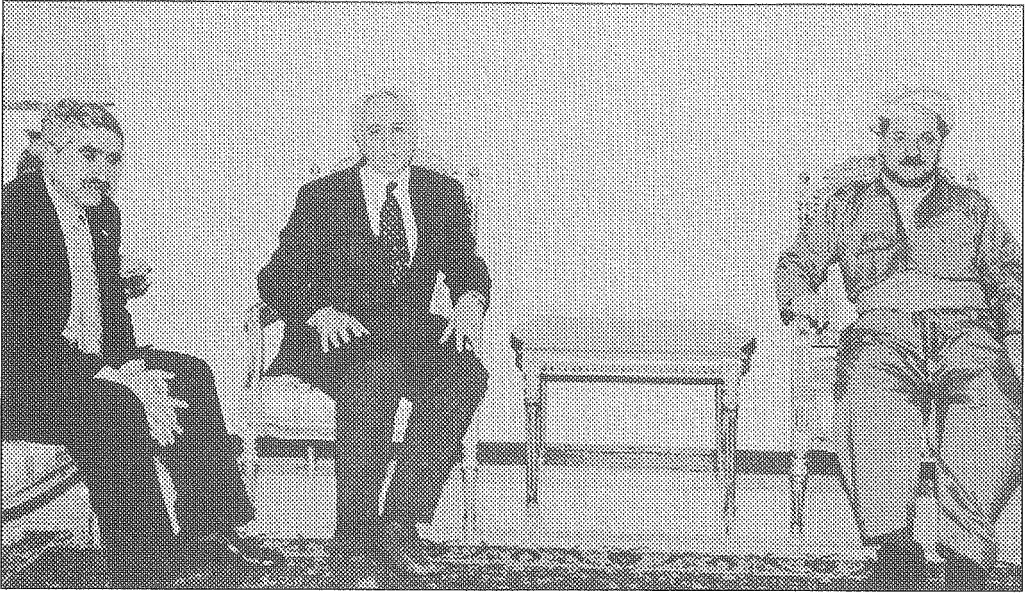
İşte söz konusu eylemlerle engellenmek istenen de bu. Eylemler dışardan gelen, bu amaçla eğitilip gönderilen fanatik unsurlar tarafından işleniyor. Amaç orta bölgede olduğu gibi Kürdistan'da da halkın durum-

dan menmün olmadığı, direnişin sürdüğü izlenimini vermek. Irak'ın tümü gibi Kürdistan bölgesini de istikrarsızlaştırmak. Irak'ta federal ve demokratik süreci engellemek isteyen güçlerin hedefi bu.

Bu politikanın ve bu eylemlerin, kısa vadede ortalığı karıştırmaya yarasa da, uzun vadede başarı şansı olmadığını daha önceki yazılarımda söyledim. Çünkü bu eylemler tarihsel olarak kaybedenlerin, geleceği olmayanların eylemi, çaresizliğin ürünü. Irak halkının büyük çoğunluğu bu eylemlere destek vermiyor, onlardan zarar görüyor, ülkede barış ve istikrarın bir an önce kurulmasını istiyor. Hayatlarının değişmesi, daha çok özgürlük ve daha iyi bir yaşam buna bağlı.

Kürdistan'da ise bu eylemlerin hiçbir kitlesel, siyasal dayanağı yok. Bu nedendir ki teröristler bir turist gibi dışardan geliyorlar. Önce Kerkük'te ve Hewlêr'de bomba yüklü araçlarla bazı resmi binalara, polis karakollarına, İçişleri Bakanlığı'na yönelik eylemler düzenlendi. Bunu engellemek için hayli tedbirler alınmış. Kentlere giriş çıkışta, kimi yol kavşaklarında kontrol var. Önemli resmi binaların, otellerin önünde de beton korunaklar yapılarak araç giriş çıkışları denetim altına alınmış. Ancak, 1 Şubat olaylarına kadar aynı titizliğin, bedenlerini canlı bomba olarak kullananlar bakımından gösterildiği söylenemezdi. Özellikle otel, lokanta, cami gibi insanların toplu halde bulundukları yerler bu bakımdan muhtemel ve kolayca ulaşılacak hedeflerdir. Söz konusu terör eylemlerini düzenleyenler ve yerine getiren fanatikler içinse, sözde din adına hareket etmelerine karşılık, eylemlerini sınırlayacak hiçbir etik kural ve sınır yok. Nitekim kurban bayramını bile kana buladılar.

Kürdistan Özerk Bölgesi'nin Başkenti Hewlêr'de, 1 Şubat günü, ziyaretçilere karışıp Kürdistan Demokrat Partisi ile Kürdistan Yurtsever Birliği'nin bu ildeki merkez binalarına girmeyi başaran iki terörist, partililerin bayramını kutlamak için oraya toplanan insanların arasında bedenlerine sarmış oldukları bombaları patlattılar ve

4 Şubat günü KDP lideri Mesut Barzani ile görüştük ve öğlen yemeğini beraber yedik. Olay nedeniyle doğal olarak üzgündü. Bu olayda yakın çalışma arkadaşlarını da yitirmişti, kayıpları büyüktü.

yüzü aşkın insanımızın ölümüne, yüzlerce sinin de yaralanmasına yol açtılar. Ölen ve yaralananlar arasında, bayram kutlamaya gelmiş genç-yaşlı, çocuk, erkek-kadın çok sayıda halktan insanımızın yanı sıra, her iki partinin ve Kürdistan Hükümeti'nin çok sayıda değerli kadroları vardı.

İç ve dış kamuoyunda büyük yankı yapan, tüm Kürtleri yasa boğan bu olaylardan ayrıntılı şekilde söz etmeme gerek yok; çünkü bunlar çokça yazıldı, söylendi. Önemli olan bence bundan dersler çıkarmak, tedbirli olmaktır. Elbet buna bakarak paniğe kapılmak, toplumsal ve siyasal yaşamı aşırı ölçüde sınırlamak gerekmez; böyle bir şey tam da diğer tarafın, bu eylemleri düzenleyen şer odaklarının istediği şeydir. (Nitekim, olaylardan sonra kitleler arasında büyük bir tepki doğdu ve olayı izleyen günlerde yapılan taziye ziyaretlerine Kürt halkı Hewlêr'den, çevre kent ve köylerden ve koşullar elverdiğince diğer parçalardan akın etti.) Ama geleneksel yaşam da yeni koşullara göre gözden geçirilmeli. Örneğin partilerin merkezlerinde böylesi toplu bayram kutlamaları ve onlara çok sayıda önde gelen yönetici ve kadronun katılması

şart mıydı? Yapılması zorunlu ve yararlı toplantılar içinse döneme uygun ciddi tedbirler alınmalı, denetim yapılmalı. Ayrıca otel, lokanta ve benzeri toplu yaşam yerleri için de.

İşin ilginç tarafı, sonradan KDP'li dostlarımızın bize anlattıklarına göre, bu konular daha önce merkez organlarında görüşülmüş, terör eylemlerine karşı ciddi tedbirler alınması gereği üzerinde durulmuş. Hatta olay günü, bayram kutlaması sırasında insanlar bir süre tek tek üstleri aranarak içeri alınmışlar. Ancak, "bu kutsal günde insanların böyle sıkıntıya sokmanın gereği var mı?" türünden itirazlar üzerine, yöneticiler denetimi gevşetmişler ve bir hoca kılığındaki söz konusu terörist de bundan yararlanıp içeriye sızmış..

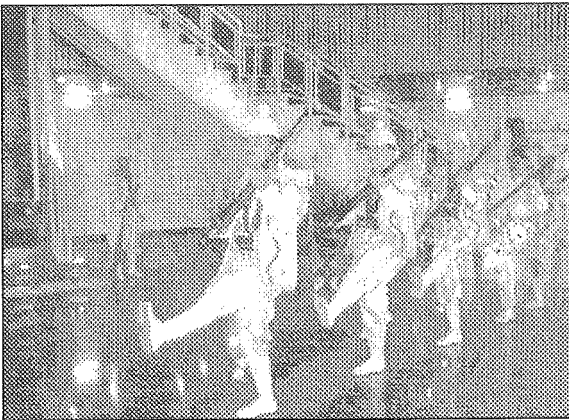
Olay günü Çuwarçıra Oteli'ndeydik. Acı haberi aynı otelde kalan dostumuz **Cemal Alemdar** iletti. (Alemdar, Türkiye'de Kürtlere yönelik ve "21'ler Olayı" denen 1963 operasyonunda tutuklanıp yargılanan Irak'lı Kürtlerdendir.) Programa göre Kak Remzi otele uğrayacak ve biz de birlikte bayramı kutlamak üzere, tam da olayın meydana geldiği yere gidecektik. Böyle

şeyler, kötü bir piyango gibi, bir rastlantıya bağlıdır.

Olayın herkeste yarattığı şoktan uzun-boylu söz etmeme gerek yok. Ertesi gün, şehitler için Hewlêr'in çeşitli camilerinde taziye törenleri düzenlendi. Merkezi camilerden birinde düzenlenen, ve iki partinin önde gelen temsilcilerinin katılıp taziye dileklerini kabul ettiği bir toplantıya biz de gittik. Camiye çok yoğun insan akını vardı, Hewlêrliler gruplar halinde girip çıkıyorlardı; ama iyi önlemler alınmıştı ve dış kapıdan Caminin bahçesine giren herkesin üzeri dikkatle aranılıyordu. Keşke daha önce de benzer önlemler alınmış olsaydı.

● Mesut Barzani ile Görüşme

4 Şubat günü KDP lideri Mesut Barzani ile görüştük ve öğlen yemeğini beraber yedik. Olay nedeniyle doğal olarak üzgündü. Bu olayda yakın çalışma arkadaşlarını da yitirmişti, kayıpları büyüktü. Öte yandan yaşamı uzun dönem bazan partizan olarak dağlarda, bazan gurbette siyasi sürgün olarak geçen, başkaldırının, direnişin ve düşmanın yıkıcı saldırılarının türüsünü yaşamış olan, bütün bu süreçte daha önce de pek çok arkadaşını, binlerce yakınını kaybeden bu insan neler neler görmüş, yaşamıştı. (1980'li yıllarda Saddam Hüseyin

4 Şubat'ta Parlamento'da şehitlerin anısına bir tören düzenlendi, Ulusal ve çok ilginç Kürt kıyafetleri içindeki tören kıtasının eşliğinde mumlar yakıldı ve konuşmalar yapıldı.

tarafından toplanıp götürülen ve kendilerinden bir daha haber alınamayan Barzan bölgesinden 8000 kişiyi hatırlamak yeter). Onlar bir bakıma ateşin içinden geliyorlardı ve bu olay da onları yıldırılmaya, azimlerini kırmaya yetmezdi.

Aynı gün (4 Şubat'ta) Parlamento'da şehitlerin anısına bir tören düzenlendi, Ulusal ve çok ilginç Kürt kıyafetleri içindeki tören kıtasının eşliğinde mumlar yakıldı ve konuşmalar yapıldı. Bu törene Kürdistan'daki önde gelen siyasi parti liderlerinin, kurum temsilcilerinin yanı sıra, Arap kesiminden, İran'dan konuklar ve bölgedeki ABD birliklerinin komutanı da katılmıştı. Biz de ordaydık ve taziye için Kuzey Kürdistan'dan gelen tanıdık ve dostlarımızla da görüştük.

DÖNÜŞ, BAĞDAT-AMMAN...

Böylece, "Güney Kürdistan ziyaretimiz için ayırdığımız süre, bir hafta uzatmalı da olsa sona ermişti. Dönüşü Bağdat üzerinden yapmayı planlamıştık. 6 Şubat günü yola çıktık. Daha Kerkük'e varmadan, oraya doğru uzanan ovayı güneyden kuşatan, alçak bir sıradağ biçimindeki tepeler son derece ilginçti. Üç-dört yüz metrede bir üstlerine, küçük bir kale biçiminde karakollar, askeri tabyalar yapılmıştı. Belli ki zorba ve kendine güvensiz rejim Kerkük yöresini de Kürt partizanlarının operasyonlarına karşı aşırı derecede askeri-leştirmişti. Ama tüm bunlar onun yıkımına mani olmadı.

● Hem zengin hem yoksul Kerkük

Bu kez Kerkük'ten gündüz gözüyle geçtik. Dünyanın en büyük ve nitelikli petrol hazinelerinden birinin üstüne kurulu bu kent insanda hayret uyandıracak biçimde, büyük bir köy görünümünde, bakımsız, eski püskü idi. Bağdat rejimi petrolrolleri taşıyıp götürmüş, diktatöre onlarca saray yapmış, silaha savaşa harcamış, her kentin kıyısına bir askeri kale, her tepenin başına bir tabya kurmuş, ama

halkının çoğu Kürt, bir bölümü de Türkmen olan bu kentte insanlara hizmet veren doğru dürüst bir şey yapmamış, hatta yerli halkın da yapmasını engellemiştir. Kürtlerin bir bölümünü sürmüş, geriye kalanlarınsa, yenden ev ve arsa sahibi olmaları şurda kalsın, mevcut evlerini onarmalarına bile izin vermemiştir. Bu nedenle eskijen ve çöken evler kendi haline terk edilmiştir...

Şimdi zorba rejim, ünlü diktatörüyle birlikte çöküp gittikten sonra, Kürt halkı kendi olanaklarıyla, Hewlêr, Süleymaniye, Dihok belediyelerinin de yardımıyla kenti düzene sokmaya, sokakları meydanları onarmaya, halkın sorunlarına çözüm bulmaya çalışıyor. Bir yandan da dış odakların kışkırttığı provokatörlerin kötülüklerini engellemeye çalışarak...

Yol boyunca, kasabalara girip çıkarken, yol kavşaklarında denetimler sürüp gitti. Duzxurmatu'nun güneyindeki "Hemrin Dağı" yöresinde "Kürdistan'ın bu yöredeki güney sınırı"na vardık. (Daha doğuda ise sınır, önce Hanikin'e, oradan da İran-Irak sınırının her iki yanında Zagrosları izleyip, Bağdat hizasını aşır çok daha güneye, İlam yöresine Mehran'a ulaşıyor.) Buraya kadar denetimler tümüyle Kürt peşmergeler tarafından yapılmakta idi. Bu noktada ise onlarla birlikte Amerikalı askerler de gördük.

● Bir Gece Bağdat'ta

Kürdistan sınırından sonra Bağdat pek uzakta değil. Oraya öğlenden sonra vardık ve daha önceden bize söylenen bir otele indik.

Bağdat'ı ilk kez görüyordum. Ama böylesine büyük ve tarihi bir kent, bir günlük giriş ve çıkışla ne kadar görülebilirse o kadar. Oysa kentler tarihleri, yapıları, insanları ve yaşamlarıyla büyük, karmaşık dünyalardır, onları tanımak zaman ister. Yine de, bir giriş çıkış ve geceleyin kısa bir kent içi turuyla da olsa edindiğim izlenim, yapıları, geniş caddeleleri, köprüleri, geçitleriyle, Dicle üzerine kurulu bu beş milyonluk kentin, Ortadoğu ölçeğinde oldukça gösterişli sayılabileceği idi. Belli ki Saddam da, ondan öncekiler de Başkent Bağdat'a epeyce özenmişler. Ker-

kük'ü kendi haline bırakırken, onun siyah altınını buraya taşımışlar..

Bağdat'ta bir Kürt dost bizi akşam yemeğine götürdü ve onun arabasıyla kent içinde kısa bir tur attık. Kaldığımız otel ise, daha önce uğradığı bir roketli saldırıdan olacak, bomboş sayılırdı. Otelin girişinde beton korunaklar yapılmıştı ve sıkı bir kontrol vardı.

Şu günlerde Bağdat deyince insanların aklına doğal olarak korkunç patlamalar, füze ve havan sesleri, yangınlar ve bunun yarattığı koşturmacalar geliyor. Bizim de kulağımız biraz tetikteydi.. Ama o gece ne bir patlama sesi duyduk ne de yemeğe gidip gelirken telaşlı bir duruma tanık olduk. Hayat Bağdat'ta da devam ediyor. Bir korku, panik havası yok. Beş milyonluk kentte arada bir yaşanan benzer trajediler herhalde biraz da kanıksama yaratmış. Türkiye'deki trafik kazaları gibi bir şey... Hani bu kazalar daha sık yaşanıyor ve kayıpları Bağdat'ın kat kat aşılıyor da.. Yani iş biraz da şansa havale!

Yol için yine yiyecek içecek bir şeyler aldık ve Amman'dan kalkacak uçağımıza zamanında yetişmek için sabahleyin erkenden kalktık, tanıdıkların ayarladığı steysin tipi bir jiple yola çıktık. Şoförümüz yine bir Arap'tı ve yine yol boyunca aramızda tarzanca anlaşmaya çalıştık.

● Müslüman olanın Arapça bilme şartı!

Dönüş yolunda, gelişimimizden farklı olarak yol boyunca sık sık Amerikan askeri araçlarına, onların oluşturduğu konvoylara rastladık. Irak-Ürdün sınırında da, denetim yapan polislerin ve gümrükçülerin yanında birkaç da Amerikan askeri gördük. Ama, "nereden düştük buralara" dercesine, yorgun, ilgisiz, umursamaz bir halleri vardı. Sınır kapısında bu kez, üstelik rahat ve hızlı geçelim diye 20 dolar rüşvet vermemize rağmen, üç saat takıldık. Ayrıca, 30 yaşlarında bir Ürdünlü gümrük memuru, İngilizce olarak, Kürt ve Müslüman olduğum halde neden Arapça bilmediğim konusunda hesap sormaya kalktı. Kuran okuyup okumadığımı, namaz kılıp kılmadığımı sordu! Tabi ben ondan o şartlarda, kendisinin neden Kürtçe bilmediğini sormaya kalkamazdım.. Bunu yapsam, herhalde uçağa yetişmemiz

zorlaşırdı.. Ama şimdi, köprüyü geçtikten sonra, bir Arap bulup bu soruyu yöneltmeyi ciddi ciddi düşünüyorum!

Tabi, “ciddi ciddi” desem de bu bir şaka, sevgili okurlar! Ürdünlü densiz gümrük memuruna uyup bunu yapacak değilim. Üstelik tam bunları yazarken aklıma sevgili arkadaşımız Arap Şahin geldi. Ki o, örneği az da olsa, kendi çabasıyla Kürtçeyi öğrenen Araplardan biri. Ayrıca Siirtli ve Mardinli kız-erkek Arap gençleri içindeki PSK’nın dost ve sempatzanlarını da unutmuyorum... Arap halkının saflarında, heykelini diktiğimiz Cevahiri gibileri de var. Onların hatırına da olsa Arap halkına gücenecek değilim.

● *Bu topraklara kara taş mı yağmış?*

Bu kez Ürdün çölünü gündüz gözüyle geçtik. Ancak, çöl deyince aklınıza, develer gelse bile, kum tepeleri gelmesin. Çünkü, Ürdün’ün öteki bölgelerini, daha güneyi bilemem, ama Amman’a kadar geçtiğimiz yolda kum tepeleri filan yoktu. Aksine, Amman yakınlarına kadar bu düzlük, oldukça iri, kimisi belki yüz kilo, kimisi yarım veya bir ton büyüklüğünde, yuvarlak, siyah taşlarla kaplıydı göz alabildiğine. Hani ortada dağ filan olsa burayı volkanik arazi sanırdınız. Yakıcı güneşten insanların derisinin kararmasını anladık, yoksa taşlar da mı öyle oluyor?..

Daha da ilginç yol kenarında, yer yer yol makinalarının açtığı izlerde, bu taşlar dozerler tarafından toparlanıp bir kenara yığılınca, altından sarı kum rengi bir toprak çıktığını görüyordunuz. Öyle olunca da, insan, buraya acaba gökten, yağmur yerine iri kara taşlar mı yağmış diye düşünebilir...

Arabistan efsanelerinde vardır, bazan yıllarca yağmur yağmaz, kuraklık olur, bazan çekirge veya fare akın eder, bazan da çamur veya düpedüz taş yağar. Bu Müslüman ülkeye bu taşlar, eğer yağmışsa, herhalde daha önceki bir dönemde yağmış olmalı.. Ya da din adına ve de dosdoğru cennete gitme düşüyle, bedenine sardığı bombaları patlatıp yüzlerce masum insanın canına kıyabilecek kadar fanatik yaratıklar yüzünden...

● *Çölde Gün Batışı...*

Amman’a 50-60 kilometre kalınca bu kara taşlar çölü sona erdi. Toprak göründü ve ilk kez hurma ağaçları, tarlalar, bostanlar ve küçük bir kent... Yeşillik her şeye rağmen insanın içini açıyor. Çölün yeşilliği bir başka güzel, kutuplardaki güneş gibi... Vaktimiz olsa, Arapça bilmediğimiz için hesap soran da olmasa, öyle bir kentte bir akşam kalmak, orada bir lokantada yerel yemekleri yemek, balkonda, gün batışına karşı bir çay içmek ne güzel olurdu!..

Gün batışı dedim de hatırladım. Tam da bu kasabaya vardığımızda grub zamanıydı ve düzlüğün öbür ucunda batan güneş iri, kıpkızıl bir küreydi. Manzara hayranlık vericiydi. Gelişimizde sis nedeniyle çölde gün doğuşuna tanık olamamıştık; ama dönüşte şanslıymışız, gün batımına tanık olduk.

İşin bir başka ilginç yanı, pek az yağmur gören bu topraklarda, buradan Irak’a geçtiğimiz gün olduğu gibi bu kez de, bir önceki gece veya o sabah, yine bol yağmur yağdığı anlaşılıyordu. Sağda solda su birikintileri oluşmuştu. Amman’a yaklaşırken yine koyu bir sis bastı.

KDP’nin burdaki sorumlusu, 1 Şubat’taki olay nedeniyle, iki gün kadar önce Kürdistan’a gitmişti; bu nedenle görüşemedik ve doğruca havaalanına gittik. Bir başka sürpriz de bizi havaalanında bekliyordu. Sis nedeniyle uçağımız gecikti. Sonunda da, 7 saatlik bir beklemenin ardından sabaha doğru, yolcular otobüsle yakındaki bir askeri havaalanına taşınarak, orada bizi bekleyen sivil uçağımıza binerek Amsterdam’a yöneldik.. Şubat’ın sekizi idi. 9 Şubat’ta, yani tam bir ay önce de Stokholm’e vardım.

Evet sevgili okurlar, bu kez kendi ülkemizin bir parçasına, Güney Kürdistan’a gidip gelirken geceleyin Dicle üzerinden botlarla geçmedik, pusulara düşmedik. Yine de gidiş geliş pek rahat olmadı. Kuzey Kürdistan’a, doğup büyüdüğümüz topraklara ise bazımız hala hiç gidemiyoruz.

Bu gidişlerin bir gün kolay olması dileğiyle, özgürlük ve barış dileğiyle...

Bu mümkün olduğu gün, Türkiye dahil, Ortadoğu da biraz adam olmuş demektir...

9 Mart 2004-Stokholm

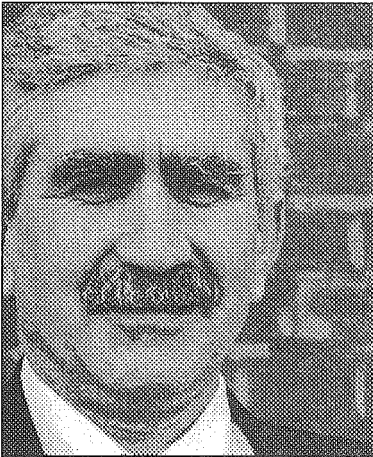
Özgür Ve Kürdi Bir Ortamda Yetişen Nesil Güney Kürdistan'da Aydın Geleceğin Garantisidir

Sayfamızın sürekli okuyucularından olan ve gönderdiği haber ve yazılarla sayfamıza katkıda bulunan Mehmet Ünlüdere cevaplandırmam için birkaç soru göndermiş. Sorulardan biri, kanımca önem arzetmeyen bir konuyla, hayat hikayemle ilgili. Sayın Ünlüdere'nin hoşgörüsüne sığınarak hayat hikayemi anlatıp okuyucuların zamanını almak istemiyorum.

Mehmet Ünlüdere ayrıca “ulusal mücadeleyle, PSK ile nasıl tanıştınız, bugüne kadar hangi kademelerde görev aldınız?” diye soruyor.

Her Dersimli gibi ben de, çocukluk ve gençlik yıllarımda, özellikle uzun kış geceleri, halk arasında “38” olarak bilinen 1937 Dersim hareketinde yeralan kahramanların -ki, bunların bir kısmı yakın akrabalarımı- başından geçenleri, savaşlarını, TC'nin Dersim'de gerçekleştirdiği katliamları anlatan gerçek hikayeleri dinledim. Dinlediklerim kişiliğimin ve bilincimin şekillenmesinde belirleyici oldular. Ama bu dönemde dini kimliğimle (Alevi) ulusal kimliğimi ayırt etmede, ikisini birlikte yaşamada zorlandım. “Alevi olduğumuz için katliama uğruyoruz” dediğim dönemler de oldu, dini kimliğimi ulusal kimliğime feda ettiğim, “Alevi sorunu diye bir sorun yok” dediğim dönemler de...

Daha sonra çalışmak ve okumak amacıyla geldiğim Diyarbakır'da kurduğum ilişkiler, Kürt sorunuyla ilgili olarak okuduğum kitaplar benliğimin oluşmasında belirleyici oldular. Ki, beni en çok etkileyen kitapların başında,

● Mesud TEK

ulusal ve dini kimliklerimi ayırmama yardımcı olan Baytar Nuri Dersimi'nin "Kürdistan Tarihinde Dersim" adlı kitabıyla, Kürt sosyalist hareketinde yeral-mama yolaçan Hıdır Murat (Kemal Burkay)'ın "Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi" adlı kitabı gelir.

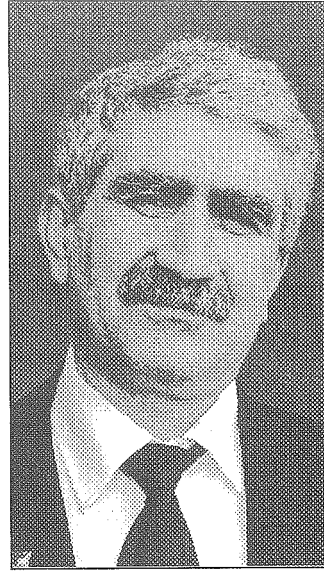
Diyarbakır'da bulunduğum dönemde, -ki 12 Mart dönemi-ydi- Kürt ulusal mücadelesinden, özellikle de Güney Kürdistan'daki ulusal hareketten haberdardım, gelişmeleri yakından takip etmeye çalışıyordum. Örgütlü ulusal mücadeleyle, o dönemdeki adıyla TKSP olan Kürdistan Sosyalist Partisi saflarında tanıştım.

1975 Haziran'ında yayın hayatına başlayan Özgürlük Yolu degisinin dağıtımıyla başlayan ilişkilerim, aynı yılın güz aylarında parti üyeliğine kabul edilmemle devam etti ve bugüne kadar geldi. Bu süreç zarfında, sade üyelikten genel sekreterliğe kadar, örgütün her kademesinde görev aldım.

Mehmet Ünlüdere, başka yerlerde de karşılaştığımız bir soruyu, eski Genel Sekreterimiz Kemal Burkay'ın partideki konumunu gündeme getiriyor ve "Burkay sonrası parti politikasında bir değişiklik olacak mı?" diye soruyor.

Partimizin kurucusu ve bugüne kadar izlediği politikaların mimarı olan Kemal Burkay'ın 7. Kongre sonrası konumuyla ilgili bilgiler, kendisinin başına da yansıyan 7. Kongre açış konuşmasında var ve onları tekrarlamanın bir gereği yok. Burkay partimizin bir üyesidir, bugüne kadar yerine getirdiği parti görevlerini bundan sonra da yapacaktır. Burkay bedensel olarak artık partinin, örgütsel çalışmanın ön saflarında yer almıyor, ama O, yazılarıyla, görüşleriyle, tecrübe ve birikimiyle ön saflarda olmaya devam edecektir.

Partimiz, ne kadar yetenekli, bilgili ve becerikli olursa olsunlar, kişilere bağlı olan bir parti değildir. Partimizin

Her Dersimli gibi ben de, çocukluk ve gençlik yıllarımda, özellikle uzun kış geceleri, halk arasında "38" olarak bilinen 1937 Dersim hareketinde yeralan kahramanların űki, bunların bir kısmı yakın akrabalarımıd-başından

geçenleri, savaşlarını, TC'nin Dersim'de gerçekleştirdiği katliamları anlatan gerçek hikayeleri dinledim. Dinlediklerim kişiliğimin ve bilincimin şekillenmesinde belirleyici oldular. Ama bu dönemde dini kimliğimle (Alevi) ulusal kimliğimi ayırt etmede, ikisini birlikte yaşamada zorlandım. "Alevi olduğumuz için katliama uğruyoruz" dediğim dönemler de oldu, dini kimliğimi ulusal kimliğime feda ettiğim, "Alevi sorunu diye bir sorun yok" dediğim dönemler de...

Daha sonra çalışmak ve okumak amacıyla geldiğim Diyarbakır'da kurduğum ilişkiler, Kürt sorunuyla ilgili olarak okuduğum kitaplar benliğimin oluşmasında belirleyici oldular.

Diyarbakır'da bulunduğum dönemde, -ki 12 Mart dönemi-ydi- Kürt ulusal mücadelesinden, özellikle de Güney Kürdistan'daki ulusal hareketten haberdardım, gelişmeleri yakından takip etmeye çalışıyordum. Örgütlü ulusal mücadeleyle, o dönemdeki adıyla TKSP olan Kürdistan Sosyalist Partisi saflarında tanıştım.

1975 Haziran'ında yayın hayatına başlayan Özgürlük Yolu degisinin dağıtımıyla başlayan ilişkilerim, aynı yılın güz aylarında parti üyeliğine kabul edilmemle devam etti ve bugüne kadar geldi. Bu süreç zarfında, sade üyelikten genel sekreterliğe kadar, örgütün her kademesinde görev aldım.

genel politikaları en yüksek organ olan kongrelerimizde, tartışmalar sonunda belirlenir ya da değiştirilir. Değişiklikler kişilerin istem ve arzusuna göre yapılmaz. Somut durum, ulusal ve uluslararası şartlar, yurtsever, demokratik hareketin geldiği aşama gerektiriyorsa değişikliğe gidilir.

Kemal Burkay'ın genel sekreterlik görevini bırakmasından sonra, genel politikalarımızda bir değişiklik olmayacak. Olması için şu anda herhangi bir neden de yok. Örneğin, ülkemizde ve bölgede ne gibi değişiklikler oldu ki, bugüne kadar kararlı bir biçimde dile getirdiğimiz "Federasyon" talebimizde bir değişikliğe gidelim? Ya da Kürt sorununun yapısında nasıl bir değişiklik yaşandı ki biz de ulusal, demokratik ittifaklar politikamızı değiştirelim? İnsan hakları, demokrasi, özgürlük, barış, eşitlik ve adalet için mücadelenin önemini azaltan ya da bu mücadeleyi gereksiz hale getiren bir gelişme mi var? Kitlelerle ilişki kurmada, onları eğitip mücadeleye kazanmada yardımcı olan legal mücadeleye, legal olanak ve araçlardan yararlanmaya artık gerek yok mu? Bu ve benzeri soruları çoğaltmak mümkün.

Ayrıca, Partimizde çalışmalar da sekreterin emir ve direktifleriyle yürütülmez. Kararlar kongrelerde, merkez komitesinde, partinin diğer birimlerinde alınır ve onlar tarafından uygulanır. Kısacası PSK, kişilere bağlı olmayan, kararlarını kolektif bir biçimde alan, kolektif bir anlayışla idare edilen bir partidir, bundan böyle de öyle olacaktır.

Mehmet Ünlüdere, "7. Kongre'den hemen sonra Güney Kürdistan'a bir ziyaret gerçekleştirdiniz, bu ziyaret ile ilgili bir değerlendirmede bulunabilir misiniz?" diye soruyor.

Arasında Kemal Burkay'ın da bulunduğu parti heyetimizin Güney Kürdistan ziyareti ile ilgili bilgiler internet sayfamızda, Dema Nu Gazetesi'nin birkaç sayısında yer aldı. Ayrıca sayın Burkay'ın adı geçen yayın organlarında yer alan "Güney Kürdistan Halkımız Federasyon İsteminde Kararlı" adlı makelesiyle, partinin web site-

sinde (www.kurdistan.nu) yayınlanan "ON YIL SONRA GÜNEY KÜRDİSTAN" başlıklı seri yazıda detaylı bilgiler ve değerlendirmeler var. Söylenenleri tekrarlayıp okuyucuların zamanını almak istemem.

1995 yılında, PDK ve YNK arasındaki kardeş kavgasının en şiddetli olduğu dönemde Güney Kürdistan'daydım. O günden bu yana yaşanan değişikliklerin başında, kuşkusuz kardeş kavgasının sona ermesi ve buna bağlı olarak asayişin önemli ölçüde sağlanması, Kürdistan Parlamentosu'nda birliğin gerçekleştirilmesi, genel talepler konusunda Kürt örgütleri arasındaki uyum, memurların, öğretmen ve öğrencilerin yaşam standartlarının yeterli olmasa da yükseltilmesi, okulların, üniversitelerin eğitime açılması, yıkılan köylerin büyük oranda yapılması, yolların, köprülerin tamirata ve yenilerinin inşa edilmesi, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin gelişmesi, temel gıda maddeleri sıkıntısının çekilmemesi vb. gelir. Kanımca, en önemli gelişme, 1991 yılından itibaren yabancı bir iktidar zulmü ve yönetimini görmeyen, tanımayan ve tamamiyle Kürdi olarak yetişen bir neslin ortaya çıkmasıdır. Ki, özgür ve Kürdi bir ortamda yetişen bu nesil, aydınlık geleceğin garantisidir.

Mehmet Ünlüdere son olarak "Bir çok kesim tarafından genç ve dinamik biri olarak değerlendiriliyorsunuz. Göreve gelir gelmez Güney Kürdistan'a yaptığınız ziyaret, bundan böyle yapacaklarınızın göstergesi olabilir mi?" diye soruyor.

Parti heyetimizin gerçekleştirdiği Güney Kürdistan ziyaretinin yönetim planında yaşanan değişikliklerle bir ilişkisi yok. Söz konusu ziyaret 7. kongremizden çok önceleri planlanmıştı, ama bizden kaynaklanmayan bazı sorunlar nedeniyle ziyaret kongre sonrasında gerçekleşti.

Güney Kürdistan'ı, önemli gelişmelerin, tartışmaların yaşandığı bir dönemde ziyaret etmemiz iyi bir tesadüf oldu. Tartışma konuları ve gelişmeler hakkında taraflarla yüz yüze görüşmek, onların görüşlerini dinlemek, kendi görüşlerimizi onlara iletmek elbette çok olumlu olmuştur.

Geçmişte çok arzulamamıza rağmen Güney Kürdistan'ı kolayca ziyaret edemiyorduk. Ulaşımda çok ciddi sorunlarla yüz yüzdük. Ama şimdi bu sorunlar büyük ölçüde ortadan kalktı. Bağdat, Hewler, Süleymaniye, Musul vb. havaalanları faaliyete geçtiklerinde ulaşım çok daha kolaylaşacak ve biz de sık sık ülkemizin bu parçasını ziyaret edebilecek, dostlarımızla yüz yüze görüşebileceğiz.

Güney ziyaretimizin "bundan böyle yapacaklarımıza" direkt bir etkisi yok. Yapacaklarımızın, çalışma programımızın çerçevesi kongre kararları tarafından belirlenir ve birimlerimiz tarafından hayata geçirilir. Ama Güney Kürdistan'daki olumlu gelişmelerin ulusal demokratik mücadelemizde bize moral kazandırdığı da bir gerçektir.

Genç ve dinamik olma sorununa gelince...

Genelde gençlerin yenilikçi, değişimden yana oldukları gibi bir düşünce vardır. Oysa bu düşünce her zaman gerçeği yansıtmaz.

Değişimden, yenilikten yana olmak sadece yaşa bağlı değil; düşünce ve sınıfsal çıkarlarla da ilgilidir. Siyasal partiler planında ise yenilikçi, değişimci olmanın ölçütü, parti liderleriyle yöneticilerinin yaş ortalaması değil, programlarıdır. Faşist, gerici, muhafazakar parti ve örgütler gençler ve genç yöneticilerle doludur. Oysa bu tür

Parti heyetimizin gerçekleştirdiği Güney Kürdistan ziyaretinin yönetim planında yaşanan değişikliklerle bir ilişkisi yok. Söz konusu ziyaret 7. kongremizden çok önceleri planlanmıştı, ama bizden kaynaklanmayan bazı sorunlar nedeniyle ziyaret kongre sonrasında gerçekleşti. Güney Kürdistan'ı, önemli gelişmelerin, tartışmaların yaşandığı bir dönemde ziyaret etmemiz iyi bir tesadüf oldu. Tartışma konuları ve gelişmeler hakkında taraflarla yüz yüze görüşmek, onların görüşlerini dinlemek, kendi görüşlerimizi onlara iletmek elbette çok olumlu olmuştur.

örgütler, değişimci, yenilikçi olmak bir yana, tutucudurlar, toplumsal değişime, yenilenmeye karşıdırlar. Sol, demokratik ve ilerici partileri değişimci yapan ise, yöneticilerinin yaşı değil, onların toplumsal değişim konusunda ortaya koydukları programlarıdır.

Partimiz dünya ve ülke gerçekleriyle uyumlu bir programa sahip olduğu için, bölgedeki, dünyadaki gelişmelere uygun olarak programını, mücadele biçimi ve araçlarını ustaca değiştirebildiği için gençtir. Bir başka deyişle, partimiz, dünyada yaşanan değişiklikleri dikkate aldıkça, bölgemizdeki, ülkemizdeki değişikliklere uygun politikalar ürettikçe genç kalır. Aksi durumda donmuş, kalıpcı bir yapıya dönüşür. Ki başına 25 yaşında birisini de geçirseniz onu yenilikçi yapmak mümkün değildir.

Gençliğin yapısından dolayı daha dinamik olduğu bir gerçektir. Ama örgütsel çalışmada dinamizm sadece yaşa bağlı değildir. Doğru bir program temelinde, yerinde ve zamanında, doğru araçlarla kolektif bir biçimde çalışma yapan kadrolar dinamiktir, verimlidirler. Yoğun parti çalışmalarının yanı sıra bunca şiirler ve kitaplar yazan, konferanslara katılan 65 yaşını aşkın Kemal Burkay ve onunla aynı yaşta olan M. Emin Bozarlan az mı dinamikler acaba?

MUSUL-KERKÜK ? kimin yurdu ?

Giriş

Geçtiğimiz günlerde genelde Irak'ta özelde Türk basınında kuzey Irak olarak nitelendirilen Güney Kürdistan'da meydana gelen önemli gelişmeler; genelde Ortadoğu konusunu ve özelde Kürt sorununu dünya kamuoyunun gündemine yeniden taşıdı.

Çünkü son gelişmeler, özellikle Ortadoğu'da yeni ve önemli dönüşümler yaratacak bir oluşumun habercisi niteliğindeydi. Bu özellikleriyle tüm Arap dünyasını etkileyeceği gibi, titreşimleri Türkiye'yi de şimdiden sarmalamaya başlamıştı. Bundan dolayıdır ki, tüm Türkiye adeta bu gelişmelere kilitlenmisti.

Peki, neydi söz konusu gelişmeleri bunca önemli kılan? Kuşkusuz bunun odağında Kürtler ve Kürt sorunu vardı...

Bilindiği gibi, gerek son Osmanlı Meclis-i Mebusan da, gerekse Ankara'daki ilk Millet Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli sınırları, Anadolu ve Mezopotamya'da yaşayan Türklerle Kürtlerin yaşadıkları coğrafyayı kapsıyordu. Nitekim, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının 28 Ocak 1920'de yaptığı gizli oturumda kabul ettiği ve daha sonra Ankara Hükümetince de benimsenen Misak-i Milli'nin daha 1. maddesinde "Mütareke çizgisinin içinde ve dışında kalan yerlerin İslam ve Osmanlı çoğunluğunun oturduğu bölgelerin hepsi, hüküm ve fiil bakımından Anayurttan hiçbir sebeple ayrılmaz" deniliyordu. Mustafa Kemal de, 1 Mayıs 1920'de yaptığı Meclis konuşmasında; "Hududu Milliyemiz İskenderun

• Mehmet BAYRAK

cenubundan geçer, Şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder" demektedir. (1)

İsmet İnönü'de esas olarak Türklerle Kürtlerin yaşadıkları toprakları kucaklayan Misak-ı Milli sınırların verdikleri önemi, Lozan öncesinde şöyle vurguluyordu: *"Bizim uğrunda her türlü fedakarlığa katlandığımız gayelerimiz çok mütevazı ve çok haklıdır. Bu gayeler iki kelime içindedir: Misak-ı Milli"* (2)

Ancak, Mustafa Kemal daha Ocak-1923'de Musul sorununa gerçek yaklaşımını şu sözlerle açıklar: *"Musul bizim için çok önemlidir. Birincisi, Musul'da sınırsız servet oluşturan petrol kaynakları vardır... İkincisi, onun kadar önemli olan Kürtlük sorunudur. İngilizler orda bir Kürt Hükümeti kurmak istiyorlar. Bunu yaparlarsa, bu düşünce bizim sınırlarımız içindeki Kürtlere de yayılır. Buna engel olmak için sınırı güneyden geçirmek gerekir."* (3)

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Musul'u sahiplenmeyi iki gerekçeye bağlıyor: birincisi, sınırsız servet oluşturan petrol kaynakları; ikincisi ise Kürt sorunu...

Oysa, aynı dönemde Meclisteki Kürt milletvekilleri daha içtenlikli bir tavır sergileyerek, başka nedenlerle bölünmeye karşı çıkıyorlardı. İki yıl sonra idam edilen Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, ayakta alkışlanan konuşmasında; Musul ve Kerkük'ün dışarıda kalmasının yaratacağı sorunlara dikkat çekerek, bu sorunun ertelenmeden mutlaka Lozan'da çözümlenmesini istiyordu: *"Musul'u ertelemek, Musulsuz barış yapmak, barış sonrası Doğu Anadolu'da önemli bir cephe hazırlamak demektir. Türk-Kürt, işbirliği yaparak yaşamazlarsa ikisi için son yoktur. Bugünkü vaziyet böyle geliyor; toplumsal durumumuz bunu gösteriyor. Dolayısıyla herhangi birine ihanet ederlerse ikisi için de son yoktur. Kürdün birliği, Kürdün itaati, Kürdün iki parçaya ayrılmasında değil, bir parça halinde idare edilmesindedir."* (4)

Yusuf Ziya Bey, konuşmasının sonunda, galip gelen İngiltere'nin direngenliği karşısında Musul'un elden çıkacağını görerek, sözlerini şöyle sürdürür: *"Ben Musul'u istemiyorum, Musul'u kime verirlerse versinler; Süleymaniye'yi Kerkük'ü almakla Türk'ün Kürtün birliği onunla sağlanmış olur."* (age)

Bu iki yaklaşım, bir bakıma Musul-Kerkük sorunu ortaya çıktıktan bu yana devam ediyor. Kürtler, Kürt bloğunun parçalanması adına hayıflanır ve eşitlik temelinde Türk-Kürt bütünleşmesini savunurken; Türk yönetimleri soruna petrol kaynakları ve Kürt halklarını önleme temelinde yaklaşmışlardır. Geçmişten beri ibretle izlenen bu politika, günümüzde de tüm çıplaklığıyla devam etmektedir.

Bin yıllık Türk-Kürt kardeşliği veya sınır ötesindekilerin beridekilerle akrabalığı gibi söylemlere rağmen; uzun bir süre Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın aslı, Amerika ve İngiltere'nin gözlemci üye olduğu Merkezi Antlaşma Teşkilatı CENTO aracılığıyla; kimi zaman pek de anlaşılmadığı bu ülke rejimleriyle işbirliğine girilerek Kürt haklarına karşı bir ittifak kurulur. Zaman olur bu halka karşı sınır ötesi operasyonlar düzenlenir... Öyle ki, Balkanlar'da ya da Kafkaslarda Türklere karşı büyük duyarlılık gösteren Türkiye; Kürt sorunu yüzünden Irak'taki Türkmenleri bile görmezden gelir...

Oysa, şimdi yeni ve önemli bir süreçten Kuzey Irak yani Güney Kürdistan dolayısıyla, özelde Musul-Kerkük üzerinde Türkmenler adına hak iddiasında bulunuyor ve yeni tezler geliştiriyor...

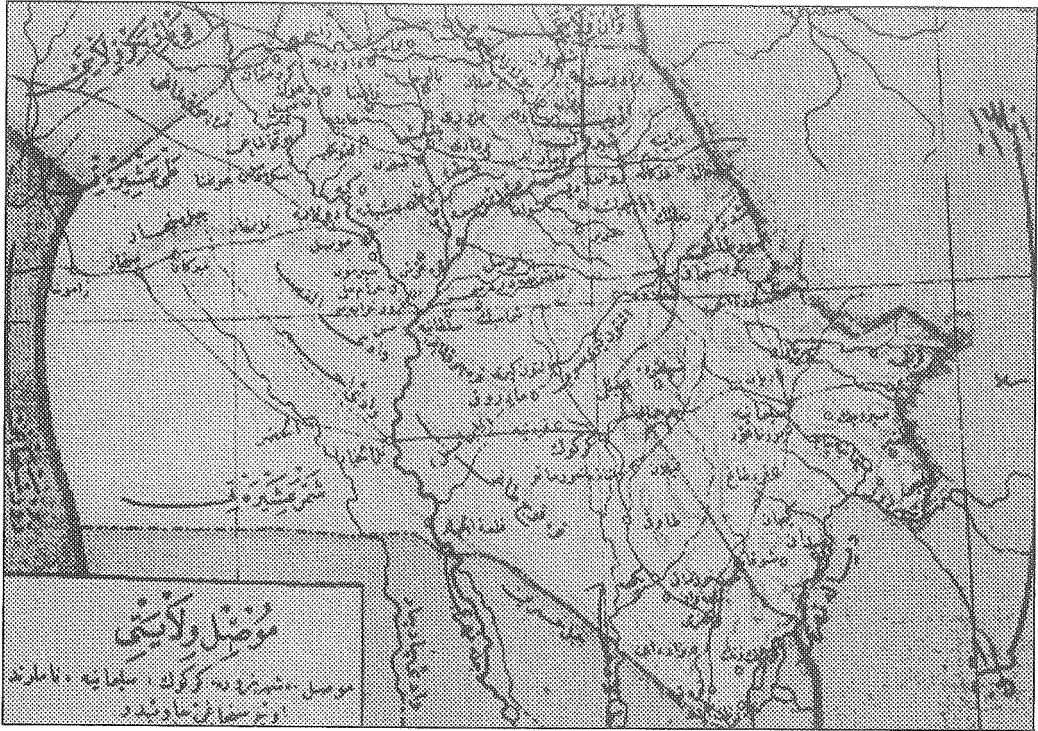
Öyleyse, bu bölgenin dününe ve yakın geçmişine birlikte göz atalım.

Osmanlı Belgelerinde Musul-Kerkük

Osmanlı döneminde Kerkük, Musul Vilayetine bağlı bir sancak konumunda olduğu için bu iki şehri birlikte anmak gerekiyor. Musul-Kerkük bölgesi, gerek içinde yer aldıkları Mezopotamya coğrafyası, gerek petrol kaynakları gerekse insan dokusu açısından bir bütünlük göstermektedirler. Öte yandan, tarihte Yukarı Cezire olarak nitelendirilen bölgede yer alan bu şehirler, Kürdistan'ın doğal uzantısı olan bir coğrafyada kurulmuşlardır.

Ünlü coğrafya bilgini Prof. Besim Derkot, bu gerçekliği şöyle vurgulamaktadır:

"Musul havalisi, gerek engebeli tabiatı, gerekse iklimi ile, arazisi alüvyon birikmesinden meydana gelmiş, yağışları yetersiz ve tabii bitkiler alemi bakımından yarı-çöl durumunda bulunan Irak'tan pek farklı olduğu gibi, nüfusunun yapısı ve yaşayış tarzı ile de daha çok Diyarbekir bölgesine benzemektediri."

1908 Yılı itibariyle Osmanlı döneminde Musul Vilayeti. Musul Vilayeti: Musul, Şehrizar, Kerkük, Süleymaniye, nâmlarında üç sancağı hâvidir. (Hasan Duman: Osmanlı Salnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu. Kültür Bakanlığı Yay. Ank. 1999)

Esasen Musul havalisi, Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar, Batının coğrafya eserlerinde genellikle Irak'tan ayrı olarak Yukarı Elcezire bölgesi içinde sayılıyordu." (5)

16. Yüzyılın sonlarında Osmanlı ordusuyla birlikte bölgeyi gezen Kâtip Çelebi de, "Keşfü'z-Zünun" adlı eserinde Mezopotamya bölgesini Kürdistan, Cezire ve Irak olmak üzere üçe ayırıyor. Bu ve benzeri kaynaklardan yola çıkılarak günümüzde ulaşılan yaygın kanı, "El-Cezire bölgesinin, Osmanlıların Musul ve Şerizor'unu, günümüzün Kuzey Irak'ını içine alan bölge" olduğudur. (5/a)

Bu topraklar, geçmişte Doğulu, daha sonra Batılı yönetimlerin hep ilgi kaynağı olagelmıştır.

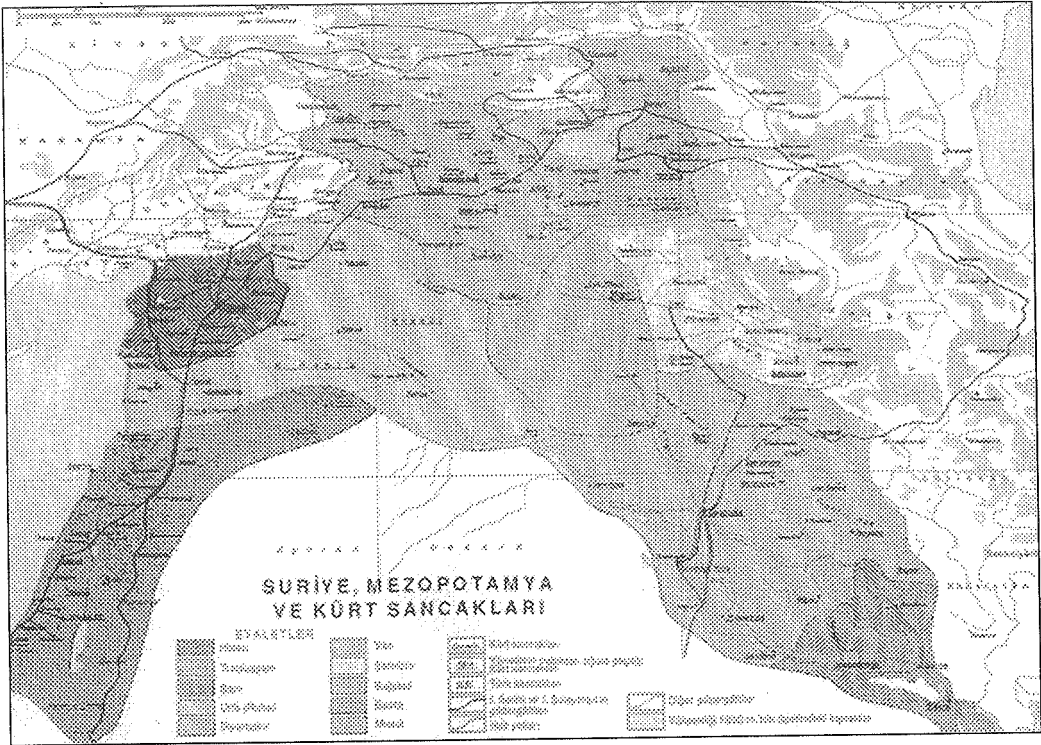
Milattan önceki yıllarda Musul bölgesinin de için yer aldığı Mezopotamya'da çok önemli uygarlıkların kurulduğu bilinmektedir. Bunların en önemlileri Asur ve Babil uygarlıklarıdır. Asur Devleti, bu topraklarda yaklaşık 1300 yıl varlığını sürdürüyor.

Asur Devleti'nin merkezi şehirlerinden biri olan Musul Vilayeti, bu devletin yıkılmasından sonra sırasıyla İranlılara, Büyük İskender,

dere, Seloküslülere ve Sasanilere geçiyor. Halife Ömer döneminde ele geçirilerek İslam topraklarına katılıyorsa da daha sonra Abbasi halifleri döneminde Bin-i Mervan, Bin-i Hemdan, Selçuklular, Atabegler, Eyyubiler, Cengizler, Timurular, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Safevilerin eline geçtikten sonra Çaldıran Savaşıyla Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilerek Osmanlı yönetimine geçiyor. (6)

Görüldüğü gibi, Musul bölgesi, tarihte belli bir milliyete mal edilmeyecek birçok yönetimin eline geçiyor. Şemseddin Sami, Abbasi Halifeliğinden sonraki kozmopolit yönetim değişikliklerini şöyle değerlendiriyor.

"Abbasi Halifeliğinin zayıf düşmesiyle, İslam Memleketlerinin her tarafında birtakım emirler ve melikler ortaya çıkmaya başladığı sırada, Kürt reislerinden birçok adamlar da Musul, Diyarbekir ve Cezire yörelerinde birer kale veya memleket ele geçirip birçok küçük hükümetler kurmuşlarsa da, tüm kıtayı (Kürdistan'ı MB) yönetim altına alarak, cinsiyat (soy, milliyet MB) esasına dayalı bir hükümet kurmayı düşünmemişlerdi. Nihayet bu cinsi-

1893'de Kekkük olarak değiştirilen Şehr-i Zor Sancağı ana Kürt yerleşim bölgelerinden biriydi. (Donald Edgar pitcher: Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel Coğrafyası, Yapı Kredi. İst. 2001)

yete mensup olan meşhur Selahaddin-i Eyyubi Mısır'da devlete nail olup, kendisi ve çocukları Şam, Halep, Hicaz ve Yemen'de hüküm sürdükleri ve evlatlarıyla akrabalarının yönetimi altında birçok seçkin hükümetler kurdukları zaman bile hüküm ve nufuzları dışında kalmış idi." (7)

Bu süreçte Musul, Mervani Kürtlerinin merkezi şehirlerinden biri; Irak Selçukluları ile Atabekler'in başkenti konumundadır. Musul çevresi, bu aşamada Bizans İmparatorları yakınında güçlü bir ordugah oluşturulmak üzere Irak'tan ayrılarak yeni kurulan Elcezire vilayetinin iki büyük ordugahından biri haline getirilir. Ordugahın diğeri ise, **Harran**'dır. Aynı zamanda **Diyarbakir**, **Azerbaycan** ve **Ermeniyeye** kıtaları da bu ordugahlara bağlanmıştır. Görüldüğü gibi, Musul ve çevresi tarih boyunca değişik kozmopolit yönetimlerce yönetilmiş, ancak her halükarda Kürt halkı ve ülkesiyle bir bağlantı içerisinde olmuştur.

Musul'un bu niteliği, yakın dönem Türk askeri kaynaklarına da yansımıştır: "*Musul'un kuzeyinde ve Süleymaniye bölgesinde Arap yoktu. Buralarda Kürtler yaşamaktaydılar.*

Türkler de Kerkük, Erbil ve Altunköprü bölgelerinde bulunuyorlardı. (...) Ovalarda çöllerdeki Araplar ve diğer bölgelerdeki Kürtler, daha çok göçebe ve yarı-göçebe aşiretler halindeydiler. Aşiret reisleri aşiretlerinin kayıtsız şartsız hakimi ve idarecisiydi. Osmanlı Devleti, aşiret reislerinden bazılarına paşalık rütbesi ve nişanlar vermesine karşın, bunlar üzerinde tam bir otorite kurmaya muvaffak olamamıştı." (8)

Aynı dönemde bölgede Kürtler, Araplar, Türkmenler dışında Yezidi Kürtler, Keldaniler, Süryaniler, Ermeniler, Yahudiler ve az sayıda Latin ve Protestan'ın yaşıyor olması, bölgenin kozmopolit yapısını açıklıkla ortaya koyuyor. (9)

Kuşkusuz bu noktada nüfus oranları önem kazanıyor. O halde, bölgenin idari yapısı temelinde bu rakamlara göz atmakta yarar var. Hemen belirtelim ki Osmanlı istatistikleri genellikle rakamları milliyet esasına göre değil, din esasına göre veriyorlar. Ancak konu uluslararası organlara yansıyınca milliyet esasına dayalı rakamlar öne çıkıyor. (10)

1306/1890 tarihli **Musul Vilayeti Salna-**

mesi'nde; Musul vilayeti ahalisi 3 kümeye ayrılır. Büyük bölümü Kürtlerden oluşan birinci kümenin Musul, Şehrizar, Süleymaniye, Akra, Duhok, Zaho, Sincar, Erbil, Selahiye (Kifri), Revanduz, Gülanber, Köysancak, Ziybar gibi yarı-medeni denebilecek köy ve kasabalarda yaşadıkları belirtilir. İkinci kümede değerdendirilen Kürtlerin diğer bölümününse aşiret ve kabile halinde yarı-göçer olarak yaşadıkları ve daha çok hayvancılıkla geçindikleri bildirilir.

Üçüncü kümeninse tamamen bedevi olan aşiretlerden oluştuğu; ilk iki kümeye girenlerin yazımının yapıldığı, ancak bu son kümenin genelinde yazım dışı kaldığı vurgulanır. (II)

Tarihteki ilk Türkçe ansiklopedi kabul edilen Şemseddin Sami'nin Kamusü'l-Alam adlı eserinde; Musul, "Cezirenin kuzeydoğu bölümü ile Kürdistanın güneydoğu bölümünden oluşan ve Dicle'nin iki yanında yer alan bir il" olarak nitelendirilir ve nüfusu 300.280 olarak verilir. (12) Bu nüfusun 159.680'i Musul'da, 89.000'i Şehrizar'da 51.600'ü Süleymaniye'de yaşamaktadır. O tarih itibarıyla henüz idari yapı değişmeden, Musul'da yaşayan Kürtlerin nüfusu 59.380'i Müslüman, 14.900'ü Yezidi olmak üzere toplam 74.280 olarak verilmektedir. Geriye kalan nüfus ise Arap, Türkmen, Keldani, Süryani, Yakubi, İsraililerden ve diğer mezheplerden oluşmaktadır. (age,s.186-187)

Aynı eserde, Kerkük, "Kürdistanın Musul ilinde Şehrizar sancağının merkezi" olarak nitelendirilir ve halkının yapısı şöyle yansır: "Halkının dörtte üçü Kürd, geriye kalanları da Türk, Arap vs. 760 İsraili ve 460 Keldani de vardır." (age.s.151)

Ali Cevat'ın, ünlü Lugat'ında ayrıntıya girilmeksizin Musul'un nüfusu 300.280 olarak verilir. (13)

Ali Rıza'nın Atlaslı Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası'nda; 1902 tarihi itibarıyla Musul şehrinin nüfusu 61.000, Musul vilayetine bağlı Süleymaniye kasabasının 15.000, Kerkük kasabası 30.000, Sincar kasabası 7.000, Erbil kasabası 6.000, Köysancak kasabası 10.000, Amadiye kasabasının nüfusu ise, 5.000 olarak verilir. (14)

Aynı dönemde Musul'a bağlı Tuzhurmato, Gülanber, Rizan ve Kifri kasabaları mevcuttur ki, ünlü divan şairi Fuzuli, bu bölgede yaşayan Bayati Kürt aşiretine mensuptur. (15)

Ali Tevfik'in Memâlik-i Osmaniye Coğ-

rafya Lugati'nde; "Musul Vilayetinin, Elcezi-re bölgesinin kuzeyinde yer aldığı, doğuda İran'la ve kuzeyde Van, Bitlis ve Diyarbakir vilayetleri, batıda ise Zur mutasarrıflığı ile çevrili" olduğu belirtildikten sonra söz konusu vilayetin yaklaşık nüfusu 500.000 olarak verilir. (16)

İbrahim Hilmi'nin Memâlik-i Osmaniye'nin Cep Atlası adlı eserinde, 1907 tarihi itibarıyla yeni idari bölünmeye tabi tutulan Musul Vilayetinin toplam nüfusu 351.200 kişi olarak verilir. (17) Adı geçen esere göre; Musul merkez sancağının nüfusu 65.000, Kerkük sancağı 30.000, Süleymaniye Sancağı 15.000 ve Köysancak'ın nüfusu 10.000 olarak verilir.

Bu tarihte Musul Vilayetinin idari bölünmesi şöyledir:

I- Musul Sancağı

- 1-İmadiye Kazası
- 2- Zaho Kazası
- 3- Duhok Kazası
- 4- Akra Kazası
- 5- Sincar Kazası

II- Kerkük Sancağı

- 1-Revanduz Kazası
- 2-Köysanak Kazası
- 3-Raniye Kazası
- 4-Erbil Kazası
- 5-Selahiye (Kifri) Kazası

III-Süleymaniye Sancağı

- 1-Gülanber Kazası
- 2-Mamureti'l-hamid Kazası
- 3-Bazyar Kazası
- 4-Şehr-i Bazar Kazası

Aynı esere göre, toplam olarak Musul Vilayetine bağlı 3 Sancak, 14 Kaza, 28 Nahiye ve 3394 Köy bulunmaktadır. (age.s.220-221)

Hemen belirtelim ki, Kerkük sancağı 1309/1892 yılı ortalarına kadar resmi yazışmalarda Şehr-i Zor olarak geçerken, bu ismin Diyarbakir ve Halep'in güneyinde yer alan Zor Mutasarrıflığı ile olan benzerliğinin birçok idari karışıklığa yol açmasından dolayı değiştirilmesine karar verilmiş ve 1893 tarihinden itibaren Kerkük ismi kullanılmaya başlamıştır.

Tablo-1'de 1905 tarihli Osmanlı Ordu-yu Humayun Raporu'na göre, Musul ve Şehrizar (Kerkük) Vilayetlerindeki Kürt Aşiretleri görülmektedir. (18)

1905 senesinde Musul ve Şehrızor vilayetlerinde Göçebe, yarıyerleşik ve Yerleşik Kürt Aşiretleri

Tablo-1

Adı	Fırkaları	Nfusları	Bölgeleri
Tayyârî	14	48.100	İmadiye
Sûrçî	4	14.900	Akra, Revanduz
Sûrçî	1	250	Erbil, Altinköprü
Kakaî	1	220	Erbil, Kelek
Kakaî	1	850	Dakuk
Rizârî	2	630	Revanduz
Herkî	12	12.270	Akra, Revanduz
Şirvan	1	4.670	Revanduz
Mezûrî	2	4.400	Revanduz
Bradost	3	4.500	Revanduz
Hoşnâv	2	7.500	Köysancak
Pışkelî	1	3.500	Raniye
Bezîrî	1	2.140	Raniye
Mandımıra	1	430	Raniye
Belbâs	7	1.800	Raniye
Aker	5	2.610	Raniye
Yerli Babulî	2	435	Raniye
Susnî	1	265	Raniye
Körk	1	341	Raniye
Balekî	2	1.360	Revanduz
Şeyh Bızınî	2	2.710	Erbil
Pışter	3	5.260	M. Hamid
Kafroş	1	1.588	Çemçemal
Bâne	1	2.310	Bane
İsmail Azîzî	7	2.275	Süleymaniye
Berzenci	2	2.730	Süleymaniye
Guvara	-	650	Süleymaniye
Caî	25	45.460	Süleymaniye
Palânî	7	1.330	Karatepe
Hemavend	6	840	Çemçemal
Şuvan	3	4.500	Şuvan
Tâlbânî	1	1.670	Karatepe

(Kaynak: Osmanlı Ordu-yu Humayın Raporu-1905)

Aşağıdaki 2 nolu tablodaya, Kerkük iline bağlı Kürt aşiretleri görülmektedir (19)

Tablo-2

Yönetim Bölgesi	Aşiret	Bölümleri
Kerkük İli	Şerefbeyani	Koraki Emirhanbegi Azizbeyi Kahar Nadiri Camrızı Pencenkeşti Kaşkehrizi Tarkondveysi Kazaniye
Kerkük İli	Delo	
Kerkük İli	Berzenci	
Kerkük İli	Ömermil	
Kerkük İli	Tilşani	
Kerkük İli	Zengene	Faris Ağa Rüstem Ağa
Kerkük İli	Cebbari	
Kerkük İli	Leylani	
Kerkük İli	Talabani	
Kerkük İli	Şuvan	
Xaniqin ilçesi	Süremiri	Kelheri Totik Mamecan Eyne Anteri Cumur Kazanlu
Xaniqin ilçesi	Bacillan	
Xaniqin ilçesi	Kahur	
Xaniqin ilçesi	Geze	Sadeleguhta Baramserkala
Xaniqin ilçesi	Palani	
Xaniqin ilçesi	Zende	Muhammed Salih Ağa Ulyan Tahiran Gani
Xaniqin ilçesi	Davude	
Xaniqin ilçesi	Salihi	
Xaniqin ilçesi	Şeyh Bezini	
Xaniqin ilçesi	Kakeyi	
Xaniqin ilçesi	Keganlu	
Xaniqin ilçesi	Beybani	
Xaniqin ilçesi	Zerguş	
Xaniqin ilçesi	Hilani	
Xaniqin ilçesi	Feyli	
Xaniqin ilçesi	Gevazi	

(Kaynak: M. Emin Zeki, Kurdistan Tarihi, Beybun Yayınları, ank. 1992, sh.170-171)

Uluslararası nitelikteki **İslam Ansiklopedisi**'nin "Kerkük" maddesinde; Irak Hükümetinin kurulmasından sonra kırsal kesimdeki nüfusun ve göçebelerin gelip şehre yerleşmesiyle Kerkük'teki Kürt nüfusunun oldukça fazlaştığı savunulur. (20) oysa, yukarda da vurgulandığı gibi, daha 1890'lı yıllarda Şemseddin Sami, Kerkük sancağı nüfusunun dörde üçünün zaten Kürt olduğunu söylüyordu.

Osmanlı Devleti'nin 1870'li yıllardan itibaren yaptığı düzensiz nüfusun sayımlarında, halk Müslim, Rum, Ermeni, Katolik, Yahudi, Protestan (1881-83 Sayımı gibi) veya İslam, Keldani, Süryani, Katolik, Ermeni, Protestan, Rum, Yahudi, Yakubi, Yezidi, Maruni (1895 ve 1906/7 sayımı) gibi unsurlar şeklinde ele alınır. (21) Ancak Ordu Raporları gibi belgelerle, aşiret temelinde etnik toplulukların –kesin olmayan- sayıları belirlenebiliyor.

Güney Kürdistan'ın Yakın Geçmişi

Geçmişte El-Cezire bölgesi olarak da nitelendirilen ve günümüz Türk literatüründe "Kuzey Irak" olarak adlandırılan Güney Kürdistan'ın yakın tarihini, Amerika'da konuya ilişkin bir doktora çalışması yapmış olan **Gökhan Çetinsaya**'nın konuya ilişkin çalışmasından yararlanarak özetlemek istiyorum.

"Osmanlı Devleti idaresine girdiği 1500'lerin başlarından bu yana hep kendine özgü bir statü içinde kalan bu bölge 1800'lerin başlarından itibaren Osmanlı'nın başlattığı merkezileşme ve reform sürecinin sonucu olarak çeşitli değişimler geçirdi./.../

Kuzey Irak Osmanlı döneminde (ve daha önce) hep bir sınır bölgesi, savaşlar ve işgalere açık bir geçiş bölgesi olagelmıştır. Sonu gelmez Osmanlı-İran savaşları nüfuz mücadeleleri bu bölgeyi doğrudan etkilemiştir.

Kuzey Irak'ta aşiretler ve aşiretlerin biçimlendirdiği bir sosyal yapı hakimdir. Ekonomik bakımdan geri bir bölge olarak kalmıştır./.../

Burada Kürt aşiretlerinin jeopolitik öneme ve aşiretin gücüne göre farklı yönetim biçimleri uygulandı. Örneğin İran sınırına en yakın olanlar (İran tarafına geçmelerini önlemek çok önemliydi) en yüksek otonomi derecesine sahiptiler./.../

18.yy'la birlikte merkezi otorite imparatorluğun her yerinde zayıflamış, ortaya çıkan boşluk ayanlar ve yerel iktidar odakları tarafından doldurulmuştu. Bu durum Kuzey Irak

için de geçerliydi. Celililer 1726'dan itibaren Musul'u yönetirken, Süleymaniye ve civarının kontrolü Kürt Baban ailesinin elindeydi. Bu süre zarfında diğer Kürt bölgelerinde de kontrol yerel emirlerin ve beylerin eline geçti.

II. Mahmud'la birlikte başlayan merkezi otoriteyi İmparatorluğun her yerinde tesis etme politikası, Balkanlar ve Anadolu'dan sonra bu bölgeye de erişti. 1830'lardan başlayarak Kürt emirlikleri ve beylikleri ordu yardımıyla birer birer zabtiedilerek merkezden atanan valilerin idaresine girmeye başladılar. Bu kolay bir süreç değildi. Musul, 1834'te merkeze bağlandığı halde, Diyarbakır ve Revanduz civarındaki Kürt emirliklerini bastırmak uzun yıllar aldı. Süreç, en son Süleymaniye'deki Baban hakimiyetine son verilmesiyle 1850'de tamamlandı.

Şüphesiz merkezi idareye bağlanmakla sorunlar bitmedi; isyanlar birbirini takip etti. Bölge ancak 1848'den itibaren, Tanzimat reformlarının uygulanmaya konmasıyla bir takım değişiklikler (Arazi Kanunnamesinin sonuçları vb.) geçirmeye başladı./.../

Emirlerin ve beylerin ortadan kalkması ve merkezi idarenin otoritesini hemen tesis edememesi, bölgeyi sürekli bir karışıklık haline soktu. Aşiretlerle meskun bir ortamda aşiretler arası ve aşiret-içi anlaşmazlıkları çözecek ve çatışmaları önleyecek otoritelere ihtiyaç vardı. Emirler ve beylerden doğan bu boşluğu Kadiri ve Nakşibendi tarikatı şeyhleri doldurarak 19.yy'ın ilk yarısında hızlı bir yükselişe geçtiler./.../

Musul'un kuzey ve doğu kısımları göçebe, yarı-göçebe ve yerleşik Kürt aşiretleriyle meskundur. Bu aşiretler belli başlı Kadiri ve Nakşibendi şeyh ailelerinin etkisi ve nüfuzu altındadır. Bu dönemde Süleymaniye ve çevresi Kadiri şeyhlerin ve Berzenci ailesinin kontrolü altındadır./.../ Bunların en önemli rakipleri yine Kadiri tarikatına mensup başka bir şeyh ailesi olup Kerkük ve civarını etkileri altında bulunduran Talabani'lerdi./.../

Süleymaniye-Kerkük civarında ancak Caf gibi büyük aşiret konfederasyonları bu iki şeyh ailesinin kontorlleri dışında kalabiliyorlardı. Kuzeyde Musul, Duhok ve Erbil civarında ise genellikle Nakşibendi şeyhlerinin kontrolünde olan yerleşik ve yarı-göçebe aşiretler bulunuyordu. Barzani şeyhlerinin yurdu olan Barzan bunlara tipik bir örnektir./.../

Kuzey Irak, (19.yy sonları ile 20.yy başlarında da MB) sorunlu bir bölgeydi.

Aşiretler içi ve aşiretler arası kavgalar hiç eksilmedi.

Aşiretlerin sınır geçişleri Osmanlı Devleti ve İran arasında sürekli problemler yarattı. İki taraf da aşiretleri kendilerine çekmek istedi. Bir taraftan kaçan aşiretler veya aşiret reisleri sınırın diğer tarafına sığınıyordu. Bu iki taraflı bir ilişkiydi. Hem aşiretler iki devleti, hem iki devlet aşiretleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalıştı.

Şeyh aileleri de kendi aralarında (ve bazen kendi içlerinde) daha fazla toprak (yani daha fazla gelir ve güç) için çoğu zaman silahlı mücadeleye kadar varan bir nüfuz rekabeti içindeydiler” (22)

Güney Kürdistan’daki güncel gelişmeler konusunda düşünceyi temellendiren ve ipuçları veren bu özetten sonra, şu sıralar sıcak gelişmelere sahne olan Kürt Sorunu’na yol açan **Lozan Antlaşması**’na geçebiliriz.

Lozan Antlaşması ve Kürt Sorunu

I. Dünya Savaşı, emperyalist Batılı devletler arasında Ortadoğu ve Uzakdoğu eksenli bir üleşim-paylaşım savaşı olarak cereyan ediyordu. Bu savaşta Osmanlı Devleti de Alman militarizminin yedeğinde hesaplar yapıyordu.

Daha savaş devam ederken, İngilizlerle Fransızlar arasında 16 Mayıs 1916’da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması’yla Musul vilayeti (Kürt ve petrol bölgeleri de dahil) İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmıştı. Ancak savaş ilerledikçe İngiliz çıkarları değişiyor ve artık Musul ve çevresinin tamamı isteniyordu. Nitekim Nisan-1920’de yapılan **San Remo Konferansı**’nda Fransa Suriye ve Lübnan’ı; İngiltere ise Mezopotamya (Güney Kürdistan-Irak) ve Filistin mandalarını alıyorlardı.

Osmanlı Devleti’nin yenilgisi anlamına gelen 30 Ekim 1918 tarihli **Mondros Ateşkesi** imzalandığında, Musul vilayeti hala Osmanlı ordusunun elindeydi. Ancak Ateşkes hükümleri gereğince Osmanlı birlikleri çekilerek bölgeyi İngilizlere teslim etti. Asıl sorun da bundan sonra başlıyordu.

“İlk aşamada Kürtlerin bir lider etrafında toplanması ve İngiliz subaylarının gözetiminde kendi kendilerini yönetmesi fikrini benimsediler. Kürtlerin kaderine zaman içinde ve gelişmelerin ışığında karar verilecekti. Aralık

başında Geçici Yüksek Komiser Wilson, Süleymaniye’ye gelerek Kürt aşiret reisleriyle buluştu ve bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya Süleymaniye merkezi bir ‘Kürt Federasyonu’ kuruluyor; başına da Şeyh Mahmud Berzenci getiriliyordu.” (23)

Ancak Şeyh Mahmud Berzenci’nin gerçek hedefi, ‘bağımsız bir Kürd Devleti’ kurmaktır. Bu nedenle kısa zamanda İngilizlerle arası açılır. Şeyh Mahmud Berzenci, Mayıs-1919’da Bağdat’taki İngiliz yönetimine açıkça başkaldırır. Haziran ortalarına isyan bastırılır ve kendisi sürgüne gönderilerek, bölge doğrudan İngiliz subaylarınca yönetilmeye başlanır.

Fakat karışıklıklar bununla bitmez. Başta Kürtler olmak üzere, bölgedeki tüm halklar kendilerini ihanete uğramış görürler.

Çözüm olarak, tüm Irak’ın İngiliz uzmanlar gözetiminde bir Arap lider tarafından yönetilmesine karar verilir ve 1921 ağustosunda Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal, Irak kralı ilan edilir.

Kürtlerin zaman içinde Arap yönetimini kabullenecekleri hesaplanmaktadır. “Sünnilerin en üst yönetim kademelerini paylaştıkları Faysal yönetimi için Sünni Kürtlerin önemi daha da artıyordu. Sünni Kürtler (yani Musul) olmadan, Faysal Irak’ı yönetemezdi.” (agy).

Ancak, Musul ve çevresinin geleceği hala güvence altına alınmış değildir. Çünkü Ankara’da kurulan Mustafa Kemal Hükümeti de boş durmamakta ve Kürt aşiretleriyle ilişkiye girmişlerdi. Dahası o tarihe kadar İngiltere yanlısı olan kimi Kürt aşiretleri de beklediklerini bulamamış ve Tür tarafına geçmeye başlamışlardır.

Söz konusu “Türk tehlikesi” İngilizleri daha da tedirgin eder. Bunun üzerine, sürgündeki Şeyh Mahmud Berzenci yeniden getirilerek, 30 Eylül 1922’de başkenti Süleymaniye olan bir Kürt Hükümeti kurularak, kendisi “Kürdistan Hükümdarı” sıfatıyla başına getirilir. Ancak onun amacı “bağımsız bir Kürt krallığı”dır. Ankara bağlantılı Türk subayları da, kendisiyle ilişki içerisindeydi.

Durumu öğrenen İngiltere, yeniden ona savaş açar ve yaklaşık bir yıl devam eden ve hava hareketiyle de desteklenen bir savaş sonrasında 1924 Temmuzunda Şeyh Mahmud Berzenci ve yedi bin kişilik taraftarı şehri terk ederek dağa çıkmak zorunda kalır.

Bu arada, gerek İstanbul’daki ittifak karşı-

tı partiler, gerekse Anadolu'ya geçen Kemalistler, Kürtlere "birlikte kurtuluş ve birlikte özgürleşme"yi önermektedirler. Bu öneri, Kürtlerin beklentileriyle de çakışmış ve bu buluşmayla Lozan'a gidilmiştir. Sevr'i içine sindirmeyen Meclisteki Kürtler, Kürt kökenli İsmet Paşa başkanlığındaki delegasyona tam destek vermektedirler. Bunlar Lozan'a bağlılık telgrafları göndermekte ve Türklerle dayanışma içinde olduklarını bildirmektedirler. İsmet Paşa, bir Kürt milletvekili de beraberinde Lozan'a götürmüştür. (Bu milletvekili, Lozan'da hiçbir varlık göstermeden otelde kalmayı tercih eden bir figürandan farksızdır.)

İsmet İnönü, bu Kürt dayanışmasını sonraları anılarında şöyle anlatacaktır:

"Sevr Antlaşması ile Kürtler, Türkler gibi kendi vatanlarını tehlikeye maruz gördüler. Çünkü Sevr Antlaşması hükümlerine göre, Doğu Anadolu'da Ermenistan sınırı bitişiğinde bir Kürdistan devleti kurulacaktı. Kürtler, Türk vatanının kendileriyle birlikte özellikle Doğuda Ermeni tehlikesiyle karşılaşacağını biliyorlardı. Milli Mücadelenin devamınca canla-başla beraberlik gösterdiler. Sonra, Lozan Antlaşması yapılırken de Kürtler vatansever olarak Türklerle beraber bulunmuşlardır. Kürtler, Ermeniler gibi Lozan'a gelip bize başvurmazdılar. Hatta biz Lozan'daki konuşmalarımızda milli davalarımızı 'biz Türkler ve Kürtler' diye bir millet olarak savunduk ve kabul ettirdik" (24)

Lozan'da diğer sorunlar kolaylıkla çözümlenirken, en çetin görüşmeler Musul-Kerkük üzerinde yoğunlaşıyordu.

İki taraf da Musul ve çevresini elde tutabilmek üzere yoğun tarihi, coğrafik, etnolojik ve demografik tahlillere girişiyor ve karşıt tezler ileri sürüyorlardı. Türk tarafı, daha çok yüzlerce yıllık egemenliğini ve kimi yerli kaynakları referans olarak getirirken; İngilizler kimi Batılı kaynakları ve Kürt kimliğini öne çıkarıyorlardı. Kısaca, gerek Türk tarafı gerekse İngiliz tarafı daha çok "Kürt" kartını öne çıkarıyordu.

Türk tarafı, etnoğrafik gerekçelerini koyarken; son resmi Tür istatistiklerine dayanarak; Musul vilayetinde yerleşik nüfusun 503.000 kişiye vardığını ve bunlar dışında sayıları 170.000 kişiye varan Kürt, Türk ve Arap göçebe aşiretler bulunduğunu savunuyor ve Musul vilayetine bağlı olarak Süleymaniye, Kerkük

ve Musul Sancakları bazında yerleşik nüfusa ilişkin şu rakamları veriyordu: 263.830 Kürt, 146.960 Türk, 43.210 Arap, 18.000 Yezidi (Kürt), 13.000 Müslüman olmayan.

Buna karşılık İngilizler ise, 1921 istatistiklerine dayanarak, Musul, Erbil, Kerkük, Süleymaniye kazalarını kapsayan Musul vilayetinin nüfusunu şöyle veriyorlardı: 185.763 Arap, 452.720 Kürt, 65.895 Türk, 62.225 Hristiyan, 16.865 Yahudi.

İsmet Paşa, Yezidilerin Hristiyan nüfusu içinde değerlendirilmesine itiraz ediyor ve bunların Kürt olduğunu vurguluyordu: "Yezidiler, Kürt'tür doğal olarak da gelenek ve görenekleri Kürtlerin ki gibidir; aralarında yalnız mezhep ayrılığı vardır; bu yüzden onları birbirinden ayrı tutmak doğru olmaz. Nasıl, aynı ulusun bireylerini, kimisi Katolik kimisi de Protestan olduğu için ayrı soydan saymak doğru olmazsa, Yezidilerle Kürtleri de birbirinden ayrı tutmak haksızlık etmek olur." (25)

Bu sayılar esas alındığında şu tablo ortaya çıkıyordu:

Türlere göre: %52 Kürt, %28 Türk, %8 Arap, %12 Diğerleri

İngilizlere göre: %55 Kürt, %8 Türk, %23 Arap, %14 Diğerleri

Görüldüğü gibi; her iki istatistikte de Kürtler büyük bir çoğunluğu oluşturuyordu. Ve tüm hesaplaşmalar Kürtler üzerinde yapıyordu. Bu hesaplaşmada; Türk tarafı daha çok petrol kaynaklarını ve kendilerini de gelecekte kuşatacak olan Kürt sorunu dolayısıyla Musul-Kerkük bölgesinin Misak-ı Milli içerisinde kalmasını istiyor; İngiltere ise yer altı zenginlikleriyle birlikte jeopolitik konumu açısından bölgeye sahip olmak istiyordu.

Bilindiği gibi, Lozan Konferansı 24 Temmuz 1923'te sonuçlanmış, ancak Musul sorunu hala çözülmemişti. Lozan Antlaşmasına göre öncelikle dokuz ay içinde Türk-İngiliz ikili görüşmeleri yapılacak; anlaşmaya varılmazsa sorunun çözümü Milletler Cemiyetine (Cemiyet-i Avam) götürülecekti. 1924 ortalarında yapılan Türk-İngiliz görüşmeleri sonuçsuz kalınca, sorun aynı yılın sonlarında Milletler Cemiyeti'ne taşındı.

Burada yapılan görüşmeler ve tartışmalar da, bir kitap oluşturacak boyuttadır. Burada konu daha da detaylandırılmıştır. (26)

Ocak 1925'ten itibaren üç kişilik bir İnceleme Komisyonu (Musul Komisyonu), bölge-

de incelemeler yaparak bir rapor hazırlar. Milletler Cemiyeti, 16 Aralık 1925'te, İnceleme Komisyonu'nun "Musul, Irak'ın bir parçası sayılmalı" yolundaki görüşünü kabul eder ve 5 Haziran 1926 tarihli Türkiye-İngiltere-Irak Anlaşmasıyla sorunun çözümü kesinleşmiş olur. Türkiye, bu anlaşmayla kendisine verilen %10'luk hisseyi, 500.000 Sterlin karşılığında İngiltere'ye satarak sorunu kendince kapatır.

Bu uzun çekişmelere rağmen, gelişmelerin perde arkası ilginçtir. Başta İngilizler olmak üzere Batılı devletler Mezopotamya ve Kürdistan üzerinde pazarlık yaparak; Türk delegasyonu da adeta Anadolu topraklarını güvenceye alma uğruna Kürtleri feda ediyordu. İngiliz yazar ve tarihçi Toynbee, "Eğer biz Türklere Kürtleri teslim edersek, onlar bize Musul'da petrol imtiyazını vereceklerdir" di-yordu. (27)

Görüşmeler sırasında İngiliz temsilcinin İsmet İnönü'ye söylediği şu sözler de ilginçtir: "İsmet Paşa! Senelerce çok şey söyledik, çok şeyler vaat ettik. Bütün dünyada çok taahhüt altına girdik. Şimdi bunlara son verirken bu kadar merasim yapılmasını neden yadırgıyorsunuz?... (28)

Öyle görünüyor ki Kemalist yönetim yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle mümkün olursa Musul bölgesini elden çıkarmama, bu olmazsa da Anadolu'daki topraklarını ve yönetimini güvence altına alma politikası izlemiş; İngilizler ise izlediği politikayla Kemalist yönetimi dize getirmeye çalışmıştır...

Kısaca, adeta Kürtlerin dışında Kürtlerin aleyhine yazılıp uygulamaya konan bir senaryo söz konusudur. Zaten Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte Türkiye'de Kürt kimliğinin yasaklanması bunun en açık kanıtıdır.

Görüşmeler sürerken hem Ankara yönetimi, hem de İngilizler Kürtlere yaranma ve Kürtleri elde tutma politikası izlemişler; ancak Musul ve Kerkük'ün elden çıkmasıyla Kemalist yönetim ret ve inkar politikasına dayalı gerçek yüzünü ortaya çıkarmış; Irak'taki İngiliz yönetimi de 1930'a kadar görevli Kürt yanlısı bir politika izlerken, bu tarihten sonra Kürtleri, güdümündeki Arap yönetiminin hegemonyasına teslim ediyordu.

Bu yeni durum, bölge Kürtleri için yeni bir mücadelenin başlangıcıydı. Nitekim bu tarihten sonra Güney Kürdistan'da etkin Şeyh

aileleri yönetiminde bugüne kadar devam eden isyanlar ve katliamlar baş gösteriyordu. Bunların en önemlileri Şeyh Mahmud Berzenci önderliğinde başlayıp Talabani şeyhleriyle devam eden hareketlerle; Barzan bölgesinde örgütlü Şeyh Ahmed Barzani öncülüğünde başlayıp Molla Mustafa Barzani ile devam eden ulusal kurtuluş hareketleriydi. Günümüzde Mesud Barzani ve Celal Talabani öncülüğünde devam eden Kürt ulusal hareketleri öncekilerin bir devamı niteliğindedir... (29)

Sonuç

Yukarıda sıraladığımız veriler, Musul ve Kerkük'le çevresinin gerçekte kimin yurdu olduğunu ve Musul-Kerkük Sorunu olarak sunulan sorunun, gerçekte bir Kürt sorunu olduğunu, sanıyorum göstermeye yetmektedir.

O halde diyebiliriz ki daha Lozan Antlaşmasıyla birlikte uluslararası bir sorun haline gelen genelde Kürt sorunu, özelde Güney Kürdistan sorunu günümüzde yeni bir sürece girmiş bulunuyor. İngiltere'nin yanında ve önünde bu kez Amerika Birleşik Devletleri bulunuyor. Ve sorun, tüm boyutlarıyla tüm taraflarca kavranmış görünüyor.

Kürtler, Batılı devletlerin insafına terk ettiği Arap yönetimlerinin eliyle büyük acılara ve katliamlara maruz kaldılar. Irkçı ve faşist Saddam yönetiminde, bu acılar dayanılmaz boyutlara ulaştı. 1988 yılında, II. Dünya Savaşı sonrası en büyük kimyasal katliama ve toplu bir göçe maruz kalırken; yine Saddam yönetimi eliyle uygulanan ve kaynağını sözde Kuran'dan alan Askeri Enfal Hareketi'nde de 200.000'e yakın Kürt katlediliyordu. Keza güneydeki Şii Araplara da benzeri bir katliam uygulanmıştı. (30)

Geçmiş Arap yönetimleriyle Saddam yönetimi döneminde Kürtlerin yerlerinden kopararak sürülmesi ve bölgenin demografik yapısının değiştirilmesi sıradan olaylardı.

Tüm bu nedenlerle, gelinek noktada yapılacak iş, gerçekten demokratik bir Irak içinde federal bir sistemin kurulması ve tüm halkların sorunlarına barışçı ve adil bir çözümün bulunmasıdır. Bu çerçevede, yoğunlukla Kürt coğrafyasında bulunan Türkmenlere en geniş anlamda azınlık hakları verilmesi esas olmalıdır. Böylesi bir olgu bölgedeki tüm ülkeler için bir örnek oluşturabilir...

Kaynaklar

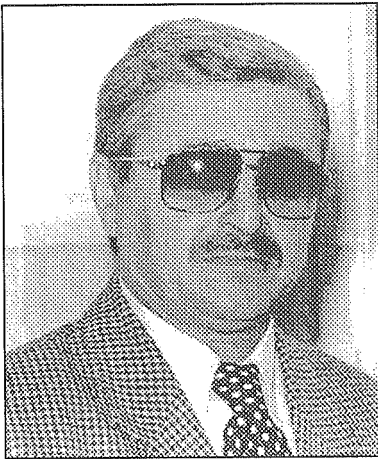
1. Atatürk'un Milli Dış Politikası, Kültür Bak. Yay. 1992, s.132-133'ten aktararak, Dr. Osman Sonmez: Misak-ı Milli ve Musul-Kerkük, Kerkük der. Ank. Nisan Temmuz.
2. Ali Naci Karacan: Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, İst.1943, s.40
3. Mustafa Kemal: Eskişehir-Izmit Konuşmaları-1923'ten aktararak, Cumhuriyet, 7.6.1991, s.10 (D. Perinçek, bu sözleri aktarıken 1. bölümü vermez. Bkz. Teori der. Subat-1995)
4. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt-4, Türkiye İş Bankası yay. Ank. 1985, s.163
5. Prof. Dr. Besim Derkot: Musul mad. İslam Ans. Cilt-8, MEB yay. İst.2.bas.1971, s.743-744
- 5/a-Dr. Sinan Marufoglu: Osmanlı Döneminde Kuzey Irak Kürtlerinin Sosyal ve Siyasal Konumları, Türkiye Günlüğü, Sayı:42/1996
6. Ali Rıza: Atlashı Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası, İst.1318/1902, s.57
7. Şemseddin Sami: Kamusu'l-Alâm, İst. 1896, Cilt-5, s.3840-3843'ten aktararak M.Bayrak: Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri, Öz-Ge yay. Ank.1993, s.38-39
8. Prof. Dr. Mukremin Halil Yınanç: "Musul ve Elcezire'de Oğuz Türkleri", Türk Tarihinin Anahatlarından ayrı basım.
9. I. Dünya Harbinde Irak-Iran Cephesi, Genel-kurmay ATASE yay. Ank.1979, s.24,33
10. Dini esas alan bazı Osmanlı istatistikleri için bkz.
 - a. Musul-Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri (1525-1919) Başbakanlık Devlet Arşivleri Gnl. Md.lüğü yay. Ank.1993
 - b. Dr. Sinan Marufoglu: Osmanlı Döneminde Kuzey Irak, Eren yay.1998
11. Haz: Vilayet Mektupçusu Tevfik Efendi: Musul Vilayeti Salnamesi, Musul, 1306/1890, s.100-1/1
12. Şemseddin Sami (Osmanlıca'dan Çeviren: M.E Bozarslan) Tarihteki İlk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan ve Kürtler, Deng yay. İst.2001, s.182
13. Ali Cevat: Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugatı, İst.1313/1897, s.788
14. Ali Rıza: Atlashı Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası, İst.1318/1902, s.57
15. Bölgenin aşiret yapısı konusunda bkz. Mehmed Hürşid (paşa): Seyahatnâme-i Hudud, Simurg yay. İst.1997. Ayrıca bkz. M. Bayrak: Divan Şiirinin Üç Büyük Şairi: Fuzulî, Nef'î, Nâbî, Kürt sorunu ve Demokratik Çözümü içinde, Öz-Ge yay.1999, s.444-446
16. Ali Tevfik: Memâlik-i Osmaniye Coğrafya Lugatı, İst. 1318/1902, s.21
17. İbrahim Hilmi: Memâlik-i Osmaniye Cep Atlası, İst.1323/1907, s.220-221
18. Dr. Sinan Marufoglu: Osmanlı Döneminde Kuzey Irak, Eren yay. İst. 1998
19. M.Emin Zeki: Kürdistan Tarihi, yeni bas. Beybun yay. Ank. 1992, s.170-171 Kürt aşiretlerinin, gerek bölge gerekse genel ayrıntılı listeleri için şu eserlere de bakılabilir
 - a. M.Sykes: "The Kurdish tribes of the Ottoman Empire", The Caliphs Last Heritage içinde, Londra, 1915
 - b. m. Merdux-u Kurdistan: Tarih-i Merdux/Tarih-i Kurd u Kurdistan
 - c. Abbas Azzavi: Aşairü'l-Irak/The Tribes of Iraq-II (Kurdish Tribes), Bağdat, 1947
 - D. M.Izady: A Concise Hadbook/The Kurds, Washington, 1992
20. İslam Ansiklopedisi, Cilt-6,2.bas s.590
21. Musul-Kerkük ile ilgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), Başbak. D. A. Gnl. Md.lüğü, Ank. 1993
22. Gökhan Çetinsaya: Düinden Bugüne Kuzey Irak Üzerine bazı Notlar, Türkiye Günlüğü, Sayı: 42/1996
23. Agy
24. İsmet İnönü: Hatıralar, 2. Cilt, Ank.1987, s.202
25. Lozan Barış Konferansı/ Tutanaklar-: Çev: Prof. Dr. Saha L. Meray, Önsöz: İsmet İnönü, Cilt-1, Kitap-1, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. Ank. 1969, s.345
26. Bu döneme ilişkin Komisyon Raporu ve belgeler için bkz. Milletler Cemiyeti Belgelerinde Musul-Kerkük Sorunu ve Kürdistan'ın Paylaşımı, Med yay. İst.1991
27. Prof. M.S.Lazarev: Emperyalizm ve Kürt Sorunu, Öz-Ge yay. Ank. 1992, s.270
28. Hasan Yıldız: Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, 2.bas. Korai yay. 1991, s.29
29. Şeyh ailelerinin Güney Kürdistan'daki etkinliği konusunda bkz.
 - a. Martin Brumissen: Ağa, Şeyh ve Devlet (Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi), Öz-Ge yay. Ank.1992
 - b. Gökhan Çetinsaya: Hamidiye, Nakşibendiye ve Mülkiye: II. Abdülhamid Döneminde Musul Vilayetinden Bir Kesit (1897-1901), Kebikeç der. Sayı:10/2000
 - c. Aynı yazar: II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset, Divan der. Sayı:7/2000
 - d. Mehmet Mert Sunar: Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Osmanlı Devleti ve Aşiretler: II. Abdülhamid'ten II. Meşrutiyete, Kebikeç, Sayı:10/2000
30. Irak'ta Kürt katliamı ve enfal askeri harekati konusunda bkz. Middler East Watch (Ortadoğu İzleme Örgütü) /Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü): Irak Kurdistanı'ndaki Enfal Askeri Harekati / Irak'ta Soykırım, Avesta yay. İst. 2003

Hazır imkan doğmuşken, bu defa Irak'ı doğru kurmak gerekir

Irak BAAS rejimine karşı ABD öncülüğünde gerçekleştirilen operasyon sırasında, özellikle müteffik devletlerin politikalarıyla yakından ilgili ve aynı zamanda bölge konusunda uzman oldukları bilinen pek çok kimsenin de dile getirdikleri ortak bir görüş vardı. 'IRAK YANLIŞ KURULDU' Bu görüşün, Irak'ı kuran, bu tarihi günahı bugüne kadar omuzlarında taşıyan İngiltere'den de gelmesi, oldukça dikkat çekiciydi. Oysa bu yanlışlığın faturasını, hala bugün olduğu gibi, başta Kürd halkı olmak üzere Arap, Türkmen, Asuri halkları ağır bedellerle ödemekteler, ancak hala sorumluların, faturanın bir bölümünü de olsa ödemek gibi bir niyetlerinin olmadığı görülüyor. Belki bu operasyonla küçük bir bölümünü ödemeleri olanaklı olacak.

Akla gelen ilk şey, madem yanlış kuruldu, o zaman hazır diktatörlük yıkılmış ve müteffik devletler de demokratik federal bir Irak devletinden söz ettiklerine göre, artık bu ülkede yaşayan halkların bir daha kan emici bir diktatörlüğün, kahredici pençesine duçar olmamaları için, bu yanlışlığı düzeltmek gerekirdi. Ayrıca, kendi çıkarları açısından da olsa, Lozan Antlaşması'yla Kürdistan'ı bölüşen devletler de bu yanlışlığı farklı amaçlarla dile getirmekteler, örneğin Türkiye pek çok zaman, Brüksel Hattı'nın yanlış tespit edildiğini iddia etmiş, Türkiye-Irak sınırının biraz daha güneyden çekilmesi gerektiğini başta eski Cumhurbaşkanı S. Demirel olmak üzere, bir kısım Türk devlet yöneticileri ileri sürmekten geri kalmamışlardır. Sadece güvenlik amaçlı da olsa, gerçeğin bu ülkelerce dillendirilmesi önemlidir, bir bakıma bu ülkelerin, yeni kurulacak Irak'ın önünde sorun olamayacaklarının bir itirafı olabilir.

Evet, hazır herkes bu yanlışlığı görüp kabul ettiğine göre, bir daha milyonların ölümüne neden olacak yeni bir yanlışlığa düşmemek için, sadece Kürdistan sorunun rehini durumuna düşmüş başta Türkiye olmak üzere, İran ve Suriye'yi de fazla ciddiye almadan veya onları ikna etmenin bir yolunu bularak, "Demokratik Federal Irak Devleti" kurulmalı ve böylece, başta İngiltere olmak üzere, bugüne kadar bu ta-

● Mahmut KILINÇ

rihi günahı omuzlarında taşıyan ülkeler, geç de olsa hatalarını düzeltmeliler. ABD'nin bu konuda eli açıktır, zira bu ülke Lozan Antlaşması'nı onaylamadan, kongreden geri çevirmiştir. Bu nedenle, Lozan'a karşı bir sorumluluğu yoktur. Bir bakıma operasyon, günahkar ülkelerin bu günden arınmalarının, Irak'da yaşayan halklara karşı tarihi bir sorumluluktan kurtulmanın imkanını sunmaktadır.

Başta Türkiye olmak üzere, Irak'ın federal yeniden yapılanmasına karşı tehditlerini desteksiz sıralayan ülkelerin, müteffik devletler bu yeniden yapılanma sürecinin arkasında kaldıkları sürece, hiç birşey yapamayacaklarını ve tersine fazla zaman yitirmeden, kof tehditlerin sahibi, bu ülkelerin yeni Irak'la her alanda işbirliğine gideceklerini ileri sürmek hayalcılık olmaz. Türkiye bir yandan Irak'ın federal yapılanmasına karşı olduğunu ileri sürmekte, ama diğer yanda Irak'ın yeniden imarında ortaya çıkacak pastadan, nasıl daha fazlasıyla yararlanacağını hesaplarını yapmaktan da geri kalmamaktadır. Paranın Türkiye için her zaman daha önemli olduğu biliniyor. Aynı hesap, Suriye ve İran'ın yanında diğer Ortadoğu ülkeleri için de geçerlidir.

Peki öyle ise nedir bu desteksiz salvo-lar! Yok efendim, Kürd devletine karşıymışlar, federasyona karşıymışlar, Kürdlerin yeni Irak'da söz sahibi olmalarına karşıymışlar...v.s.. v.s... Ne diyor, Türk Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan gittiği Washington'da, "Kuzey Irak'ta federasyon talepleri var. Biz gerek etnik ve gerekse mezhebi kökene dayalı federasyonu tasvip etmiyoruz. Bunlar Irak'ın geleceğini zor durumda bırakır." Hatta Erdoğan, ABD Başkanı Bush'un da kendilerini bu konuda tatmin ettiğini ileri sürmekten geri kalmamaktadır. Başka bir soruya karşılık verirken de tehditvari dil kullanmakta bir sakınca görmemekte. Bir gazetecinin, "Irak'lı Kürtlerin özerklik arayışlarında önemli kazanım elde ettikleri ve petrol zengini Kerkük kenti üzerinde hak iddia ettikleri" şeklindeki bir soruya da, bakan nasıl cevap veriyor: "Kürtlerin Kerkük'te attığı adımlar sağlıklı değil. Bir etnik grubun, diğerinin üzerinde egemenliğini

tatbik etmesi çabaları adil değildir. Bu etnik grup Kürt, Türk, Arap veya her ne olursa olsun fark etmez. Bu yaklaşım, Irak'ın bütünlüğüne zarar verecektir. İkinci olarak, Kerkük'te olanlar, bütün Irak halkına ait olması gereken Irak petrolünün, tek bir etnik grup tarafından sömürülmesi ihtimali yaratıyor. Doğal olarak, diğer etnik unsurlar, buna karşı olumlu bir tavır almayacaklardır."

Burada Erdoğan, Kürd halkının haklı taleplerinin önüne set çekmek isterken, farkına varmadan bir Türkiye gerçeğini de itiraf etmektedir. Bağımsız veya federe bir devletin, bu devletin temelini oluşturan topraklar üzerinde yaşayan halkın adıyla kurulmasının, o coğrafyada yaşayan toplumun bütünlüğüne zarar vercekse, evvel emirde, Türkiye'nin kuruluşundaki yanlışlığın tartışmaya açılması gerekiyor. Zira, Türkiye kendi sınırları içerisinde yaşayan ve nüfusu yirmi milyonu bulan Kürd halkını red ve inkar ederek, Türk etnik kimliğiyle kurulmuş ve bugüne kadar bu yanlış kuruluştan kaynaklanan sorunları çözmemiştir. Kaldı ki Kürdler, Anadolu ve Kuzey Kürdistan'ın bir bütün olarak Türk etnik kimliğiyle devletleşmesi örneğinde olduğu gibi, bütün Irak'da değil sadece Kürdistan bölgesinde bir federe devlete sahip olmak istemekteler. Ayrıca Kerkük petrolünün Kürdler tarafından sömürülmesinden söz eden Erdoğan, sanki TC'nin başbakanı değilmiş gibi, rahat gözüküyor. Zira, Türk devleti Kürdistan'ın yer altı ve yer üstü zenginliklerini sömürüp batıya taşımakta bir sakınca görmemekte, Kürdistan tümüyle alt yapı hizmetlerinden mahrum iken, enerjisinin %80'nini bu bölgeden temin etmektedir. Gerçek sömürü budur. Kerkük'teki sömürü olmaya-caktır, tersine bugüne kadar süren sömürünün durdurulması olacaktır. Çünkü Kerkük, Kürdistan'ın bir parçasıdır. Bir halk kendi ülkesinin kaynaklarını kullanırsa, buna sömürü denmeyeceğini Türk başbakanı bilmelidir. Ayrıca, Irak'da Erdoğan'ın söylediği gibi olmayacaktır. Kürd halkı kadirşinasdır, birlikte yaşadığı diğer halkların haklarını red ve inkar etmez, tersine bu hakların yaşama geçmesi için gerekli olanakları yaratır. Henüz tanınmış bir devlet olmamasına

ve üstelik komşu devletlerin bir kaşık suda boğmak için fırsat kolladıkları Kürdistan'daki yerel hükümetler, bu bölgede yaşayan diğer halkların her türlü haklarını tanımış, gerekli imkanları yaratmışlardır. Örneğin, Türkiye sınırları içerisinde 20 milyon Kürdün, kendi diliyle eğitim ve öğretim yapması yasak olduğu halde, Güney Kürdistan'da bir kaç bin Türkmen'in Türkmence eğitim veren okulları bulunmaktadır. Bu gerçeğin, komşu devletlerin ve özellikle Türkiye'nin korkusundan olmadığını hemen söylemek isterim. Bu, Kürd halkının ne denli onurlu olduğunun bir kanıtıdır.

Bir takım çevreler durmadan Irak'ın toprak bütünlüğünden dem vurmaktalar. Üstelik federal demokratik Irak söz konusu olduğu zaman da aynı şeyi tekrar etmekte. Eğer bölünmekten meram, bölünen parçalardan birinin bağımsız bir devlet kurması ise bugüne kadar başta Kürdler olmak üzere, hiç bir siyasi grup böyle bir taleple ortaya çıkmadı ve aynı zamanda müteffik devletler de her seferinde bu konuda duyarlı olduklarını ve Irak'ın toprak bütünlüğünü koruyacaklarını söylemekten geri kalmadılar. Peki o zaman durmadan, Irak'ın toprak bütünlüğünden söz etmek ne anlama geliyor? Öyle anlaşıyor ki Türkiye ve onun etkilemek istediği ülkeler (İran, Suriye ve bazı Arap devletleri), federal ve demokratik bir Irak'ı bölünmüş olarak kabul etmekte. Onlara göre, merkezi ve otoriter bir devlet olmalı, Kürd halkının ileri sürdüğü talepler de belki kültürel düzeyde kabul görmelidir. Aynen Türkiye'de son Avrupa

Başta Türkiye olmak üzere, Irak'ın federal yeniden yapılanmasına karşı tehditlerini desteksiz sıralayan ülkerin, müteffik devletler bu yeniden yapılanma sürecinin arkasında kaldıkları sürece, hiç birşey yapamayacaklarını ve tersine fazla zaman yitirmeden, kof tehditlerin sahibi, bu ülkelerin yeni Irak'la her alanda işbirliğine gideceklerini ileri sürmek hayalcılık olmaz. Türkiye bir yandan Irak'ın federal yapılanmasına karşı olduğunu ileri sürmekte, ama diğer yanda Irak'ın yeniden imarında ortaya çıkacak pastadan, nasıl daha fazlasıyla yararlanacağını hesaplarını yapmaktan da geri kalmamaktadır. Paranın Türkiye için her zaman daha önemli olduğu biliniyor. Aynı hesap, Suriye ve İran'nın yanında diğer Ortadoğu ülkeleri için de geçerlidir.

Birliği üyeliği sürecindeki gibi, bir dil kursu Kürdlerin nesine yetmiyor? Hatta bazen federalizmin bölgede uygulanması ve başarı göstermesini, bölgeyi istikrarsızlaştıracağını ve bir iç çatışmaya sürükleyeceğini ileri sürmekte, Kürd-Arap iç savaşından dem vurmaktalar. Tabii bütün bunlar, sadece provokasyon kokan ve müteffik devletleri, federal demokratik Irak'ın oluşmaması için etkilemekten başka bir amaç taşımamaktadır. Oysa, her ne kadar bu ülkeler görmek istemiyorlarsa da dünya artık başka bir yerde.

Globalizmin hüküm sürdüğü bugünün dün-

yasında ve üstelik çağdas demokratik devletlerin süreci güçlü bir şekilde karşılamaları için, yerinden yönetimin hemen her alanda güçlendirilmesi tespitlerinin yapıldığı ve hatta AB'nin, bunu AB'nin tümü çapında hayata geçirmek istediği bir zaman diliminde, federalizm, sanıldığından çok daha önem kazanmaktadır. Bunu önümüzdeki on yıllarda, neden olduğu toplumsal gelişmelerle birlikte, görme şansımız olacaktır. Federalizm sorun yaratan değil, tersine sorunların çözümünü kolaylaştıran bir yönetim modelidir ve demokrasi üzerinde şekillenir. Sadece farklı halkların veya farklı dil ve dine mensup toplumların bir arada yaşadığı ve bu toplumların sorunlarını çözmek için değil, aynı zamanda çağdışı kalmakta ısrar eden bu devletlerin anlamak istemedikleri federalizmin, bir toplumsal kalkınma modeli, hak ve özgürlüklerinin bulunduğu ve toplumsal refah düzeyinin sağlandığı bir yapılanmadır. Federal yapılanma modelini seçen hiç bir ülke bölünmemiştir.

Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi, gönüllü bir birlik oluşturan Çek ve Slovaklar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yine, çatışmadan, bir iç kargaşaya sürüklenmeden, referandumla ayrılmışlar ve çağdaş iki demokratik devlet olarak yan yana yaşamaktalar.

Yine, federal sistemi benimseyip birlikte yaşamayı başaran uluslara, önemli örnekler mevcuttur. Bunun Avrupa'da önemli örnekleri vardır: İspanya, Rusya, Belçika, İsviçre bunların başında gelir. Yine, Amerika kıtasında Brezilya, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada önemli örneklerdir. Bunlar, birden fazla dil, din ve kültürü benimseyen toplumların birlikte yaşadığı devletlerdir. Bu devletler içerisinde, Rusya ve İspanya son yıllara kadar otoriter bir devlet yönetimine sahip olmakla, diğerlerinden farklı örnekler olmuşlar; her iki ülkede de devlet, fetih ve sömürgeleştirmekle, askeri güç, ekonomik büyüme ve kültürel etkiden de güç alarak, siyasal etkiyi genişletmiş ve her iki devlet de merkezileşmeyi önemsemişlerdir. Bu süreç sorunların çözümüne yol vermediği için, bu iki ülkede diğerlerinde olmadığı kadar bir iç çatışmaya neden olmaktadır. Buna karşın; Belçika, İsviçre ve Kanada Federal Demokratik Devletlerdir ve bu ülkelerin sorunları da çatışmaya neden olmadan çözümlenmiştir. Ancak genel olarak tüm federal devletlerde olduğu gibi, bu ülkelerin de önemli bir ortak yanı bulunmaktadır. O da, eğer bu devletler federal bir sistemde örgütlenmemiş olsalardı, bölünebilecekleriyle ilgili inancın güçlü olduğudur. Aslında bu ülkeler federal bir sistemi benimsemekle, komşularına karşı güvenliklerini sağlamış ve bölünmelerine karşı bir duvar örerek, dışsal baskıyı bu şekilde önlemiş olmaktadır. Örneğin, bu ülkeler arasında en demokratik olanından söz etmek istersek, İsviçre'nin çok önemli bir örnek olduğu bilinmektedir. Eğer İsviçre federal bir sistemi benimsememiş olsaydı, bu ülkedeki Almanca konuşanlar Almanya ile, Fransızca konuşanlar Fransa'yla, İtalyanca konuşanlar ise İtalya ile birleşmek için çeşitli yollar arayacaklardı. Böylece bağımsız ve refah seviyesi yüksek olan İsviçre olmaya-

caktı. Oysa bugün, İsviçreli, farklı dil ve kültürleri tam bir eşitlik içerisinde bir arada yaşatmakla, hem bağımsız kalabilmekte ve hem de yüksek bir refah düzeyine erişmekte. Diğer tarfta, her İsviçreli kendi ana dilinden başka, ülkedeki diğer bir dili de öğrenmek zorunda olduğundan, böylece İsviçre halkı Avrupa'nın büyük kültürleri olan, Fransız, Alman ve İtalyan kültürlerinden rahatlıkla yararlanmaktalar. Bunlar hep federal sistemin getirileridir. Belçika da benzer bir örnektir, burada da federal sistem olmasaydı; Fransızca konuşan Valonlar, Fransızla ve Flamanca konuşan kesim de Hollanda'yla birleşmeyi deneyecekti. Onlar istemesse bile, dışsal baskı buna zorlayacaktı. Böyle bir durumda da bağımsız bir devletin yurttaşı olma imkanını yitirmiş olacaklardı. Valonlar ve Flamanlar birlikte yaşamakta zorlanabilirler, ancak bağımsız bir devletin vatandaşı olmanın getirilerinin daha fazla olduğunun bilincindedir.

Kanada'da da benzer bir durum söz konusudur. Burada da iki toplum bulunmakta ve bunlar dışsal baskıya karşı birlikte yaşamayı seçmişlerdir. O halde dışsal baskı, farklı halkların veya farklı dil ve dinlerin olduğu toplumlarda bölünmeyi, komşuları ve benzerleriyle birleşmeyi gündeme getirdiği halde, buna karşı birlik, ancak hak eşitliği temelinde ve demokratik federal bir sistem içerisinde kalınarak korunabilir. Tabii ki federal sistem bütün sorunların bittiği anlamda değildir, ancak sorunların çözüm yöntemlerinin demokratik bir düzen içerisinde yürümesidir ve bu da çatışmayı önlemekte, ülkenin kaynakları yok yere heba olmamaktadır.

Irak için de yukarıdaki örneklerden yola çıkarak benzer sonuçlara varmak mümkündür. Aslında federalizm Irak'ın yegane kurtuluş yoludur. Özellikle dışsal baskıya karşı ülkenin bütünlüğünün korumasının tek yoludur. Eğer bu olmazsa, dışsal baskı bu ülke toplumları üzerinde yoğunlaşacak, bir yandan ülkenin bir kesimi komşu ülkelerle birleşmek hevesine kapılacak, diğer tarfta bu imkanı olmayan Kürd halkı da doğal olarak kaderini belirleme yolunu seçe-

cek, güvenliği için tedbir alacak ve yeni çatışmaların başlaması gündeme gelebilecektir. Nitekim Şii kesimin İran'a sıcak baktığı bir sır değildir. Böylesi bir durumda, yani bu kesim eğer İran'la birleşmez ise de bu ideolojik alanın etkisinden çıkamayacaktır. Aynı şekilde Sunni Arap kesim de Ürdün'le birleşebilir. Bu ihtimal pek çok zaman dile getirildi. Bu olasılık, bir senaryo olmaktan çok, birlikte yaşamayı başaramamış Irak'ın varacağı yer olarak kabul edilmelidir. Ayrıca, Arap kesimin Şer'i bir sistemin oluşturulması için giderek sesi fazla çıkmaktadır. Böyle bir gelişme, doğal olarak Kürtler için kabul edilmez olacaktır, zira Kürt toplumu hem gelenekleri ve hem kültürü itibarıyla, Şer'i bir sistemde yaşamaya uygun olmadığı gibi, seküler ve demokratik bir yapılanmaya açıktır. Bunlar çok temel sorunlardır ve her iki halkın birlikte yaşamasını belirleyecektir. Federal demokratik bir sistemde, barış içerisinde birlikte yaşamayı başaramamış bir Irak, böyle bir sona doğru sürüklenebilir ve bu aşamada Kürd halkı; ya bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkacaktır. Hemen belirtelim ki bu seçenek de Kürd halkının gündeminde olmalıdır ve kendisini bu geleceğe göre organize etmelidir. Böyle bir durumda, Kürdistan'ın, Kürdistan'ı bölüşen devletlerin, özellikle Türkiye'nin işgal tehditi ile karşı karşıya kalacağını tahmin etmek zor olmayacaktır. Bu süreci belirleyecek pek çok faktör vardır. Bunların başında ABD ve uluslararası güçlerin bunu kabul edip etmeyeceği, diğeri ise direkt Kürd halkının buna karşı ulusal direncidir. Bütün esip gürlmelerine karşın bu, son derece zayıf bir ihtimaldir. İran ve Suriye'nin zaten bunu yapacak hem ekonomik ve hem de diplomatik mecalleri yok, Türkiye ise istemesine karşın, hem Avrupa Birliği süreci ve hem de ekonomik dengeleri buna el vermeyecektir. Bunların tümünü göğüslemek isteyen bir Türkiye, aynı zamanda bölünmeyi de göze almalıdır. Güney Kürdistan'ı işgal edecek bir Türkiye bölünmekten kurtulamaz. Sonuç olarak, uluslararası koşullar böyle bir maceraya uygun olmadıkça -ki bugün değildir- herhangi bir ülkenin buna

teşebbüs edeceği ihtimali yoktur, ancak Kürdistan'ın büyük zorluklarla karşılaşacağını tahmin etmek de zor olmayacaktır.

Dil, din ve kültürleri aynı olmayan toplumları, kısacası farklı halkları bir devlet çatısı altında birleştirmek, birlikte yaşamasını sağlamak doğal olarak o ülkenin siyasetine ek bir yük getirmektedir. Zira farklı dil ve dine sahip toplumları sorunsuz yönetmek her zaman kolay olmamaktadır. Her iki toplumun siyasi, kültürel, toplumsal ihtiyaçlarına cevap verecek, hemen her alanda kurumları olması gerekir, bu da her şeyin iki defa yapılması anlamına gelir. Ama yine de bir devletin çatısı altında birlikte yaşamak durumunda olan iki toplumun çatışmak yerine, barış ve demokrasiyi seçmeleri, her ne kadar siyasete ve ekonomiye ek yükler getirecek ise de ülke ve halkların güvenliği ve refahı için en doğru olanıdır.

Müteffik devletler de Irak için en uygun olanın federalizm olduğunu söylemekte. Nitekim, ABD'nin Irak'taki sivil yöneticisi, Paul Bremer, bu görüşü pek çok zaman dile getirmektedir. Son zamanlarda Bremer, Ayetullah Sistani'nin seçim talebini içeren mektubuna verdiği cevapta şöyle demektedir. "Seçimin cevabını BM yetkilileri verecek. Ancak ABD, federalizm sisteminin Irak'a uygun olacağını düşünüyor. ABD'nin kast ettiği federalizm idari ve coğrafi federalizmdir. Bu sistem, Irak'ta diktatörlüğün bir daha ortaya çıkmasını engelleyecektir." Bremer, aslında son derece önemli iki noktaya temas etmektedir. Bunlardan birincisi, idari ve coğrafi federalizm, diğeri de federal sistemin bir diktatörlüğün yolunu kapattığıdır.

Federalizmin modelleri konusunda farklılıklar olduğu açık, ancak federal model yalnız Kürdlerin, Araplarla birlikte yaşamalarını sağlamayacak, aynı zamanda Sunni ve Şii Arapların da dışsal baskıdan korunarak birlikte yaşamalarını sağlayacaktır. Kerkük sorunu dışında, model konusunda bazı farklılıklar olabilir, ancak genel olarak feredal Irak konusunda bir uzlaşmanın olduğu açık. Tabii ki Kerkük konusu Kürdler için hayati derecede önemlidir. Kerkük, hem Kürdistan'ın

bir parçasıdır ve hem de Kürd halkının kendi coğrafyasındaki kaynakları denetlemesi ve bölge halkının sorunlarının çözümü için kullanması hakkı vardır, bunun en başta anayasada yer alması gerekir. Ayrıca, fazla üzerinde durulmayan bir konu da, Kerkük'ün Kürd halkının denetimine girmesi, Bağdat'ın demokratik çizgiden çıkmaması için, bir baskı unsuru oluşturmaya gibi etki olacaktır.

Burada federal sistemin, idari ve coğrafi olacağı şeklindeki tanımlama dar bir federal modeli çağrıştırıyorsa da zaten federal sistemler coğrafi olur, bir halkın yaşadığı coğrafyayı kapsar ve o coğrafyanın adıyla anılır. Irak örneğinde, Kürdistan coğrafyası federe bir devlet olarak yerini alacak ve bugün ki sevisinden geri düşmeyecektir. Bremer'in söylediği ikinci şık ise federalizmin yeniden diktatörlüğü önlemesi, oldukça önemlidir. Bu durum askeri darbeler için de söz konusudur. Örneğin Türkiye federal bir ülke olabilseydi, üçü açık, pek çoğu da gizli askeri darbeleri yaşamayacak ve ülke kaynakları heder edilmeyecekti. Federal bir ülkede yeniden diktatörlüğün denemek istenmesi veya askeri bir darbenin olması, açıktır ki federe devletlerin kendi kaderlerini belirleme haklarını ortaya çıkaracaktır. Bu da darbeyi, baskıyı önleyen bir faktördür.

Federal sistemler arasında da önemli farklılıklar olduğu bilinmektedir. Özellikle, Türkiye'nin Kıbrıs pratiğinden sonra pek çok kimse bu farkların ayırdına vardı. Belki Türkiye uzlaşmak için her seferinde eskiden farklı bir tezle ortaya çıkmakta veya ek yeni taleplerde ısrar etmekte ama, esas olarak federe devletin, merkezi devletle ilişkilerinin ne olacağı konusu temel eksenini oluşturmaktadır. Bu süreci belirleyecek olan hem içsel ve hem de dışsal faktörler vardır. Dışsal faktörlere daha çok güvenlik ve uluslararası hukuk açısından bakmak gerekir. Ancak içsel faktörler, federal demokratik sistemi oluşturacak toplumların, hem merkez ve hem de birbirleriyle olan ilişkileri önem kazanmaktadır. Nitekim günümüzde sınırlı bazı alanlarda yetkilerle donatılmış bir federe devlet ve tabii kanun yapma, güvenlik, dış politika, yargı, mali politikalar ve denetleme yetkisini elinde bulunduran bir merkezle oluşturulan, "dar çerçeveli bir federal sistem." Bu, daha çok idari esastır. Buna karşın, merkezin temel bazı alanlarda federe devlet üye-

federal sistemi benimseyip birlikte yaşamayı başaran uluslara, önemli örnekler mevcuttur. Bunun Avrupa'da önemli örnekleri vardır: İspanya, Rusya, Belçika, İsviçre bunların başında gelir. Yine, Amerika kıtasında Brezilya, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada önemli örneklerdir. Bunlar, birden fazla dil, din ve kültürü benimseyen toplumların birlikte yaşadığı devletlerdir. Bu devletler içerisinde, Rusya ve İspanya son yıllara kadar otoriter bir devlet yönetimine sahip olmakla, diğerlerinden farklı örnekler olmuşlar; her iki ülkede de devlet, fetih ve sömürgeleştirmekle, askeri güç, ekonomik büyüme ve kültürel etkiden de güç alarak, siyasal etkiyi genişletmiş ve her iki devlet de merkezileşmeyi önemsemişlerdir. Bu süreç sorunların çözümüne yol vermediği için, bu iki ülkede diğerlerinde olmadığı kadar bir iç çatışmaya neden olmaktadır. Buna karşın; Belçika, İsviçre ve Kanada Federal Demokratik Devletlerdir ve bu ülkelerin sorunları da çatışmaya neden olmadan çözümlenmiştir. Ancak genel olarak tüm federal devletlerde olduğu gibi, bu ülkelerin de önemli bir ortak yanı bulunmaktadır. O da, eğer bu devletler federal bir sistemde örgütlenmemiş olsalardı, bölünebilecekleriyle ilgili inancın güçlü olduğudur. Aslında bu ülkeler federal bir sistemi benimsemekle, komşularına karşı güvenliklerini sağlamış ve bölünmelerine karşı bir duvar örerek, dışsal baskıyı bu şekilde önlemiş olmaktadır.

rinde yetkili kılındığı, örneğin dış politika, yargı, dış güvenlik ve makro planlama konuları gibi, bunların dışında kalan alanlarda yetkilerin federe devlete verildiği modele de “gevşek federal yapılanma” denmektedir. Bu ikisinin dışında kalan bir üçüncüsü ise en gelişmiş olanıdır ve kurucu iki devletin birleşerek, yeni bir devlet kurmaları ve bir çatı altında hak eşitliği temelinde birlikte yaşamalarıdır: Bu da konfederal sistemdir. Birinci şıkta söylenen dar çerçeveli federal sistemin Irak’a uymayacağı, bu ülkenin son yüz yıllık süreci dikkate alındığında ve doğal olarak Kürd halkının bu süre içerisinde kendisini yönetmek ve sorunlarını çözmek için verdiği mücadele baz alındığında, bunun kabul edilmeyeceği, daha doğrusu Irak gerçeğine uymayacağı açıktır.

ikinci şıkta söylenen, yani gevşek federal model olarak tanımlanan, Irak için bugün yoğun olarak tartışılmaktadır. Ancak, burada da iki toplumun bazı alanlarda ortak paydaları olması, gönüllü bir paylaşım söz konusu olmalıdır. Özellikle son kırk-elli yıldır Kürd ve Arap toplumları arasında, Bağdat yönetiminin hataları sonucu büyük bir güven bunalımı oluşmuştur. İki toplumun birlikte sorunsuz yaşayabilmesi için, çatışmasız bir dönemin geçmesi, demokratik kurum ve kuralların iş gördüğü işleyişin bir süre sürmesi ve her iki toplumun belli bir olgunluk düzeyine gelmesi gerekir.

Bu nedenlerle, diğeri, yani iki kurucu devletin birlikte bir konfederal sistem oluşturmaları Irak gerçeğine en uygundur. Esasen, Irak’ta halklar ne denli farklı olduklarının farkındalar. Şu anda bile, Kürdistan’daki yerel yönetimler “gevşek federasyondan” söz ederken taban, yani halk konfederasyon ve hatta bağımsız bir devletten söz etmektedir. Bunun temel nedeni, Bağdat yönetimlerinin Kürd halkına şiddet ve baskı ile yönelmeleri, özgürlük arayışını katliamla bastırma istemelerinden kaynaklanmaktadır.

Nasıl bir federal model konusu, Irak’ta Kürd ve Arap tarafların bir ön çalışma olarak hazırladıkları anayasa taslaklarına da yansımış bulunmaktadır. Daha önce de Irak anayasası, Irak’ın Arap ve Kürdlerden oluştuğu-

nu kabul etmiştir. O halde bu bir temel kabuldur ve devlet örgütlenmesinin temelini oluşturmalıdır. Şimdi hazırlanan taslaklarda da aynı madde olduğu gibi alınmaktadır. Hal böyle olunca her iki halkın kendini yönetmesi için konfederal bir sistemin oluşturulması gerekir.

Bazı kesimlerin, Irak’ın üç federe devlet değil de beş federe devletten oluşması gerektiğini ve hatta bunun, bir kesimin hazırladığı anayasa taslağına yansıdığı ileri sürülmektedir. O taslakta da Kürdistan bir federe devlet olarak yer almaktadır. Hayır eğer bu, Kürdistan’ın da iki parça federe devletten oluşmasını sağlamak için kötü niyetli bir senaryo ise doğrusu bu tehlikenin Kürd partileri tarafından görülmesi ve her iki hükümet, bütün gerekçeler bir tarafa bırakılarak, hemen birlik adımını geçikmeden atmalılar. Kaldı ki, Kürdistan’ın dışında kalan Irak’ın diğer kesimi iki değil de dört parçaya ve bir bütün olarak Kürdistan federe devletiyle birlikte, hepsi beş parçadan oluşan bir federe devlet de olabilir.

Irak halkları için, barış, özgürlük ve refah “federal demokratik Irak”ın ta kendisidir. Kürd ve Arap halkları istedikleri sürece, hiç bir güç buna engel olamayacaktır.

Ancak, Irak’ta gelişmelerin kaygı verici olduğu da bilinmelidir. Sürecin, özellikle bazı Şii ve Sunni Arap kesimleri tarafından da federal bir Irak’tan çok, otoriter bir rejimin kurulmasına doğru sürüklendiği görülmektedir. Daha çok Şer’i bir anayasa ve yasalardan söz edilmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir kaygıdır. Demokratik, seküler bir yapılanma olmadıkça Irak’ta halkları barış içerisinde bir arada yaşatmak olanaklı olmayacaktır. Açıkçası Kürdlerin gelişmelere çok dikkatli yaklaşmaları gibi bir sorumlulukları vardır. Benzer süreçlerden dönmüş kayıplar vererek bugüne gelen Kürd halkı, bu defa adımlarını karanlığa ve belirsizliğe değil, aydınlığa ve açıklığa doğru atmalıdır. Yaratılan psikolojik baskı ve tehditlerden bunalarak, sanki Bağımsız Kürdistan düyanının sonu olacakmış bir yanılgıya kapılmamak, tersine gerektiğinde bu süreci karşılamak için hazırlıklı olmak gerekir.

Osmanlı Devleti devrinde Musul Vilayeti

● Ali Haydar KOÇ

Musul (merkez), Kerkük ve Süleymaniye Sancakları

Kürt tarihinde önemli bir yere sahip olan Musul ve Kerkük şehirleri, aynı zamanda da Mezopotamya bölgesinde ilkçağlardan itibaren hüküm sürmüş olan, Sümer, Babil, Hitit Mittani, Asur ve Med imparatorluklarının geliştirdiği uygarlıkların merkezi yerlerini temsil etmişlerdi. Asur ve Babil devletleri bu iki şehirde kurularak, hükümlerini etrafa yaymışlardı. Kerkük şehri Asur devleti tarafından kurularak devletin siyasal merkezlerinden biri yapılmış ve Musul da aynı tarihlerde Asur uygarlığının dini merkezi olarak tarihe geçmiştir. Kürtler de değişik zamanlarda, değişik adlar altında buralarda devletler kurarak kendi uygarlıklarını bu coğrafyada geliştirmişlerdi. Kürt uygarlığının gelişmesinde yine bu bölge çok önemli roller oynamıştır. İslam dinin ilk yayılma dönemlerinde Halife Ömer tarafından büyük tahribatlar yapılarak işgal edilen Musul, Kerkük ve civar bölgeler Arapların hükmü altına alınmıştı. Kürt toplumu hiç tanımadığı yeni bir dini uygarlıkla şiddet yolu ile karşılaştı ve istilacı Arap aşiret reislerinin yaydığı islam dinini kısmi olarak kabul etmek zorunda kaldı. Ayrıca Musul ve Kerkük'te yaşayan Yezidi Kürtler islam dinini kabul etmedikleri için çok zulüm gördüler. Musul-Kerkük şehirleri daha sonraları sırasıyla Arap Emeviler devleti, Abbassiler devleti, zaman zamanda Fars/Safevi devleti ve son devirlerde de Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilerek yönetilmişlerdi.

Musul, Kerkük ve Diyarbakır, Osmanlı devleti döneminde ekonomik, idari ve siyasal anlamda Kürdistan'ın Önemli merkezi şehirlerini teşkil ediyorlardı. Bu kentler özellikle 19. yüzyılda, Osmanlı devletine karşı Kürt ulusal ve siyasal tepkilerin başlayıp Kürdistan'a yayıldığı birer merkezdi. Ayrıca Osmanlı devletinin doğu (Kürdistan) sınırlarındaki büyük ve önemli eyalet, sancak ve vilayetlerin merkezini Musul, Kerkük (Şehr-i Zor) ve Diyarbakır bölgeleri teşkil ediyordu. Osmanlı devletinin Kürdistan'daki idari ve siyasal yapısında da önemli siyasal roller oynamış olan Musul, Kerkük (daha önce Şehr-i Zor olarak anılıyordu) ve Diyar-

bakır aynı zamanda da önemli ticaret merkeziydiler.

Özellikle Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde yapılan gemi taşımacılığı, Kerkük, Süleymaniye ve Diyarbakır'da ticareti daha çok canlandırmıştı. Osmanlı devleti döneminde Musul, Birecik ve Diyarbakır'da gemi limanlarının yanında bir de gemi yapım tersanelerinin bulunduğunu aktaran yazılı arşiv belgeler mevcut. Dicle ve Fırat nehirleri kenarında kurulu olan bu şehirlerde tersane, iskele işletmeciliği ve nehir nakliyatı düzenli bir şekilde yapılırdı. Sultan II. Abdulhamit döneminde Osmanlı devleti toplam 23 yolcu vapuruna sahipti ve bunlardan en büyüğü 863 ton ve en küçüğü ise 183 tondur. Bunlardan 9'u İngiltere'de 12'si Tiryste'de biri Musul'da bir diğeri de İstanbul tersanelerinde yapılmıştır. Musul'da yapılan yolcu vapuru Basra körfezinde denize indirilmiştir.

Evliya Çelebi, Diyarbakır'da birçok geminin inşa edildiğini ve gemilerin tulumdan gemiler olduğunu, üzerlerinin tahtadan döşeli olduğunu, çok ağır yük taşıdıklarını, Diyarbakır-Basra körfezi arasında çalıştıklarını ve Diyarbakır'da bir çok noktada bu gemilere ait iskelelerin/limanların olduğunu bildirmektedir. Evliya Çelebi, bu gemilerden biriyle, Dicle üzerinden, Diyarbakır'dan Bağdat ve Basra'ya kadar, tavla ve satranç oynayarak, eğlenerek, bütün etraflı izleyerek, kıyılarıdaki şehirleri ve köyleri ziyaret ederek, çok güzel sıhhatli bir yolculuk yaptığını anlatır. Osmanlı devleti döneminde Dicle nehri üzerinde genellikle Girab, gemileri kullanılırdı. Bu gemiler daha çok Dicle, Basra körfezi ve Umman denizinde kullanılırlardı.

Osmanlılar 16. asrın ikinci yarısında Basra ve civarını kontrol altında tutmak için Birecik ve Musul'da birer tersane kurarak burada bazı gemiler yaptırdıkları gibi, daha sonraları 18. asrın ortalarına doğru, yine Musul ve Birecik'te Fırat ve Dicle nehirleri için hafif bir savaş filosu vücuda getirmişlerdi. 1734 (1147 hicri) tarihli bir vesikaya göre öncelikle Birecik tersanesinde 60 adet nehir gemisi yaptırılmaya teşebbüs edilmiş ve bunlardan 20 tanesi Firkateyn, ve 40 tanesi de daha küçük gemilerden olacaktı. Bu gemiler Dicle ve Fırat nehirleri

üzerinde, Birecik, Diyarbakır, Cizre, Musul ve Basra körfezi arasında çalıştırılmak için yaptırılmıştı. Aynı teşebbüslerin Musul'da olduğunu bildiren Osmanlı Bahriye teşkilatına ait vesikalar mevcut. Belgeler, Dicle nehri üzerinden Diyarbakır, Musul ve Basra'ya giden su yolu üzerindeki diğer Kürt şehir ve kasabalarının da bu ticari yoldan yararlandıklarını, Kürt tüccarların mallarını Fırat ve Dicle nehirleri üzerinden gemilerle Basra körfezine götürerek sattıklarını gösteriyor.

Dicle ve Fırat nehirlerinde ulaşımın tarihi çok eski çağlara dayanıyor ve ilk önceleri askeri amaçlı kullanıldıklarına dair Asur çivi yazılı kitabelerinde bilgiler mevcut. Tarihte ilk defa Kürtlerin Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde "Kelek"lerle nakliyecilik yaptıklarını ve bu keleklerin de yine Kürtler tarafından icat edildiklerini bildiren yazılı vesikalar var. Osmanlı devleti, ulaşım açısından, Dicle ve Fırat nehirlerinden hem askeri ve hem de sivil amaçlı yararlanıyordu. İki nehir savaş zamanlarında askeri amaçla, savaşın olmadığı zamanlarda ise sivil amaçlı kullanılıyordu. Dicle ve Fırat Nehirleri 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra çok canlı bir ticaret trafiğine sahip oldular. Bu su taşımacılığı yolu, Kürt, Osmanlı ve Avrupalı tüccarlar tarafından da sıkça kullanılmıştır.

Diyabakır'dan, Dicle nehri üzerinden Basra'ya aşağı-yukarı 15 günde ulaşıldı. Yine Fırat nehri üzerinden Birecik'ten Basra körfezine kadar aşağı-yukarı 15 günde varılırdı. İngiltere Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde 1834 yılında buharlı gemi yapımını gerçekleştirmek için çalışmalar başlattı. 1840 yılında ilk defa Dicle ve Fırat nehirlerini iki istikametten buharlı gemi işletmeciliğine açıp geliştirmek için denemeler yapıldı. Buharlı gemi denemeleri pek başarılı olmadı. Bu denemeler 1862 yılına kadar devam etti. İngiltere hükümeti 1861 senesinde bu amaçla "Dicle ve Fırat Buharlı Gemi Şirketini" kurdu. Daha sonraki tarihlerde bölgede ortaya çıkan değişik sorunlardan dolayı, buharlı gemi işletmeciliği pek başarılı olmadı.

Dicle ve Fırat nehirlerindeki nakliye yolu aynı zamanda Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya arasında çıkar çatışmalarına da neden olmuştu. Rusya hükümeti 1878 Berlin Kongresi'nden sonra, Hint Okyanusuna inmek için Dicle ve Fırat nehirleri üzerinden Basra körfezine ulaşmak istiyordu.

Diyarbakır, Musul ve Birecik iskelelerinde, birer sorumlu müdürlüğünün yanında bir de gümrük ve vergi müdürlükleri mevcuttu. Ayrıca

bu iskelelerde ve gemilerde çok sayıda Kürt işçisinin ve hamalının çalıştığını Osmanlı Bahriye Teşkilatı vesikalarından öğreniyoruz. Aynı vesikalar, Kürt toplumunun, ürettiği mallarını bu yolla dünya tüccarlarına pazarladığını ve bu yolla gelir elde ettiğini gösteriyor. Dicle ve Fırat nehirleri üzerinden Basra körfezine açılan bu ticaret yolu, değişik kültürlerin, politikaların, sosyal ilişkilerin ve ekonomik gelişmeye dayalı münasebetlerin buluşma noktasını teşkil ettiği gibi, Kürt toplumunun aynı zamanda dünyaya açılan önemli kapılarından biri idi. Bu ticari ilişkiler beraberinde değişik düşünce ve fikirlerin de taşınmasını, buluşmasını sağlıyordu. Kısacası Osmanlı devleti döneminde Dicle ve Fırat nehirlerinde nakliyat ve ticaret çok geniş bir bilimsel çalışmayı gerektirmekte ve daha çok Kürdistan'da sosyal ve iktisat tarihi üzerinde çalışma yapmak isteyen araştırmacıları beklemektedir.

Musul ve Kerkük bölgesi 19. yüzyılın başından itibaren yeraltı zenginlik kaynakları açısından Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın ilgi odağı olmuştur. Padişah II. Abdulhamit döneminde 1871 yılında Alman araştırmacılar tarafından Musul'da petrol kaynakları keşfedilmişti. İlk önceleri Musul ve Kerkük'te zift ve petrol madenleri işletmeye açılmıştı. Sultan II. Abdulhamit'e ait Musul ve Kerkük'teki arazilerde çıkan petrol gazı Padişah tarafından Hazine-i Hassa'ya (Padişahların şahsi gelir ve giderlerine ait işlerle ilgilenen daire) devredilmişti. Zengin petrol yatakları, Musul ve Kerkük'te küçük ırmağlar halinde akmasına ve bazı yerlerde gölcükler teşkil etmelerine rağmen, pek gelişkin olmayan teknik araçlarla işletilmekte idi. 19. yüzyılın ikinci yarısının sonuna doğru Musul-Kerkük petrol rezervleri, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya petrol şirketlerinin rekabet noktasını teşkil ediyordu. Adı geçen devletler Kürdistan'ın bu bölgesindeki petrol yataklarına sahip olmak için birbirleriyle hem askeri ve hem de siyasi yarışa giriştiler.

Kürdistan topraklarının paylaşımı, 1500'lü yıllarda Safevi ve Osmanlı devletleri arasında büyük bir sorun teşkil ediyordu. Osmanlı Sultanı II.Selim (Yavuz) 1517 yılında Şah İsmail'e (Safevi devletinin şahı) karşı Çaldıran seferine çıktı. II. Selim Kürdistan'a vardığında, bölgeyi şiddet yolu ile ele geçiremeyeceğini anladı. Daha önce Akkoyunlu devletinin hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Yakup'un katipliğini yapmış olan, Kürt Beyi İdris-i Bitlisi ile yazılı bir antlaşma yaptı ve İdris-i Bitlisi'yi bu antlaşmaya bağlı olarak Kürdistan'ın Osmanlı devletine

yarı bağlanmasını sağlamak için görevlendirdi. İdris-i Bitlisi, bunun üzerine; daha önce bağımsız olarak yaşayan ve Şah İsmail'e bağlıklarını bildirmiş olan Kürt beyleri ile görüşmeler yaptı. Osmanlı Sultanı ile yapılan yazılı antlaşma çerçevesinde Musul ve Kerkük civarının da dahil olduğu bölgede hüküm süren Kürt beylerini ikna ederek Osmanlı devletine bağlamayı başardı. Sultan Selim (Yavuz) Çaldıran seferi sırasında bu antlaşmanın dışında kalan binlerce Kürdü kılıçtan geçirerek öldürmüş ve Kürdistan'da büyük bir katliam gerçekleştirmiştir.

Musul şehri 1534 yılından itibaren Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı devletine bağlı bir eyalet haline getirildi. Musul Eyaletinde hüküm süren Kürt beyleri, 1534 yılından 19.yüzyıla kadar, özerk konumlarını zaman zaman Osmanlı devletine vergi vermek, asker temin etmek ve savaşlarda devlete yardım etmek gibi koşulları yerine getirerek korudular. Osmanlı İmparatorluğu da Van, Musul, Kerkük (Daha önce Şehr-i Zor olarak anılıyordu), Diyarbakır ve Bitlis Liva'larında sadece askeri yükümlülük ve vergi verme karşılığında, bölgedeki Kürt aşiret reislerine özerklik tanımayı kabul etmişti. Kürtlerle Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşmaya dayalı bu siyasi durum, Osmanlı Sultanı II. Mahmut (1808-1839) dönemi ne kadar devam etti.

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı devleti, kendisine yarı bağımlı olan özerk Kürt bölgelerini tek elden ve kendi atadığı memurlarla yönetmek için köklü değişiklikler yaptı. Merkezi sistemi oluşturmak için yaptığı değişiklikler ve bu değişiklikler paralelinde merkezi hükümet tarafından atanan yöneticilerin Kürt şehirlerine yollanması, Kürdistan'da karşı tepkilere yol açıyordu. Yer yer devlete isyan eden Kürt beyleri, merkezi hükümet tarafından atanan ve Kürt kökenli olmayan yöneticilere tepki gösterdiler ve kabul etmediler. Osmanlı devletine karşı en sert tepkinin gösterildiği yerlerin başında Musul, Kerkük ve Süleymaniye Sancakları geliyordu. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı devleti antlaşmayı bozan taraf olduğu için, Kürtler vergi verme asker temini gibi yükümlülüklerini artık yerine getiremeyeceklerini hükümete bildirdiler. Musul, Kerkük ve Süleymaniye'de ortaya çıkan bu siyasi tepkilerden dolayı, Osmanlı merkezi yönetimi, 1850 yılında, Musul'un eyalet ünvanını iptal etti, burayı Mutasarrıflık (sancak-Liva) haline getirerek Bağdat eyaletine bağladı. Osmanlı hükümeti, Bağdat Paşası aracılığıyla Musul, Kerkük ve Süleymaniye şehirlerin-

de otoritesini kurmayı, vergi toplayıp asker temin etmeyi, Kürt gücünü bölerek, küçük parçalara ayırarak merkezi egemenliğini sağlamayı amaçlıyordu.

19. yüzyıl boyunca Kürtler kendilerini savunmak için Osmanlı ve Safevi (Fars) devletlerine karşı savaş halinde oldular. Bu savaşlarda Kürtler çok kayıp verdikleri gibi, zaman zaman da yerlerinden yurtlarından oldular. Musul-Kerkük şehirlerinin bu çıkar çatışmalarında, zaman zaman safevi (Fars) devletinin denetimine geçtiği de oluyordu. Dicle nehri üzerinde kurulmuş olan, Musul, Kerkük, Süleymaniye sadece bu çıkar savaşlarından dolayı tahribata uğramamışlardı, aynı zamanda 1830'da başgösteren veba salgını da bölgeyi kırıp geçirmişti.

Osmanlı devleti 1864 yılında "Vilayet Nizamnamesi" kanunu ile yaptığı yeni bir düzenlemeyle taşra yönetiminde değişiklikler yaptı. "Vilayet Nizamnamesi", merkezi yönetimin taşra örgütlenmesinin vilayet, sancak, nahiye ve köy biçiminde kademelendirilmesini gerekli görmüştür. Osmanlı devleti bu yasayla, diğer eyaletlerde olduğu gibi, Kürdistan'da da merkezi otoriteyi sağlamlaştırmayı, merkezi bürokrasiye sahip bir devlet yönetimi kurmayı istiyordu. "1864 Vilayet Nizamnamesi", vilayetin, mülkiye, maliye, güvenlik ve politik işlerinin yönetimini ve hukuka ait işlerinin yürütülmesini Padişah tarafından atanan bir valiye verildiğini, vilayet valisinin bütün devlet emirlerinin uygulanmasından sorumlu olduğunu belirtiyor. Bu Nizamname'nin çıkmasından kısa bir süre sonra, 1878 senesinde Musul Bağdat'tan ayrılarak yeniden vilayete dönüştürüldü. 1878'de Musul Vilayeti üç Liva'dan oluşuyordu.

1. Musul (merkez) Sancağı,
2. Kerkük Sancağı,
3. Süleymaniye Sancağı.

Musul, Kerkük ve Süleymaniye sancaklarının coğrafi konumu, idari ve nüfus yapısı ve bu bölgelerde yaşayan etnik grupların durumu ile ilgili burada verilen genel bilgiler 1895 (1312 h.) tarihli Osmanlı Salnamesi'ndeki (tutulan yıllık) bilgilere dayanıyor. Bu bilgi ve belgeler toplu olarak "Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nın 11. yayını olarak çıkan, Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919) adlı yayında yer almışlardır. Elbette devlet denetiminden geçerek yayınlanan bu belgelerin gerçekten toplu olarak bu esere alınıp alınmadıkları tam olarak bilinmiyor. Osmanlı döneminde, Musul-Kerkük ve Süleymaniye'de yaşayan gayri müslim bütün

etnik gruplar, ulus ve dinsel kimlikleriyle verilmiş. Yezidi Kürtler de gayri müslim grupların içine alınarak kayıtlara geçmiştir. Müslüman ahali ise milliyetlerine bakılmaksızın İslam ve müslim biçiminde bu belgelerde verilmiştir. Musul-Kerkük ve Süleymaniye sancaklarında o dönemlerde Müslüman olarak gösterilen nüfusun ekseriyetini Kürtler (gayri müslim olarak kayıtlara geçen Yezidi Kürtleri de eklemek gerekiyor) teşkil etmekte idi. Geri kalan kısmı ise Arap ve Türklerden oluşuyordu. Aşağıdaki bilgiler Musul-Kerkük ile ilgili Arşiv Belgelerine (1525-1919) dayanarak düzenlenmiş ve hemen hemen olduğu gibi verilmiştir.

MUSUL SANCAĞI

Osmanlı idaresindeki Musul Vilayeti, doğuda İran, kuzeyde Diyarbakır, güneyde Bağdat, batıda Şam, kuzeybatıda ise Halep vilayetleri ve Zor sancağı ile çevrelenmişti. Oldukça ılıman bir iklime sahip olan Musul- Kerkük bölgesi çok çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesi ve hayvancılık için gayet uygun özellikler göstermektedir. Bölgeden geçen Dicle, Huser, Gazer, Hezel ve Zab nehirleri gibi, akarsular tarım ve hayvancılık dışında iktisadi hayat üzerinde de olumlu etkiler yapmaktadır. Bundan başka başta petrol olmak üzere yeraltı kaynaklarının zenginliği bölgenin her zaman için ilgi odağı olmasına sebep olmuştur.

Musul (Merkez kaza): Şeyhan ve Aşayir-i Seb'a olmak üzere iki nahiye ve 506 köye sahiptir. Musul'un içinde 7714 hane, 23 han, 2677 dükkân ve mağaza, 36 hamam, 129 câmi ve mescid, 12 medrese, 6 eczahane, 1 mekteb-i rüşdiye, birer tane Keldânî, Süryânî ve Musevî okulu ve sıbyan (çocuk) mektebi, 4 tekke ve zaviye, 17 kilise ve manastır, 3 kışla, 9 karakolhâne, 1 patrikhâne, 1 hastahane, 135 değirmen, 2 matbaa ve 3 emlâk-ı seniyye komisyonu bulunmaktadır.

İmâdiye Kazası: Güneyinde Hakkâri sancağı, kuzeyinde Duhok, doğusunda Zibar, batısında Zaho kazaları olup şehrin etrafı sur ile çevrilidir. Zibar ve Musul kapısı olmak üzere iki kapısı mevcuttur. Müslüman, 1007 Katolik, 221 Yahudi ve 28 Protestanın yaşadığı kazanın 200 hanesi vardır. Ahâlîsi ziraat ve hayvancılığın yanında ipek kozacılığı da yapmaktadır. Maden yönünden de oldukça zengin olan İmâdiye'de demir, kömür, kurşun ve bakır madeni bulunmaktadır.

Akra Kazası: Musul'un doğu tarafında bulunan bir kalenin eteğinde kurulu olan kazanın do-

ğu ve batı tarafları yüksek dağlarla çevrili olup, güneyde Zibar kazası ile sınırdır. Kalenin üç kapısı olduğu gibi etrafı da duvarlarla çevrilidir. Kazada bulunan tahminî 1000 hanede erkek nüfus olarak 4921 İslâm, 1747 Katolik ve 494 Yahudi meskundur. Halkın büyük bölümü yazın yaylalara çıkıp, sonbaharda tekrar kazaya dönmektedir. Yaylalarda esas işleri olan hayvancılıktan başka bağ ve bahçecilik ile de uğraşmaktadırlar. Merkezde 2 tekke, 1 câmi, 1 hamam, 7 mescid, biri Keldânî diğeri Süryânî Kadimlere ait 2 kilise ve 1 havra bulunmaktadır. Surci adıyla anılan bir nahiye ve 200 köye sahiptir.

Zibar Kazası: Doğuda Revanduz, batıda İmâdiye, güneyde Akra, kuzeyde Şemdinân ile sınırdır. Yüksek dağlarla kuşatılmış olan kazanın içerisinden Zap nehri geçer. İslâm, 113 Katolik, 76 Musevî erkek nüfusu olup Şirvan ve Mezur-i Bâla adlı iki nahiye ve 180 köye sahiptir. Ahâlîsi umumiyetle ziraatle meşgul ise de yüksek dağlarla çevrili olan kazanın tarıma açık toprağı az olduğundan fakir olan halkın bir bölümü geçimlerini sağlamak için göçebelik yapmaktadır.

Duhok Kazası: Doğusunda Akra, batısında Zaho, kuzeyinde İmâdiye ve Zibar kazaları, güneyinde ise Şeyhan nahiyesi bulunmaktadır. Kazada hayvancılık ve ziraat önemli yer tutar. Çok çeşitli meyve ve sebze yetiştirilir. Ayrıca ipek böcekçiliği ve ipekçilik de önemli geçim kaynaklarındandır. Ahâlîsini Doski, Ergüş, Şerifan, Artuşî, Şemkan ve Benani aşiretleri teşkil eder. Artuşî aşireti göçebedir ve 300 haneden meydana gelmektedir. Resmî okulun bulunmadığı Duhok'ta on bir adet sıbyan mektebi mevcuttur. Bunlardan yedisi İslâm, ikisi Hristiyan ve Keldânî, ikisi de Musevî sıbyanlarına mahsustur. Mekteplerde 250 İslâm, 75 Hristiyan, 43 Musevî çocuğu eğitim görmektedir. Müslüman çocukları tahsillerini Arapça, Farsça ve Türkçe, Hristiyan ve Musevîler ise kendi dillerinde yaparlar. Duhok'un iki nahiyesinden Mezuri'nin 130, Etraf şehir nahiyesinin ise 90 köyü vardır. 3929 haneli bir kaza olan Duhok'ta 4921 İslâm, 1747 Katolik, 494 Musevî erkek nüfus olup 140 dükkân ve mağaza, 7 han, 61 değirmen, 365 anbar, 4630 bağ, 451 bahçe, 19696 tarla, 45 câmi ve mescid, 10 özel okul, 1 idadiye, 4 tekke ve zaviye, 2 kilise ile manastır ve 1 hastahane bulunmaktadır.

1893 (1310 H) tarihli salnâmede, kazada 4570 Müslim, 75 Yezidi, 1558 Hristiyan ve 425 Yahudi olmak üzere toplam 6618 hanenin bulunduğu kayıtlıdır.

Zaho Kazası: Kuzeyde Van ve Bitlis, batıda Diyarbakir vilâyetleri, güneyde Duhok ve İmâdiye kazaları ile sınırlıdır. Kazada 1830 hanenin yanında 145 dükkân, 4 han, 1 hamam, 28 değirmen, 138 anbar, 532 bağ, 307 bahçe, 16 câmi ve mescid, 2 medrese ve kütüphane, 5 manastır ve kilise, 1 telgrafhane bulunmaktadır. 1786 İslâm, 25 Ermeni, 31 Katolik, 324 Keldânî, 542 Musevî erkek nüfusa sahiptir. Maden yönünden zengin olan Zaho'dan petrol ve kömür çıkartılır. Petrol, Emlâk-i hümayûn nâmına işletilmektedir. 1893 (1310) tarihli salnâmede Zaho'nun nüfusu hakkında şu bilgiler verilir: Kaza 5000 nüfuslu olup Yahudi 500, Hristiyan 700, kalan nüfus ise İslâmdır. Kaza merkezinde 500 hane, 80 dükkân, 1 çarşı, 3 han, 1 câmi, 1 mescid, 1 kilise, 1 havra ve 1 hamam bulunmaktadır. 1891 (1308) tarihli salnâmede de Selifanî adıyla anılan bir nahiyenin olduğu ve 109 köye sahip bulunduğu kayıtlıdır.

Sincar Kazası: Musul şehrinin batısında yer alan Sincar, Dicle-Fırat nehirleri havzasının ortasındadır. Telafir nahiyesindekiler de dahil 2048 hane, 580 dükkân, 26 değirmen, 2300 bahçe, 22821 tarla, 2 tekke ve zaviye ile 400 çeşmesi bulunmaktadır. Kazada 17 köy vardır. Köylerin bir kısmı Yezidîlerle meskündür. Hayvancılık ve bağcılık yapıldığı gibi hayvancılık yapılan köylerin ahâlisi ekseriyetle göçebe olup ilkbahardan güz mevsimine kadar hayvanlarını otlaklara götürürler. Arazisi verimli olan Sincar'da çok çeşitli tarım ürünleri yetişir. Sincar'ın nüfusu, erkekler baz alınarak yapılan tahrirde 4271 İslâm, 4 Katolik, 2352 Yezidî olarak tespit edilmiştir.

KERKÜK SANCAĞI

Musul vilâyetinin doğusunda yer alan Kerkük sancağı; kuzeyden Süleymaniye sancağı ve İran, güney ve doğudan Bağdad vilâyeti, batıda ise Musul ve Hakkâri sancakları ile sınırdır. Arazisinin büyük bölümü ovalardan meydana gelmektedir. Batıdan Dicle nehri, kuzeyden de Zab nehri bu bereketli toprakları sular. Diyale ve Zab-ı Esfeli suları da Kerkük'ten geçer. Toprakların ovalık ve sulak olması sebebiyle tarımcılık gelişmiş olup halkın refah seviyesi de oldukça yüksektir. Üretilen tarım ürünleri Bağdad, Basra, Van ve Diyarbakir'e ihraç olunmaktadır.

Kerkük sancağı merkez kaza da dahil altı kazaya ayrılmıştır. Bunlar Kerkük (merkez kaza), Revanduz, Erbil, Salâhiye, Köysancak ve Râniye kazalarıdır.

Kerkük sancağı 1309 (1892) senesi ortalarına kadar resmî yazışmalarda "Şehr-i Zor"

olarak geçerken, bu ismin "Zor Mutasarrıflığı" ile olan benzerliğinin bir çok idarî karışıklığa sebep olmasından dolayı değiştirilmesine karar verilmiş ve 1310 (1893) tarihli bir irâde-i seniyye ile "Kerkük" isminin kullanılmasına başlanmıştır.

Kerkük (Merkez kaza): Sancak merkezi Kerkük şehri olup doğudan Süleymaniye, kuzeyden Köysancak ve Erbil kazaları, batıdan Musul sancağı, güneybatıdan Bağdad vilâyeti, güneydoğu tarafından da Selâhiye kazası ile sınırdır. Kerkük şehrinde 12461 İslâm, 229 Keldânî, 381 Musevî erkek nüfus bulunur. Şehirde 5000 hane, 1 hükûmet konağı, 11 karakolhâne, 1 kale, 36 câmi ve mescid, 7 medrese, 15 tekke ve zaviye, 12 han, 1282 dükkân ve mağaza, 8 hamam, 15 sıbyan mektebi, 1 mekteb-i rüşdiye, 12 fırın, 15 su değirmeni, 3 kilise, 1 havra, 1 eczahane, 1 bedesten, 1 hastahane, 30 kumaş ve bez destgâhı, 11 ipçi kârhanesi (Fabrika) vardır. Kerkük şehri Kale, Karşıyaka ve Kurye adlı üç kısma ayrılmıştır. Kale ile Kurye arasında kışın suları azgınlaşan bir akarsu mevcut olup üzerinde Nafiz Paşa'nın yaptırdığı on altı gözlü bir köprü bulunmaktadır. Tarım sektörünün gelişmişliği Kerkük'ün bölgede vazgeçilmez merkez haline gelmesine yol açmıştır. Tarımın yanında Kerkük deyince akla önce petrol gelir. Bundan başka tuz, mermer ve zift kömürü kaynakları da bulunmaktadır.

Kerkük'e bağlı köylerin en büyükleri Tesayan, Beşir, Tazehurmatu köyleridir ki iki yüzer haneleri bulunmaktadır. Köylerden bir kaç tanesinde yaşayan Arap aşiretleri göçebidir. Kerkük'e bağlı toplam 352 köy bulunmaktadır.

Revanduz Kazası: Kerkük livasının kuzey yönünde yer alır. Kazanın Balek, Biradost ve Deyre namlarında üç nahie ve 282 köyü bulunur. Kaza merkezinde 3550 nüfus (kadın ve erkek) yaşamaktadır. Ayrıca 800 hane, 1 câmi, 2 mescid, 1 mekteb-i rüşdiye, 2 mekteb-i sıbyan, 170 dükkân, 1 hamam, 1 değirmen 2 han vardır. Ahâlîsinin çoğunluğu İslâm olan Biradost nahiyesinin bir kaç köyünde Keldânî ve Yahudi bulunmaktadır.

Salâhiye Kazası: Kerkük'ün güneydoğusunda yer alan kazanın merkezi Salâhiye kasabasıdır. Kasaba ovada kurulmuş olup toprağı çok verimlidir. Merkezinde 1088 hane, 2500 nüfus (kadın ve erkek), 1 hükûmet konağı, 2 câmi, 2 medrese, 2 tekke, 2 hamam, 35 değirmen ile 1 telgrafhane bulunmaktadır. Ahâlîsinin çoğunluğu Kürt olmakla beraber köylerin-

de Arap ve Türkler de yaşamaktadır. Salâhiye kazasında çok çeşitli tarım mahsulü üretilmektedir. Ayrıca petrol ve tuz yönünden de çok zengindir.

Köysancak Kazası: Köysancak kazası Kerkük livasının kuzeydoğusunda yer almaktadır. Şaklava ve Balisan nahiyeleriyle birlikte 120 köye sahip olan kazanın 1 hükûmet konağı, 1 câmi, 10 mescid, 6 mekteb-i sıbyan, 3 medrese, 3 tekke, 1420 hane, 8 değirmen, 3 hamamı bulunur. Toplam nüfusu 4200 civarındadır. Köysancak'ta ahâlî bütün tarımı ve ticareti ile geçimini temin etmekte; ayrıca Zab nehri üzerindeki Tak iskelesi de kaza için çok büyük önem taşımaktadır.

Râniye Kazası: Kerkük livasının kuzeydoğu tarafında yer alan kazanın merkezi Râniye köyüdür. Vezine, Kehne, Lahican, Mirkan, Navdest, Şaver, Betvin, Nazin, Hulcan, Çanaran nahiyeleri ile 250'ye yakın köy ve mezrayı içine alır. Merkez kazada 1 mescid, 1 hükûmet konağı, 15 dükkân ve 80 hane vardır. Çoğunluğunu Kürtlerin teşkil ettiği 1500 kadar nüfusa sahiptir.

SÜLEYMANİYE SANCAĞI

Süleymaniye sancağı, Musul vilâyetinin üçüncü livası olup coğrafi olarak kuzeyden İran'ın Serdeşt, doğudan Bana ve Merbuvan, güneyden Kerkük'e bağlı Salâhiye ve batıdan Kerkük kazalarıyla sınırdır. Sancaktan birçok çay ve ırmak geçmektedir. Zulm suyu, Divane Tancerü, Bâziyân, Diyale, Tinal çayları ile Zab nehri bunlardan bazılarıdır.

Süleymaniye (Merkez kaza): Süleymaniye şehri livanın merkezi olup kuzeyde Köysere ve güneyde Jajile dağlarının arasında yer alır. 44 câmi ve medrese, 1 mekteb-i rüştiye-yi mülkiye, 1 rüşdiye-yi askeriye, 7 han, 952 dükkân, 1 hastahane, 2 kilise, 34 değirmen, 1 hükûmet konağı ve 8 hamama sahiptir. Yaklaşık 8703 Müslim ve 260 gayr-i Müslim erkek nüfusun bulunduğu Süleymaniye şehrinin ahâlîsinin ekserisi ticaret ve zanaatla meşgul olmaktadır.

Bâziyân Kazası: Bâziyân kazasının idare merkezi Kerkük ile Süleymaniye arasında bulunan Çemçemâl köyüdür. Köyde 1 askerî kışla, 1 telgrafhane, 1-2 dükkân ve kahvehane ile 70 hane bulunmaktadır. Kazaya ismini veren köy, Tenbal yönünde ufak bir köy olup ahâlîsi Hemevend Aşiretine mensuptur.

Merge Kazası: Merge kazasının idare merkezi Merge köyüdür. Kazada 1 hükûmet konağı,

5 câmi, 15 dükkân ve 500 hane mevcut olup Surtaş ve Bişter olmak üzere iki nahiyesi vardır. Bişter nahiyesinde yarı göçebe Bişter Aşireti yaşıyor.

Şehr-i Pazar Kazası: Şehr-i Pazar kazası Süleymaniye'nin kuzeydoğu yönünde olup, idare merkezi Setik köyüdür.

Gülenber Kazası: Gülenber kazası Süleymaniye'nin güney ve güneydoğu yönlerini çevrelemiştir. İdare merkezi İlice köyü olan Gülenber'in merkezinde 1 hamam, bir kaç mescid ve medrese vardır. Kazaya adını veren Gülenber karyesi İran sınırında yer alır. Kazada meskûn Câf Aşireti, Osman Paşa'nın Gülenber kaymakamlığı esnasında yerleşik hayata geçirilmiş ve reislerine maaş bağlanarak görev verilmiştir.

Musul Vilayetinde 1877-1907 arasında yapılan nüfus sayımları

Osmanlı imparatorluğu kendi devrinde nüfus kayıtları üzerinde çok önemle duruyordu. Sağlıklı bir nüfus sayımının devletin askerî ve malî siyasetlerinin belirlenmesinde önemli bir yeri olduğu açıktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin değişik dinlere mensup ve ayrı kültür özellikleri gösteren toplulukları bünyesinde barındırması sebebiyle bu topluluklara götürülecek hizmetlerin ve yaklaşımların tesbitinde sayım sonucu ortaya çıkan nüfus ile ilgili tablonun dikkate alındığı görülmektedir. Sayımlar genellikle erkekler dikkate alınarak yapılmıştır. Bunun da sebebi Osmanlı sisteminin toplum yapısında kadınlara oranla erkeklerin askerî, ekonomik ve sosyal fonksiyonlarının daha fazla olmasından ileri geliyordu. Fakat bu durum kadınların hiç sayılmadığı anlamını taşımaz; çünkü bazı dönemlerde kadınların da nüfus istatistiklerinde yer aldığı dair bilgilere rastlanmaktadır. Diğer taraftan Musul gibi halkının bir bölümü göçebe ve yarı göçebe olan vilâyetler ve sancaklarda nüfus sayımı "kısmi" olarak yapılmıştır. Resmî nüfus istatistiklerinde Kürt, Türk ve Arap gibi Müslüman nüfusun, milliyetleri gözönüne alınmaksızın "Müslüman" adı altında kaydedildikleri halde gayr-Müslim ahâlînin milliyetlerine ve dinlerine göre "Musevî, Ermeni, Süryânî" gibi ayrı ayrı yazıldıkları görülmektedir. Yezidi dinine mensup Kürtler de gayri müslim kategorisi içerisine alınarak yazılmışlardır.

Değişik tarihlerde Osmanlı devleti devrinde Musul vilâyetinde yapılmış olan nüfus sayımına âit istatistiki bilgiler.

1877-78 Musul ve Civarının Nüfus Durumu

<u>Sancak</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Kaza</u>
Musul	145291	Duhok, Zaho, Akra, İmâdiye
Süleymaniye	124790	Barban, Şehr-i Pazar, Câf Aşayiri, Gülanber, Merge, Karadağ
Hille	70000	Divaniye, Sehmare, Şambe, Necefieşref, Hindiye
Şehr-i Zor	127060	Erbil, Râniye, Revanduz
Ammare	257330	Islahiye, Köysancak, Ammare

1881/82-1893 Genel Nüfus Sayımına Göre Musul Vilâyeti

(Kadınlar buradaki genel nüfus sayımına dahil değildir.)

	Müslim	Rum	Ermeni	Katolik	Yahudi	Protestan	Toplam
Musul(Merkez):	27881	1	45	2809	692	74	31502
Duhok:	4834			1742	496		7072
Akra:	6183			170	283		6636
Zaho:	1655			228	543		2426
Zibar:	2610			76	57		2743
Sincar:	3442						3442
Kerkük:	22008	2		243	441		22694
Salâhiye:	9559				157		9716
Erbil:	10677			340	620		11637
Râniye:	5389				45		5434
Köysancak:	8680			205	134		9019
Revanduz:	11147				359		11506
Süleymaniye:	14556			54	218		14828
Gülanber:	6313				59		6372
Merge:	6320				35		6355
Şehr-i Pazar:	5330						5330
Bâziyân:	4408				2	26	4463
İmâdiye:	13601			1213	121	28	14963
Toplam	164593	3	45	7082	4286	102	176111

1895 Musul Vilayetinde yapılan Sayım

	Musul	Kerkük	Süleymaniye	TOPLAM
İslâm	63962	73909	40267	178138
Keldânî	1322			1322
Süryânî	1159			1159
Katolik	4482	1117	54	5653
Ermeni	83 83			8383
Protestan	135			135
Rum	13			13
Yahudi	2388	1854	433	4675
Yezîdî	5358			5358
Musul sancağı	78892			
Kerkük sancağı	76880			
Süleymaniye sancağı	40754			
Toplam nüfus	196526			

1897 yılında Musul Vilayetinde yapılan nüfus sayımı

	Erkek	Kadın
Müslim	179831	6987
Rum	13	
Ermeni	74	
Katolik	4355	1
Protestan	3479	3355
Maruniler	1158	1192
TOPLAM	194670	10343
Genel Toplam:	205013	

1906/7 Nüfus Sayımına Göre Musul Vilâyeti

Musul (merkez)	Kerkük	Süleymaniye
Müslim 43775	Müslim 67458	Müslim 36929
Greek 1	Rum 2	Ermeni Katolik 56
Ermeni 45	Ermeni Katolik 788	Yahudi 336
Ermeni Katolik 3882	Yahudi 1758	
Protestan 74		
Keldânî 719		
Yakubî 1024		
Yahudi 2071		
Yezidî 2830		
TOPLAM 54421	TOPLAM 70006	TOPLAM 37321
Musul Vilayeti toplam: 161748		

Osmanlı devleti devrinde, Kürt tarihinde önemli roller oynamış olan Musul-Kerkük, Süleymaniye ve Diyarbakır şehirleri ile ilgili başta Osmanlı Arşiv belegeleri olmak üzere dünyanın değişik arşiv, kütüphane ve şehir salnamelerinde (yıllıklarında) yazılı kayıtlara geçmiş geniş bilgileri mevcut. Bu yazıda daha çok Osmanlı devrinde 19. yüzyılda Musul Vilayeti (Musul merkez, Kerkük ve Süleymaniye sancakları) öne çıkarılarak incelenmiştir. Musul vilayeti ve civarı Osmanlı devleti döneminde genellikle yukarı El-Cezire bölgesinde gösterilmiştir. Birinci dünya savaşından sonra İngiltere Kraliyet hükümeti tarafından Irak bölgesine bağlanmıştır. Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde birinci dünya savaşının sonuna kadar Diyarbakır Cizre, Musul ve Basra körfezine kadar yapılan taşımacılıkla, Fırat nehri üzerinden Birecik'ten Basra körfezine kadar yapılan gemi nakliyatını da kısaca yukarıda vermeye çalıştım.

Musul Vilayeti 1878 yılından sonra üç sancaktan oluşuyordu: Musul merkez, Kerkük (Şehr-i Zor) ve Süleymaniye sancağı. Ayrıca bu yazıda her sancağın coğrafyası ile birlikte sosyal, ekonomik ve etnik grupların durumları ile ilgili bilgiler verilirken, aynı zamanda kaç kaza, nahiye ve köyden oluşuklarında isimleriyle birlikte işlendi. Yine her sancaktaki hanelerin sayısı ile birlikte kaç müslüman, musevi, katolik/ermeni, süryani, rum, Keldani, Protestan, Yezidi' (Kürt)nin yaşadığını

da o dönemki Osmanlı Salnamelerine (yıllıkları-na) dayanarak verildi. Bunun yanında bu sancaklardaki bütün sosyal, ekonomik kurum/kuruluşlar ve sancaklardaki diğer yerleşim birimleri isim ve rakamlarla birlikte verilmeye çalışıldı.

Osmanlı devleti döneminde bu Kürt illerinde yapılan bazı nüfus sayımları ile ilgili bilgiler de tarihi önem taşıdığından dolayı burada o dönemde yaşamış olan azınlıktaki gruplarla birlikte işlenerek verildi. Ama şu bilinmeli ki o tarihlerde yapılmış olan bu nüfus sayımları adı geçen illerin tam olarak nüfusunu göstermemektedir. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar göçebe halinde yaşayanlar ve Baş (kelle) vergisini ödememek için sayıma katılmayanları hesaba katarsak, o dönemde toplumun ekseriyeti yapılan nüfus sayımlarında kayıtlara geçmemiştir. Kürtler şimdiye kadar kendi nüfus sayımlarını yapamamışlar ve aynı zamanda da kendi nüfuslarını tam olarak daha da bilmemektedirler. Yapılan nüfus sayımları da Kürtlerin dışındaki çıkar devletleri tarafından yapılmış ve yapılan bu sayımlar karşılaştırılığında, bir devletin yaptığı nüfus sayımı bir diğeri ile uyusmamaktadır. Tabiki bu yapılan nüfus sayımları tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Sadece tahmini rakamlarla yazılmakta ve anlatılmaktadır.

Ama gerçek anlamda dünyada Kürt nüfusu tam olarak bilinmiyor.

Irak'taki gelişmeler ışığında Federasyon tartışmaları

Birinci Körfez Savaşı sonrası koşullarda Irak'ta Kürtlerin elde ettikleri kazanımlar ve en sonunda da 11 Mart 2004 tarihinde ilan edilen Geçici Irak Anayasası ile birlikte federasyon tartışmaları tekrar güncellik kazandı.

Bilindiği gibi federasyon kavramı ulusal özgürlükten yoksun halkların özgürlüğe kavuşma biçimlerinden biri olarak bilinir. Bu nedenle federasyon konusu ancak ulusal sorun ve onun çözüm biçimleri çerçevesinde tartışıldığında anlam kazanır. O halde federasyon konusuna girmeden önce ulusal sorunun kendisine, onun evrimine ve günümüzdeki algılayış biçimine kısaca bakmakta yarar var.

● *Ulusal Sorunun Evrimi*

Doğrusu yakın bir zamana kadar bu kavrama (ulusal soruna) ilişkin kafalarımız oldukça net sayılırdı. Şimdi ise ortada bir kavram kargaşası yaşanıyor. Onun için konuyu özetle baştan ele almak en iyisi.

Ulusların, kapitalizmin şafağında ortaya çıkan tarihsel olgular olduğunu biliyoruz. 15. ve 16. yüzyılda gelişip güçlenmeye başlayan burjuvazi, oluşturmak istediği toplumsal yapının önündeki feodal parçalanmışlığı ulus adına yıkarak kendi denetiminde bir ulusal pazar oluşturdu. Batı'da ulusların doğuşuna ulusal devletlerin kuruluşu eşlik etti. Yani her ulus aynı zamanda o ulusun adıyla anılan bir devlet çatısı altında örgütlendi. Ulus-devlet dediğimiz ve bugün hala üzerinde çokça tartışılan olgu, burjuva devrimler çağı dediğimiz tarihi koşulların ortaya çıkardığı bir durum.

Ne var ki bu tarihi gelişme, her yerde aynı seyri izlemedi.

Batı Avrupa'da her ulus ayrı bir devlet olarak örgütlendirken, Doğu'da, örneğin Rusya, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu'nda, yani çok uluslu toplum ya da ülkeler-

● Bayram BOZYEL

de, söz konusu uluslardan güçlü ve örgütlü olanı oluşturan yeni burjuva devletine damgasını vurarak diğerlerini bu çarkın dışına itti. Dolayısıyla, bu tür ülkelerde ekonomik, siyasi ve başka koşullar bakımından güçlü olan ulus hakim unsur haline gelirken, diğer(ler)i, hakim ulusun baskı ve tahakkümüne maruz kalmaya başladı.

İşte, ulusal sorun denilen olay böylesi tarihsel ve toplumsal koşulların yarattığı bir sorun. Yirminci yüzyılda ulusal soruna eşlik eden ve çoğu zaman onunla iç içe anılan başka bir sorun ise sömürgeler sorunuydu.

Sömürge halkların durumu ise çokuluslu ülkelerde gündeme gelen ulusal sorunlarla hem benzerlikler hem de farklılıklar taşıyordu.

Sömürge halkların ezilen ve bağımlı uluslar olarak bilinen halkların durumu ile ortak özelliği, onların da ulusal özgürlükten yoksun bırakılmaları ve her türlü ulusal baskı ve sömürüye tabi tutulmalarıydı.

Sömürge halklarının ezilen ve bağımlı uluslardan temel farkı ise, bu halkların yaşadıkları ülke ve coğrafyaların çoğu kez kapitalist sistem öncesi ilişkiler döneminde işgal edilmiş ve sömürüye maruz bırakılmış olmasıydı. Yani sömürge-sömürgeci ilişkileri çoğu kez kapitalizmin doğuşuyla değil, ondan önce ortaya çıkmış olmasıydı. Ayrıca sömürgelerdeki sömürü ezilen ve bağımlı ülkelerinkinden farklı olarak, tam bir talan ve soyguna dayanıyordu.

Özetle hem sömürge hem de ezilen ve bağımlı uluslar için temel sorun, ulusal özgürlük sorunu idi, yani bu halkların özgürlüklerine kavuşmasıydı.

Ne var ki ulusal özgürlük, sömürge halklar bakımından sömürgeci, işgalci ülkenin boyunduruğundan kurtulup bağımsız devlet ile sonuçlanırken, çok uluslu ülkelerdeki ezilen halklar bakımından daha çok federatif devlet kurma biçiminde ortaya çıkıyordu.

Yirminci yüzyıl aynı zamanda ezilen ve sömürge halkların bağımsızlık ve özgürlük yüzyılı oldu. Yüzyılın başında Amerika başkanı Wilson'un ezilen halklar için önerdiği ve Wilson Prensipleri olarak anılan Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı ilkesi ile daha sonra Lenin öncülüğündeki Ekim devriminin

oluşturduğu ilham sonuncunda, dünyada bir ulusal kurtuluş dalgası-çağı başladı.

1960'lı yıllara gelindiğinde dünyada sömürgecilik bir sistem olarak yıkılmış, yüzlerce ezilen ve sömürge halk bağımsızlık ve özgürlüklerine kavuşmuştu.

Aralık 1960 tarihli Sömürge Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verme Hakkında BM bildirisi bu süreci çok açık bir biçimde formüle etmekteydi. Söz konusu karar şöyledir: 'Bütün halkların kendi kaderlerini tayin hakkı vardır; *bu hak sayesinde siyasi statülerini özgürce belirler ve özgürce kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini sağlamaya çalışırlar*'.

Bu yöndeki karar daha sonra bir çok ülke tarafından imzalanan bir hayli belgenin içine girecekti. Daha sonra imzalanan 1966 tarihli BM Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile BM Uluslararası Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1990 yılında imzalanan Paris Şartı dahil bir çok uluslararası belgede ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesi yer almaktaydı. BM genel Kurulu'nun 24 Ekim 1970 tarihli kararına dayanan bir diğer bildirgesinde ise kendi kaderini tayin hakkı şu şekilde tanımlanıyordu: '**Hükümler ve bağımsız bir devlet kurma, bağımsız bir devletle özgürce birleşme ya da bir halk tarafından özgürce kararlaştırılmış başka bir siyasal statü biçiminde ortaya çıkma, o halkın kendi kaderini tayin hakkını kullanma tarzını oluşturur.**'

1960'lı yıllar sonrasında da ulusal özgürlük ve bağımsızlık hareketleri dünyada önemli bir olgu olmaya devam etti. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde ulusal mücadelelerde büyük bir düşüş görülmeye başlandı.

Diğer yandan, sosyalist sistemin yıkılmasından sonra ulusal sorunun çözümü bakımından koşullar eskiye oranla bir hayli değişti.

Ulusal hareketler, eskiden sahip oldukları sosyalist sistem gibi bir gücün desteğinden yoksun kalarak eski güç ve etkinliğini yitirdi. Bu, ulusal hareketler bakımından eski bir durumdu.

Ne var ki bir başka açıdan ise ulusal sorunların çözümü yönünde olumlu bir atmosfer

fer oluştu. İki kutuplu sistemin yıkılması ile dünyada gerilim düştü, devletler ve ülkeler arasında diyalog ve işbirliği koşulları artmaya başladı. Bu diyalog ve işbirliği atmosferi diğer sorunlar gibi ulusal sorunların çözümüne de yansdı. Bu çerçevede dünyadaki bir çok bölgesel ve ulusal uyuşmazlığa ilişkin bölgesel ve uluslararası inisiyatifler gelişti ve hız kazandı.

Bu alandaki gelişmelerde sosyalist sistemin yıkılmasıyla ulusal hareketlerin sosyalist sistem için yedek olma durumundan çıkmasının ve batılı kapitalist sistemin, bu hareketleri kendisi için birer tehdit unsuru olarak algılamaktan vazgeçmesinin büyük payı var.

Bu süreçten itibaren bazı ülkeler kendi ulusal sorunları ile ilgili bir reform çizgisi izlemeye ve bu alanda kimi adımlar atmaya başladı.

Örneğin İngiltere'de Ekim 1997 yılında yapılan referandum ile hem İskoç hem de Galilere kendi parlamentolarını kurarak özerklik tanındı. İngiltere'de yaşayan İskoçlar ile Galiler kendi dillerini her alanda ve devletin sunduğu olanaklarla kullanmaya başladılar.

Benzer bir gelişme daha önceden İspanya'da yaşandı. 25 Ekim 1979 tarihinde referanduma sunulan Bask ve Katalan otonom yasaları aynı yılın 18 Aralık tarihinde yasalaşarak resmen yürürlüğe girdi. Fransa'nın Korsika için benzer girişimlerde bulunduğu biliniyor. Filistin sorununun çözümü için yıllardır sürdürülen görüşmelerden ise ne yazık ki şimdiye kadar herhangi bir sonuç çıkmış değil.

●Günümüzde Sorunun Algılanışı

Yukarıda belirtildiği gibi 1980'li yıllara kadar ulusal soruna ilişkin kafalarımız biraz daha net sayılırdı. Ortada ezilen ve sömürge halkların özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi ya da sorunu söz konusuydu. Bu konuda düşünülen tek çözüm modeli ise Halkların Kendi Geleceklerini Tayin Hakkı ilkesiydi. Sonuçta bu hakkın kullanımı bağımsız ya da ortak devlet biçimini alsa bile sonuç değişmezdi.

Oysa günümüzde sorunun bu kadar yalın olduğu söylenemez.

Uluslararası bir çok belge, bildiri ve anlaşmada 'Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı' yine var. Ancak bu hak, hemen başka şartlarla kayıt altına alınmış durumda.

Örneğin yukarıda vurgu yapılan Aralık 1960 tarihli Sömürge Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verme Hakkında BM Bildirisinde; 'Bütün halkaların kendi kaderlerini tayin hakkı vardır; bu hak sayesinde

Bir an için içerdiği bütün sınırlama ve kayıtlara rağmen 'kendi kaderlerini tayin hakkı' nı bu alanda referans olarak aldığımızı düşünelim. Peki bu ilke kimin için geçerli ya da kimlere uygulanacak? Tabi ki ulus ya da halklara. Ne var ki söz konusu belgelerde halklar ya da uluslar diye bir kavrama rastlamak mümkün değil. Bunun yerine kullanılan kavram daha çok azınlıklar ve onların haklarıdır. Azınlıklar ile ilgili yapılan tanımlamalar ise son derece genel bir kapsayıcılıktadır. Örneğin yapılan azınlık tanımlamaları değişik etnisiteden halk ve toplulukları kapsadığı gibi bu tanımın içine sosyal ve kültürel gruplar, dini azınlıklar, kadınlar, göçmenler de girebiliyor. Elbette zaman zaman ulusal azınlıklar ile dini ve diğer azınlıklar birbirinden ayrı tutulmakla birlikte, bu durum yeterli açıklığı getirmekten uzak kalıyor. Dolayısıyla Azınlıklar kavramında bir toptancılık ve belirsizlik hakim durumda. Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası'nda; 'Ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dil ve dini kimliklerinin korunacağını, ulusal azınlıklara mensup kişilerin bu kimliklerini ayırma tabi tutulmaksızın ve kanun önünde tam bir eşitlikle, hür olarak ifade etmeye, korumaya ve geliştirmeye hakları olduğu teyit ederiz' denilmektedir. Kopenhag Kriterleri'nin siyasi kısıtları içinde de 'azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan istikrarlı kurumlar'dan söz edilmektedir. Dikkat edilirse burada ulusal azınlık tanımından çok, onların haklarına ve güvencelerine vurgu yapılmaktadır.

de siyasi statülerini özgürce belirler ve özgürce kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini sağlamaya çalışırlar' belirlemesinin arkasında hemen şu kayıt bulunuyor: 'Bir ülkenin ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünü kısmen ya da tamamen bozmaya yönelik her girişim BM antlaşmasının amaç ve ilkeleriyle bağdaşmaz.'

Yine 19-21 Kasım 1990 tarihlerinde 34 ülkenin katılımıyla gerçekleşen Paris Zirvesi'nde imzalanan Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası'nın **Yeni Bir Demokrasi, Barış ve Birlik Dönemi** başlığı altında 'kaderini tayin hakkı' ile ilgili şöyle bir belirleme var: 'Halkların eşit haklara sahip olduklarını ve Birleşmiş Milletler Yasası ile uluslar arası hukukun, devletlerin toprak bütünlüklerini konu alanlar dahil, ilgili normlarına uygun olarak, kendi kaderlerini tayin hakkına sahip olduklarını tekrar teyit ederiz.'

Görüldüğü gibi devletlerin toprak bütünlüğüne yapılan vurgu başlı başına bir sorun ve kendi kaderlerini tayin hakkını sınırlayan, kayıt altına alan bir yaklaşım.

Kendi kaderlerini tayin hakkı, başka bir ifade ile self determinasyon konusuna sonra dönmek üzere konumuza ve bu alandaki karmaşaya göz atmaya devam edelim.

● Azınlık hakları

Bir an için içerdiği bütün sınırlama ve kayıtlara rağmen 'kendi kaderlerini tayin hakkı'nı bu alanda referans olarak aldığımızı düşünelim. Peki bu ilke kimin için geçerli ya da kimlere uygulanacak? Tabi ki ulus ya da halklara. Ne var ki söz konusu belgelerde halklar ya da uluslar diye bir kavrama rastlamak mümkün değil. Bunun yerine kullanılan kavram daha çok **azınlıklar** ve onların haklarıdır.

Azınlıklar ile ilgili yapılan tanımlamalar ise son derece genel bir kapsayıcılıkta. Örneğin yapılan azınlık tanımlamaları değişik etnisiteden halk ve toplulukları kapsadığı gibi bu tanımın içine sosyal ve kültürel gruplar, dini azınlıklar, kadınlar, göçmenler de girebiliyor. Elbette zaman zaman ulusal azınlıklar ile dini ve diğer azınlıklar birbirinden ayrı tutulmakla birlikte, bu durum ye-

terli açıklığı getirmekten uzak kalıyor. Dolayısıyla Azınlıklar kavramında bir toptancılık ve belirsizlik hakim durumda.

Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası'nda; 'Ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dil ve dini kimliklerinin korunacağını, ulusal azınlıklara mensup kişilerin bu kimliklerini ayırma tabi tutulmaksızın ve kanun önünde tam bir eşitlikle, hür olarak ifade etmeye, korumaya ve geliştirmeye hakları olduğu teyit ederiz' denilmektedir. Kopenhag Kriterleri'nin siyasi kıstasları içinde de 'azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan istikrarlı kurumlar'dan söz edilmektedir. Dikkat edilirse burada ulusal azınlık tanımından çok, onların haklarına ve güvencelerine vurgu yapılmaktadır. Bu alanda yapılan en ciddi tanımlama BM Ayırıcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nun 1985'te yayınlanan bir raporunda kullanılmıştır. Söz konusu tanım şöyledir:

'Devlette egemen konumda olmayan ve sayı olarak azınlığı oluşturan, nüfusun çoğunluğunun karakteristiklerinden farklı etnik, dinsel ya da dilsel karakteristiklere doğuştan sahip, aralarında bir dayanışma duygusu bulunan, örtük bir şekilde de olsa varlığını sürdürmek kolektif iradesiyle harekete geçen, fiilen ve hukuken çoğunlukla eşit olmayı amaçlayan bir vatandaşlar grubudur.'

Burada yapılan aslında farklı bir halk ya da ulusu ifade etmektedir.

- 1- Devlette egemen konumda olmamak,
- 2- Sayı olarak azınlığı oluşturmak,
- 3- Çoğunluktan ya da hakim olandan farklı etnik, dinsel ya da dilsel karakteristiklere doğuştan sahip olmak,
- 4- Aralarında bir dayanışma duygusu bulunmak, örtük bir şekilde de olsa varlığını sürdürmek kolektif iradesiyle harekete geçmek,
- 5- Fiilen ve hukuken çoğunlukla eşit olmayı amaçlamak.

Bu tanım, bir iki nokta hariç çoğunlukla halk-ulus tanımına uyuyor. Sayı olarak azınlığı oluşturmak ölçüsü sanırım bir çok ülke gerçeğinde geçerli olmayabiliyor. Geçmişte

Güney Afrika'daki ezilen siyahlar sayı olarak azınlıkta değil, tersine çoğunluğu oluşturuyorlardı. Bu durum başka halklar içinde geçerli olabilir. İkincisi ise yukarıdaki tanımda toprak birliği vurgusu yok. Zira belirli bir toprak üzerinde çoğunluk oluşturmak ve ya yoğunlaşmak ayrı bir halk-ulus olmanın önemli ayrıaçlarından birini oluşturuyor.

Durum bu olduğu halde neden bu tür belgelerde azınlık tanımında ısrar edildiğini anlamak mümkün değil. Ancak görünen o ki, bu tür belgelerin hazırlanmasında ağırlığı olan ülkelerin çoğu aynı zamanda farklı etnik topluluk ve halklarla başı belada olanlardır. Bu nedenle de yapılan tanımlamanın bilinçli olarak her tarafa çekilir nitelikte yapıldığı düşünülebilir.

Ayrıca azınlık hakları kolektif haklar olduğu için, bu hakların ayrılmaya yol açabileceği yönünde devletlerde ciddi kaygılar var.

Bu konuyla ilgili olarak Ece Öztan'ın Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi ve Azınlıklar adlı makalesinde ilginç tespitler bulunuyor:

'Tanımdaki bu belirsizlik, azınlık haklarına ilişkin kuşkulardan kaynaklanmaktadır. Bunun altında yatan ise azınlık haklarının bireysel insan haklarının aksine, kolektif haklar olarak devletlerin ülkesel bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılanmasıdır. (REHMAN J, 2003:298, **International Human Rights Law**, Longman, London.)

'Oysa BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 1. maddesinde "halkların" hakkı olarak anılan self determinasyon hakkı ile, aynı sözleşmenin 27. maddesinde yer alan "etnik, dilsel, dinsel azınlıklara mensup olan kişilerin hakları" olarak görülen azınlık hakları farklı hak kategorileridir. (HIGGINS,1994:195-196 *"Minority Rights: Discrepancies and Divergencies Between..."*, **The Dynamics of the Protection of Human Rights in Europe**, Der.Lawson/Blois, M. Nijhoff Publishers, Dordrecht)

'Uluslararası hukuk alanında azınlık haklarına ilişkin olarak vurgu daha çok bireye yöneliktir. Yani azınlık hakları dendiğinde gerek BM gerekse Avrupa Konseyi bağ-

lamında oluşturulan belgelerde azınlığa mensup kişilerin haklarından söz edilmektedir. Ancak, *azınlığa mensup kişilerin* bir grup olarak kendi azınlık kimliklerinin korunmasına ilişkin hakları, grubun diğer üyeleri ile birlikte kullanılabilecek kolektif niteliği ağır basan haklardır. Azınlık haklarına ilişkin grup vurgusu, yukarıda değindiğim gibi bir grup olarak ayrılma hakkına varabilecek bir self determinasyon iddialarını gündeme getirdiği için devletleri tedirgin etmektedir. Oysa uluslararası hukukta temel ilkelerden biri ülke bütünlüğüne saygı ilkesidir. Bu anlamda, ayrılma hakkı anlamında self-determinasyon, azınlık hakları içinde yer almaz.(abç. B.B) Self-determinasyon ile azınlık haklarını birbirine yakınlaştıran nokta, self-determinasyonun içsel boyutuna ilişkindir. Çavuşoğlu bu anlamda "iç self determinasyon hakkı azınlık hakları ile ilişkilendirildiğinde, eşit siyasal katılım hakkının ötesinde, azınlıkların kültürel kimliklerinin korunmasında, kendileri ile ilgili konularda karar verici olmalarını sağlayıcı yöntemlerin geliştirilmesinin gündeme geldiğine" değinmektedir. (ÇAVUŞOĞLU N, 2000: 236. **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Su Yayınları, İstanbul.**)

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi, uluslararası belgelerde tatmin edici, çerçevesi belirgin bir azınlık tanımını bulmak oldukça güç. İkincisi azınlık hakları esas olarak kolektif nitelikte olmalarına karşılık zaman zaman bunların 'azınlığa mensup kişilerin hakları' olarak ifade edilmesi, konunun bireysel haklar derecesine indirgenmesine ve dolayısıyla istismarına yol açmaktadır. Konumuz bakımından en önemlisi ise self determinasyon hakkının azınlıklar için geçerli olup olmayacağı sorunudur. Doğrusu bu konuda da net ve belirgin bir tanımla yakalamak mümkün değil. Konuyla ilgili farklı ve hata birbirine zıt yaklaşımlara rastlanmaktadır. Örneğin Tarık Ziya Ekinci, self determinasyon hakkının azınlıklar için de geçerli olduğunu belirtmektedir (*Avrupa Birliği'nde Azınlıkların Korunması Sorunu Türkiye ve Kürtler, Sümer yayıncılık, 1. Baskı, 2001 İstanbul*). Oysa yukarıdaki alıntıda bunun tersi bir yorum söz konusu.

Yukarıda belirtil-diği gibi, azınlıklar konusunun bilinçli olarak yuvarlak bira-kıldığına dair güçlü bir kanı var. Burada-ki yaklaşımın teme-linde ise devletlerin siyasi ve pragmatik kaygıları söz konusu. Bu kaygılar ne yazık ki uluslararası belge ve hukuk metinlerine de yansımaktadır. El-bette konunun doğa-sındaki karmaşıklığı ve çeşitliliği görme-mek mümkün değil. Ancak yine de özel-likle azınlıklar konu-su daha yalın formü-lasyonlara kavuştu-rulabilir, özellikle de self determinasyon hakkının kullanımı bakımından halk-ulus tanımı, bir çok açıdan (sayısal, coğrafi dağılım, ortak irade bakımından) azınlık oluşturan topluluklardan ayrı bir yere konu-labilir.

Özetle, **azınlık** tanımı bir çok ülkedeki etnik çeşitliliği, özgürlükten yoksun halkla-rın durumunu tanımlamıyor ve bu sorunlara ilişkin çözüm arayışlarına cevap vermekten uzak kalıyor.

Mevcut uluslararası hukuk ve ulusal azınlıklar ile ilgili literatürün bir başka özel-liği ise hepsinin mevcut etnik, dini, ve kül-türel sorunları demokrasi içinde çözmek eğilimidir. Günümüzde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yerinde yönetim arayışları, ademi merkezîyetçilik, desantralizasyon gi-bi modellerin hepsinin ortak özelliği eski merkezîyetçi devlet-sistem modellerinin katı otoriter yanlarını tırpanlayarak ya da daha demokratik ve katılımcı kılarak, onları sorunlara yanıt verir hale getirmektir. Çok kültürlü toplum önerisi de benzer arayışla-rın, yani etnik sorunları demokrasi içinde çözme arayışının diğer bir biçimidir. Tabi ki

Kimi ülkelerde federasyon o ülkelerin ta-rihi, sosyal ve kültürel koşulları sonucu ortaya çıkmış bir durum. Federasyonu asıl ihtiyaç hale getiren ise birden fazla ulus ya da halkın bir arada barış içinde yaşamasının getirdiği siyasal ihtiyaçtır. Kimi ülkelerde, o ülke içinde yaşayan ayrı bir halk ve etnisiteye dil ve kültürel bazda verilen haklar temelinde gündeme gelen otonomi ya da özerklik durumu, söz konusu halka diğerleriyle eşit düzey-de bir egemenlik hakkı vermiyor. Fede-rasyonda ise eşitlik temelinde bir ege-menlik söz konusu ve onu otonomi ya da diğer modellerden ayıran da bu özellik olmalı.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından son-ra federasyon modelinin uygulanabilir olmadığı yönünde ciddi eleştiriler var. Sovyet sisteminin o ülkedeki ulusal so-runları çözemediği sıkça iddia ediliyor.

bunlar küçümsenecek az buz çaba ve arayış-lar değil. Türkiye ör-neğinde olduğu gibi kimi ülkelerde bu adımları gerçekleştirmek için akla karayı seçmek gerek.

Demokrasinin, de-mokratik çabaların ve yukarıda sözü edilen arayışların ulusal so-runların çözümüne katkı sunmadığını söy-lemek oldukça kaba bir yaklaşım olur. Köklü bir demokratik ülkede en azından so-runun tartışılması ve soruna çözüm bulun-ması daha kolaydır. Bu nedenle bu konuda de-mokratik adımları kü-çümsemekten sorunun esas boyutuna bakmak gerekir.

Ulusal sorunun esas boyutu ve bizim açı-mızdan önemli noktası bu sorunların siyasi birer sorun olduğu ve çözümünün de siyasi karar ve yaklaşım gerektirdiğidir. Dolayısı-yla çözüm arayışlarını ve federasyon biçimi-ni de bu çerçevede değerlendirmekte yarar var.

● Federasyon modeli

Federasyon modeline atıfta bulunan uluslararası belgeler ya yok denecek kadar az ya da ben rastlamadım. Bu modelin en özgün biçiminin Ekim Devrimi'nden sonra çok uluslu Çarlık Rusya yıkıntıları üzerinde kurulan Sovyetler Birliği'nde gündeme gel-diğini biliyoruz. Buna rağmen ortalama ve sınırları kesin çizgilerle belirlenmiş bir fede-rasyon modelinden söz etmek kolay görün-memektedir. Örneğin çok uluslu olmadığı halde, kendi tarihsel ve toplumsal koşulla-rından dolayı ABD de kurulan sistem de bir tür federal devlet biçimidir. Almanya'daki durum da aşağı yukarı böyledir. Öte yandan bu model başka özgün biçimleriyle Belçi-

ka'da, İsviçre'de İspanya'da, Kanada'da ve başka bir çok ülkede uygulanmaktadır.

Dediğimiz gibi kimi ülkelerde federasyon o ülkelerin tarihi, sosyal ve kültürel koşulları sonucu ortaya çıkmış bir durum. Federasyonu asıl ihtiyaç hale getiren ise birden fazla ulus ya da halkın bir arada barış içinde yaşamasının getirdiği siyasal ihtiyaçtır.

Kimi ülkelerde, o ülke içinde yaşayan ayrı bir halk ve etnisiteye dil ve kültürel bazda verilen haklar temelinde gündeme gelen otonomi ya da özerklik durumu, söz konusu halka diğerleriyle eşit düzeyde bir egemenlik hakkı vermiyor. Federasyonda ise eşitlik temelinde bir egemenlik söz konusu ve onu otonomi ya da diğer modellerden ayıran da bu özellik olmalı.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra federasyon modelinin uygulanabilir olmadığı yönünde ciddi eleştiriler var. Sovyet sisteminin o ülkedeki ulusal sorunları çözemediği sıkça iddia ediliyor.

Konumuz Sovyetler Birliği modelini tartışmak olmadığı için kısaca belirtmekle yetinelim.

Sovyet sisteminin ya da Ekim Devrimi'nin en büyük başarısı geçmişte esamesi okunmayan bir çok halka verdiği özgürlüklerle onları ayağa kaldırıp kişilik sahibi kılmasıdır. Sovyetlerin dağılmasından sonra da görüldüğü gibi, bu halkların bir çoğu barışçı bir biçimde bağımsızlığına kavuşarak varlığını sürdürdü. O noktada da Sovyet sisteminin halklar arasında oluşturduğu eşitliği görmek mümkün.

Eğer Sovyet sistemi çöktü ya da dağıldıysa, bunun nedenini federasyon modelinin yanlışlığından çok, oradaki sistemin iç işleyişinde, sosyalist toplum modelinin otoriter yapısında aramak daha doğru olur. Elbette halklar arası ilişkilere ve muhtemelen federal sisteme de bu otoriter yapının yansımaları olmuştur. Ancak bu neden değil sonuçtur. Kaldı ki bu ülkede olmasa bile başka ülkelerde bu modelin uygulanabilirliği ve çözüm modeli olduğu pratikte ispatlanmış bir durumdur.

Yine Türkiye'de kimi çevrelerin iddia ettiği gibi federal çözüm ülkelerin bölünmesini getirmez. Tersine halkların eşitlik temelinde bir arada yaşamalarına olanak verdiği için bölünme ve çatışmalara giden yolu tıkar. Başka

bir deyişle federal çözüm ülkeleri ve halkları bir arada tutan özgürlükçü ve özgürlükçü olduğu için de birleştirici bir modeldir.

Artık günümüzde tekçi-üniter devlet ve sistemler toplumların çoğulcu, katılımcı ve çok etnisiteli yaşam ihtiyaçlarına cevap veremiyor. Tekçi sistem modelinin yürümesi için baskıcı otoriter yöntemler kaçınılmaz oluyor. Bu ise günümüzde gelişen demokratikleşme ve özgürlük arayışlarına ters düşmektedir. Günümüzde Avrupa Birliği modeli bile bir tür konfederasyona doğru yol almaktadır. Dolayısıyla federasyon modeli, özellikle çokuluslu ülkeler için olabilecek en gerçekçi çözümdür.

● Irak'ta federasyona doğru

Irak'ta Kürtlerin 1960'tan bu yana yürüttüğü mücadele çerçevesinde önce özerk yönetimin, 1990 yılından bu yana ise federasyon konusunun sıklıkla gündeme geldiği biliniyor. 11 mart 2004 tarihinde ilan edilen Geçici Irak Anayasası (orijinal adıyla Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Yasası) ile Irak resmen ve hukuken bir federal devlet statüsüne kavuştu.

Bu sürecin geçmişi somut olarak 1970'lere kadar uzanır.

Iraklı Kürtler ve Baas rejimi arasında süren kıyasıya mücadeleden sonra her iki taraf, **11 Mart 1970 Deklârasyonu** üzerinde uzlaştı. Her iki taraf adına Mustafa Barzani ve Saddam Hüseyin tarafından imzalanan 11 Mart 1970 tarihli Deklârasyonun 2. Bölüm 1. maddesi Irak'ı şöyle tanımlıyordu:

Irak Cumhuriyeti, eşit haklara sahip iki başlıca ulustan, yani, Arap'larla, Kürt'lerden oluşan bir birleşik devlet olmalıdır.

Aynı Deklârasyonun 6. Madde'sinde ise: *'Irak Kürdistan'ı; Süleymaniye, Kerkük, Erbil illeriyle, bu illerin sınırları içerisinde bulunan ve yine nahiye ve köylerin bütününden; Musul ve Diyala illerinin ise, Kürt halkının yine çoğunlukta bulunduğu kaza, nahiye ve köylerden meydana gelir'*, denilmektedir. Deklârasyonun 7 ve 8. maddelerinde ise, *'Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısının Kürt olacağı ve Cumhurbaşkanı'nın seçildiği yöntemle, Kürt Halkı tarafından seçileceği, Anayasanın, Kürdistan bölgesinde, kültürel, sosyal, ekonomik yönetime ait tüm ulusal hakları ve bunlara ilişkin "yerel otonomi" güvence altına alacağı'* be-

lirtiliyordu. 4 yıl içinde uygulanması taahhüt edilen Deklârasyon'da Kürtlere kendi bölgelerinde ileri derecede bir özerklik tanındı. Öyle ki bu anlaşmaya göre Kürdistan Ulusal Meclisi'nin onayı olmadan merkezi hükümetin bölgeye asker gönderme ya da sıkıyönetim ilan etmesi mümkün değildi.

Görüldüğü gibi bu gün Irakta Kürtlere ilişkin olarak gündeme gelen federasyon ve buna benzer talepler yeni değil. Deklârasyonun içeriği ayrıntılı olarak ele alındığında neredeyse bugünkü Geçiş Dönemi Yönetim Yasası'ndakine yakın hak ve özgürlüklerin Kürt halkına tanınmış olduğu görülmektedir.

Baas rejimi, 11 Mart 1974 yılında ilan ettiği **Kürdistan Bölgesi Üzerine Özerklik Kanunu** ile 11 Mart 1970 tarihli Deklârasyonun içeriğini boşaltarak onu işlemez hale getirdi. Bunun üzerine Kürtlerle Baas rejimi arasında tekrar savaş başladı.

Irak'taki Kürt Hareketi Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra yeni bir aşamaya geçti.

Önce, Birleşmiş Milletler Örgütü 36. paralelin kuzeyini Irak uçuşlarına yasakladı, ardından da BM kararıyla oluşan Çekiç Güç ile Kürtlerin yoğunlukta olduğu bölgeler Irak saldırılarına karşı koruma altına alındı. 1991 yılında yapılan seçimlerle Kürdistan Parlamentosu seçildi.

1991 yılından ABD'nin ikinci kez bölgeye müdahale ettiği 19 Mart 2003 tarihine kadar geçen dönem içinde Kürtler Duhok, Hewler ve Süleymaniye'yi kapsayan Kürdistan Bölgesi'nde kendi kendilerini özgür koşullarda yönettiler. Zaman zaman yaşanan iç sıkıntı ve çatışmalar sayılmazsa, Kürtler bu dönem boyunca ekonomik, sosyal ve siyasal alanda önemli kazanımlar elde etti, toplumun özgürleştirilmesinde, temel hak ve özgürlüklerin hayata geçirilmesinde örnek bir pratik sergiledi. Öyle ki Kürdistan Bölgesi Irak'ın refahı görece yükselen, en istikrarlı ve güvenli bölgesi haline geldi.

Bildiğim kadarıyla, Kürtler 1988 yılından bu yana otonomi-özerklik yerine federasyon talebini savunuyor. Son yıllarda Irak muhalefeti ile birlikte yapılan bir dizi toplantı ve platformda da bu talep dile getirildi ve Irak muhalefeti tarafından da onay gördü.

Irak'a yapılan ikinci ABD müdahalesi ve geçici bir anayasa oluşturma sürecinde bu tartışmalar daha da arttı. Arap şoven kesimleri kadar Türkiye'nin de içinde bulunduğu Irak'a komşu bazı ülkeler, yeni Irak'ın federal olmaması için, özellikle de Kürtlere federasyon hakkının tanınmaması için yoğun çaba saffetti. Ancak gösterilen bütün çaba ve tepkilere rağmen oluşan yeni Anayasa federal ve demokratik bir Irak'ı öngörüyor. Hazırlanan anayasa şimdiye kadar Kürtlerin varlığını ve haklarını tanımlayan ve güvence altına alan en kapsamlı hukuki belge niteliğindedir. Söz konusu Geçiş Dönemi Yönetim Yasası'nın 4. maddesi yeni Irakı şöyle tanımlıyor: *Irak'taki yönetim sistemi cumhuriyetçi, federal, demokratik ve çoğulcudur, iktidar federal yönetim ile bölgesel yönetimler, valilikler, belediyeler ve yerel yönetimler arasında paylaşılır. Federal sistem, köken, ırk, etniklik, milliyet veya din üzerinde değil, coğrafik ve tarihsel gerçeklikler ile iktidarın bölünmesi üzerinde temellenir.*

Bu madde Irak'ın hem federal, demokratik ve çoğulcu olduğunu vurgulamakta, hem de federal sistemin coğrafik temelde yapıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle Türkiye'nin olası bir federal sistemin bölgesel temelde olmaması gerektiği yönünde yürüttüğü çabalar dikkate alınırsa, yasadaki vurgunun önemi daha çok ortaya çıkar. GDYY'nın en önemli belirlemelerden birisi de vatandaşlık ile ilgili bölümdür. 11. Madde'nin A fıkrası; *'Irak uyruğunu taşıyan herkes Irak vatandaşı sayılır'* denilmektedir. Bölge devletleri anayasalarının çoğunun vatandaşlık tanımının ırk ya da din temeli olduğu düşünüldüğünde yeni tanımın oldukça çoğulcu bir çağrışım yaptığı görülüyor. Yeni yasanın Kürtler bakımından en önemli özelliği ise Kürtçe'nin kullanım alanına ilişkin olarak çizdiği geniş çerçevedir. Yasanın 9. Madde'si şöyle düzenlenmiştir: *'Arap dili ve Kürt dili Irak'ın iki resmi dilidir. Türkmenler, Asuriler veya Ermeniler gibi, Iraklıların çocuklarını, eğitim programına uygun olarak kendi ana dillerinde resmi eğitim kurumlarında, veya her hangi başka dillerde özel eğitim kurumlarında eğitime hakkı gü-*

vence altındadır. "Resmi dil" kavramının kapsamı ve bu maddedeki hükümlerin uygulanmasının anlamı kanunla belirlenir ve şu hususları içerir:

(1) Resmi gazetenin iki dilde yayınlanması;

(2) Ulusal Meclis, Bakanlar Kurulu, mahkemeler ve resmi toplantılar gibi resmi çerçevedeki konuşma ve açıklamaların her iki dilde yapılması;

(3) Resmi belgelerin onaylanması ve yayınlanması ile resmi yazışmaların iki dilde yapılması;

(4) Eğitim programına uygun olarak öğretimin her iki dilde yapılacağı okulların açılması;

(5) Eşitlik ilkesinin buyurduğu (para, pasaport ve pul gibi) diğer tüm hususlarda her iki dilin kullanılması;

(6) Federal kurumlarda ve Kürdistan bölgesindeki temsilciliklerinde her iki dilin kullanılması.'

Görüldüğü gibi Kürtçe sadece Kürdistan'da değil aynı zamanda Irak'ın tümünde kullanılıyor ve ülkenin ikinci resmi dili olarak kabul ediliyor. Bu durum, yeni anayasa da Kürtler bakımından en önemli kazanım sayılabilir. Tabi bu arada diğer azınlıklar bakımından belirtilen güvenceleri de unutmamak gerekir. İşin bu yanını yeni yasanın demokratikliğinin önemli göstergelerinden birisi olarak kabul etmek gerekir

7. Madde B fıkrasında ise 'Irak'ın, bir çok ulusun ülkesi ve Irak'taki Arap halkının, Arap ulusunun bölünmez bir parçası' olduğu belirtiliyor.

Buradaki belirlemenin önemi şuradadır ki, hem bir kez daha Irak'ın çok uluslu bir ülke olduğu vurgulanıyor, hem de Irak'ın Arap ulusu ile bağlantısı Irak'ta yaşayan Araplarla sınırlı tutuluyor.

Yasa'nın 54. Madde A fıkrasında Kürdistan Bölge Yönetimi'nin yetkisi şöyle tanımlanıyor: *Kürdistan Bölge Yönetimi, bu Kanun'da belirtildiği üzere federal idarenin özel yetki alanına dahil konular hariç, mevcut görevlerini yerine getirmeye devam eder. Bu görevlerin finansmanı, mevcut uygulamaya uygunluk içinde ve bu Kanun'un 25(E) maddesi gereğince federal idarece*

karşılır. Kürdistan Bölge Yönetimi polis güçleri ve iç güvenlik üzerinde bölgesel kontrolü elinde tutar ve Kürdistan bölgesi dahilinde vergi ve harç koyma yetkisine sahiptir.

Ne var ki bu olumlu belirlemelere karşılık, yeni yasada Kürdistan Bölge Yönetimi'nin yetki alanı daraltılmakta ve giderek Kerkük, Kürdistan Bölgesi'nin dışında tutulmaktadır.

Yasa'nın 43. Madde'sinde bu konunun çerçevesi şöyle çizilmiş:

A- Kürdistan Bölge Yönetimi, 19 Mart 2003'de bu idare tarafından yönetilen Dohuk, Arbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Ninova vilayetlerinin topraklarının resmi yönetimi olarak tanınır. "Kürdistan Bölge Yönetimi" terimi, Kürdistan Ulusal Meclisi, Kürdistan Bakanlar Kurulu ve Kürdistan bölgesindeki bölgesel yargı organını kapsar.

B-Geçiş dönemi içinde on sekiz vilayetin sınırları değişmeden kalır.

C- Bağdat ve Kerkük hariç, Kürdistan bölgesi dışında üçten fazla olmayacak vilayetlerden oluşan her grup, kendi aralarında bir bölge kurma hakkına sahiptir....

D- Bu Kanun, Tükmenler, Keldani-Asuriler ve diğer tüm yurttaşların idari, kültürel ve politik haklarını güvence altına alır.

Dikkat edilirse Kürdistan Bölge Yönetimi'nin yetki alanı ABD müdahalesinden önce Kürtlerin denetiminde olan bölge ile sınırlandırılıyor. Oysa söz konusu coğrafya Iraktaki bütün Kürt coğrafyasının % 60'ı dolayındadır. Yasada savaştan sonra özgürleştirilen Musul, Diyala ve Kerkük vilayetleri ve bağlı kimi yerleşim yerleri bunun dışında tutuluyor. Ayrıca yasaya göre on sekiz vilayetten her üçü bir araya gelerek bölge kurma olanağına sahipken Bağdat ve Kerkük bu haktan istisna tutuluyor. Bağdat'ın istisna tutulması anlaşılır, çünkü orası ülkenin başkentidir, ancak aynı şeyin Kerkük için de geçerli olması doğru değil. Burada Kerkük'ün bir petrol kenti olarak Kürtlerin denetimine geçme kaygısının belirleyici olduğu açıktır.

Kerkük, hem Araplar, hem bölge devletleri hem de müttefikler için önemsenen bir şehir. Kerkük'ün Kürtlerin denetimine bırakılmasının adı geçen çevrelerin hiçbirisinin

hesabına gelmediğini tahmin etmek güç değil. Bu nedenle Kürtlerin bütün ısrarına rağmen Kerkük Kürdistan Bölge Yönetimi denetimi dışında tutuldu. Ancak Kerkük'e ilişkin olarak yapılan düzenleme kalıcı değil. Yasa, Kerkük dahil, diğer bir çok sorununa çözüm için Irak Geçiş Yönetimi'ni görevli kılıyor. Söz konusu yasanın 58 Madde'sinin Kerkük dahil diğer uyuşmazlık konusu olan alan ve konular ile ilgili düzenlemesi şöyledir:

A- Irak Geçiş Yönetimi, özellikle de Irak Mülkiyet Şikayetleri Komisyonu ve ilgili diğer organlar, önceki rejim tarafından Kerkükte dahil belli bölgelerin demografik özelliklerini, kişileri kendi yer ve evlerinden sürmek ve kovmak, bölge içine veya dışına göçe zorlamak, yabancı kişileri bölgeye yerleştirmek, sakinleri çalışmadan yoksun bırakmak, ve milliyetini değiştirmek suretiyle bozma uygulamalarının yol açtığı haksızlıkları düzelterek önlemleri almada süratle hareket ederler...

B- Önceki rejim, siyasal amaçlarla idari sınırları da manipüle etmiş ve değiştirmiştir. Irak Geçiş Yönetimi Başkanlık Konseyi, kalıcı Anayasa'da bu haksız değişikliklerin düzeltilmesi hususunda Ulusal Meclis'e tavsiyelerde bulunur. Başkanlık Konseyi'nin tavsiyelerin saptanması üzerinde oybirliğiyle bir anlaşma sağlayamaması durumunda, konuyu incelemek ve tavsiyelerde bulunmak üzere oybirliğiyle tarafsız bir hakem tayin eder. Başkanlık Konseyi'nin bir hakem üzerinde anlaşma sağlayamaması durumunda, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nden, seçkin bir uluslararası kişiliği hakem olarak tayin etmesini ister.

C- Kerkük de dahil, tartışmalı bölgelere ilişkin nihai karar, bu önlemlerin tamamlanmasına, dürüst ve saydam bir nüfus sayımının yapılmasına ve kalıcı anayasanın onaylanmasına kadar ertelenir. Bu karar adalet ilkelerine uygun olmalı ve bu bölgelerdeki halkın istemlerini dikkate almalıdır.

İlgili maddelerden de anlaşıldığı gibi Kerkük'ün durumu ve ona benzer nüfus kaymaları ile idari birimlerin değiştirilen

Irakta Kürtlerin 1960'tan bu yana yürüttüğü mücadele çerçevesinde önce özerk yönetimin, 1990 yılından bu yana ise federasyon konusunun sıklıkla gündeme geldiği biliniyor. 11 mart 2004 tarihinde ilan edilen Geçici Irak Anayasası (orijinal adıyla Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Yasası) ile Irak resmen ve hukuken bir federal devlet statüsüne kavuştu.

Bu sürecin geçmişi somut olarak 1970'lere kadar uzanır.

Iraklı Kürtler ve Baas rejimi arasında süren kıyasıya mücadeleden sonra her iki taraf, **11 Mart 1970 Deklârasyonu** üzerinde uzlaştı. Her iki taraf adına Mustafa Barzani ve Saddam Hüseyin tarafından imzalanan 11 Mart 1970 tarihli Deklârasyonun 2. Bölüm 1. maddesi Irak'ı şöyle tanımlıyordu:

Irak Cumhuriyeti, eşit haklara sahip iki başlıca ulustan, yani, Arap'larla, Kürt'lerden oluşan bir birleşik devlet olmalıdır.

Aynı Deklârasyonun 6.Madde'sinde ise: 'Irak Kürdistan'ı; Süleymaniye, Kerkük, Erbil illeriyle, bu illerin sınırları içerisinde bulunan ve yine nahiye ve köylerin bütününden; Musul ve Diyala illerinin ise, Kürt halkının yine çoğunlukta bulunduğu kaza, nahiye ve köylerden meydana gelir', denilmektedir. Deklârasyonun 7 ve 8. maddelerinde ise, 'Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısının Kürt olacağı ve Cumhurbaşkanı'nın seçildiği yöntemle, Kürt Halkı tarafından seçileceği, Anayasanın, Kürdistan bölgesinde, kültürel, sosyal, ekonomik yönetime ait tüm ulusal hakları ve bunlara ilişkin "yerel otonomi" güvence altına alacağı' belirtiliyordu.

Görüldüğü gibi bu gün Irakta Kürtlere ilişkin olarak gündeme gelen federasyon ve buna benzer talepler yeni değil. Deklârasyonun içeriği ayrıntılı olarak ele alındığında neredeyse bugünkü Geçiş Dönemi Yönetim Yasası'ndakine yakın hak ve özgürlüklerin Kürt halkına tanınmış olduğu görülmektedir.

sınırlarının yeniden düzenlenmesi için önce Geçiş Dönemi Başkanlık Konseyi'ne görev veriliyor. Sorunun bu tarzda bir sonuca ulaştırılmaması durumunda ise Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin görevlendireceği bir hakemin olaya el koymasını öngörüyor.

Irakta Geçiş Dönemi kavramı 30 Haziran 2004'te başlar ve normalde 31 Aralık 2005'te son bulur. Bu takvime göre 30 Haziran 2004 tarihinde ABD ve müttefikleri egemenliği Geçici Irak Yönetimi'ne devredecek. İkinci aşamada ise en erken 31 Aralık 2004 ve en geç 31 Haziran 2005 tarihlerinde olmak üzere Ulusal Meclis seçimi yapılacak. Kürdistan Ulusal Meclis seçimleri de Irak genelinde yapılacak seçimlerle aynı tarihte gerçekleştirilecek. İkinci aşama, kalıcı anayasaya uygun bir Irak hükümeti'nin kurulması üzerine son bulur. Ulusal Meclis, en geç 15 Ağustos 2005'e kadar kalıcı anayasa taslağını hazırlar. Kalıcı anayasa taslağı, en geç 15 Ekim 2005'e kadar yapılacak bir halk oylamasıyla onaylanmak üzere Irak halkına sunulur. Geçici anayasa halkoyunda kabul edilirse, kalıcı hükümet için seçimler en geç 15 Aralık 2005'e kadar yapılır ve yeni hükümet en geç 31 Aralık 2005'e kadar görevi üstlenir.

Burada dikkat çeken bir nokta da kalıcı anayasa'nın kabulü için getirilen şartlardır. Bu konuyla ilgili olarak yapılan düzenlemeye göre; *Irak'taki seçmenlerin çoğunluğunun kabul etmesi ve üç ya da daha fazla vilayette seçmenlerin üçte ikisinin reddetmemiş olması halinde genel halkoylaması başarılı olacak ve taslak Anayasa onaylanacaktır.* Buradaki koşula göre örneğin üç ilden oluşan Kürdistan Bölgesi'ndeki nüfusun üçte ikisinin reddetmesi halinde herhangi bir anayasa'nın kabulü mümkün olmayacak. Bu bir bakıma Kürtler için geliştirilmiş bir veto hakkı niteliğindedir. Bu yasaya göre Kürtler kendi çıkarlarına aykırı düzenlenmiş herhangi bir anayasa taslağını kabul etmeme haklarına sahiptirler. Bu da Kürtlere geçici anayasada tanınmış önemli haklardan birisidir.

● Sonuç Yerine:

Yıllardır bir belirsizlik içinde bulunan Irak Kürtlerinin elindeki kazanımların Irak düzeyinde bir Anayasa ile güvence altına

alınması, başka bir deyişle Kürt halkına federasyon hakkının resmen tanınmış olması Kürtler bakımından büyük bir kazanımdır. Yine Kürdistan Bölge Yönetimi'ne tanınan yetkiler; iç güvenlik, vergi toplama yetkisi gibi konular da oldukça önemlidir. Kürtçe'nin sadece Kürdistan'da değil, aynı zamanda Irak'ın tümünde ikinci resmi dil olarak kabul edilmesi de yeni dönemde Kürtlerin Irak'ın yeniden yapılanmasında aldıkları rolün önemini ortaya koymaktadır.

Öte yandan Federal (merkezi) yönetim için oluşturulan çerçeve Kürtler bakımında eşitlikçi olmaktan uzaktır. Arapların ezici çoğunlukla yansıtacağı Ulusal Meclis'te Kürtlerin denge unsuru olmaları oldukça zor. Bu nedenle, birincisi her halkın kendi nüfus oranında yansıtacağı bir meclis ile her halkın, örneğin, Kürt ve Arapların eşit olarak temsil edildiği bir senatodan oluşan ikili bir meclis düşünülebilirdi. Böyle bir sistem halklar arası eşitlik dengesini sağlamak bakımından önemli bir güvence olurdu.

Ayrıca Kerkük'ün şu an için Kürdistan Bölge Yönetimi'nin yetki alanı dışında tutulması önemli bir sorun durumunda. Bu tür ihtilaf konusu olan sorunların zamana bırakılması belki de Irak'ın yeniden huzur ve istikrara kavuşması bakımından zorunlu görülebilir. Ancak böyle de olsa bunun Kürtler aleyhine olan bir gelişme olduğu açıktır.

Bana göre Irak'ta olağanüstü bir gelişmenin yaşanmaması durumunda önümüzdeki süreçte Kerkük'ün idari olarak Kürdistan Bölge Yönetimi'ne bağlanma olasılığı yüksektir. Ancak buradaki petrol için aynı şeyi söylemek zor. Bu nedenle Kerkük petrolünün merkezi hükümet tarafından kullanılması, bu yönde bir formülün bulunması daha büyük bir ihtimal.

Kemal Burkey Irak'ta Kürtlerin son durumunu 'bardağın yarısı dolu yarısı boş' olarak değerlendiriyor (**Dema Nû, 15 Mart 2004, sayı 73**). Gerçekten de ortada hem artılar hem de eksiler var. Hem kazanımlar var hem de daha kazanılması gerekenler.

Evet, hiç bir mücadelede yüzde yüz kazanmak diye bir şey yok. Ama söz konusu olan kazanmaksa, Kürtlerin kazandığına şüphe yok.

Tüm kadınları kendi öz örgütlenmelerine sahip çıkmaya çağırıyorum

KOMJIN, yöneticisi B. Karakaş:

“Feminist kadın hareketinden tutun da dinci kadın hareketine kadar, yapılan kadın örgütlenmeleri, kadınların politikleşmeleri ve örgütlü yaşama katılımları açısından önemli çalışmalarlardır.”

Türkiye’de 90 sonrası süreçte hız kazanan kadın hareketi, Kürd kadın çalışmalarına da önemli nüveler kazandırdı. O dönemin çalışmaları içinde bulunan, kadın çalışmasının gereğine inanan, kadın arkadaşımızla sohbet ettik. Bu sohbeti siz DENG okuyucularının da ilgisini çekeceğine inanıyorum. B. Karakaş, on iki yıldır Avrupa’da yaşıyor, evli ve iki çocuk annesi, KOMJIN, Kürd Kadın Bürosu’nun yöneticisi.

● Ropörtaj: Necla Morsünbül/DENG

DENG: Merhaba, her röportaj veya tanışmaların başında sorulan klasik bir soruyla sohbetimize başlamak istiyorum. Okuyucularımıza, kısaca kendinizi tanıtır mısınız? Bununla bağlantılı olarak, hemen şunu sormak istiyorum. Sizleri diasporaya iten sebepler nelerdir?

B. Karakaş: Bir insanın yanıtlamakta en çok zorlandığı soru bu olsa gerek. Kendimle ilgili öyle söylenecek çok şeyim yok.

Eğitimci bir ailenin çocuğuyum, dolayısıyla bunun faydalarını her zaman gördüm ve ben de çocuklarıma benzeri şeyleri yapmaya çalışıyorum.

Neden diasporaya geldim? Bu öyle çok da gönüllü olmadı, benim dışımda gelişen faktörlerin etkisiyle kendimi buralarda buldum.

■ **Türkiye’deki belli başlı uğraşlarınız nelerdi, oradaki yaşamınızdan kısaca bahseder misiniz? Kürt sorununa ilgi duymanız ne zaman ve nasıl başladı?**

● Türkiye’de iken de yine Kürt sorunu ve buna bağlı olarak kadın sorunu, benim ilgi odağımdaydı. Orada bir derneğimiz vardı ve onun sayesinde her iki konuda da bilgi ve tecrübe sahibi oldum. Bu konuda kendimi oldukça şanslı buluyorum diyebilirim.

Kürtlerin varlığını keşfetmem, başlangıçta öyle çok da bilinçli olmadı. Belki klasik olacak ama doğrusu, benim hep haksızdan, ezilenden, sömürülenden yana olma gibi bir eğilimim vardı, ilkokul çağlarındayken bile bu böyleydi. Mahallemizin sonunda Kürt bir aile oturuyordu. -O zamanlar onların Kürt olduklarını, hatta Kürdün ne demek olduğunu bile bilmiyordum- Onların diğer komşularımızdan farklı olduklarını biliyordum, ama çocuk aklımla bunu isimlendiremiyordum. Mahalledeki diğer çocuklar, bu komşumuzun çocuklarıyla oynamak istemezlerdi, hatta biraz küçümserlerdi de. İşte bu yüzden ben de oynarken tercihim bu Kürt çocuklarından yana kullanırdım. Onları anlamaya çalışma merakı, daha sonraki yıllarda da devam etti ve ben Kürt kimliğiyle tanıştım. Ama şunu söylemeliyim ki ailem bu konuda beni asla olumsuz yönde etkilemedi ve ben tercihim özgür irademle yapabildim.

■ *Türkiye’de iken, günlük işlerinizin dışındaki zamanlarda, Kürt sorununun yanında, kadın sorununa ilişkin ne tür çalışmalar yapıyor, hangi etkinliklerde bulunuyordunuz? Bu iki sorunu iç içe götürme konusundaki duygu, düşünce ve zorluklarınız nelerdi?*

● Yukarıda da belirttiğim gibi İstanbul’da bir Kürd derneği ile tanıştım, bu dernek sayesinde örgütlü yaşama adım atmış oldum. İlk zamanlar burada bir kadın komisyonu kurduk, ama daha sonraki yıllarda bu iş sadece bir komisyonla sürdürülemeyeceğini anladık. İçimizde bir kadın derneği kurma fikri oluştu, ama telaffuz edildiği kadar kolay bir iş değildi. Bu konuda kadınların neler düşündüklerini öğrenmek için bir anket hazırlandı. Bu anket, Türkiye ve Kürdistan’da yaşayan Kürt kadınlarını kapsıyordu. O dönemin koşullarında aslında birçok kadına ulaşmayı başardı. Anket sonucuna göre; kadınlar bir dernek kurulmasına sıcak bakıyorlardı, ama iş çalışmaya gelince, genellikle kendilerinin bunu başaramayacaklarını söylüyorlardı. Biraz da bu anketin verdiği moral, farklı politik kimliklere sahip kadınlar bir araya gelecek bağımsız Kürt kadın grubunu oluşturduklar, amaç buradan dernekleşmeye geçebil-

mekti. Çok uzun süreli tartışmalar yaşandı, her bir tüzük maddesi istisnasız, saatlerce tartışıldı. Büyük uğraşlar sonucu dernek kuruldu. Ama ne yazık ki ömrü, hazırlık çalışmalarındaki süreç kadar uzun olmadı. Ayrışmalar yaşandı. Aslında o dönemdeki kadınlar zor olanı başarmaya çalıştılar, farklı politik kimliklere sahip bu kadınların, bir kadın çalışmasını yürütmesi, gerçekten önemli bir adımdı. Ben şuna inanıyorum ki o dönemde bu çalışmalar içerisinde yer alan her kadın gerçekten birbirinden ve çalışmalardan çok şey öğrendi.

Ulusal sorun ile kadın çalışmasını birlikte sürdürmenin zorlukları var elbette, ama her iki çalışma birbirine alternatif olmadığı için çok ciddi sorunlar yaşanmadı. Sonuçta bir kadın, ben sadece cins olarak özgür olmak istiyorum dese bile, vereceği ilk mücadele ulusal mücadeleye olacaktır. Çünkü, açıktır ki, bir ulus özgür olmadan, onun içerisinde yaşayan bireyler de özgür olamaz.

■ *Türkiye’deki diğer kadın çalışmaları hakkında ne düşünüyordunuz? Onlarla ilişkileriniz nasıldı?*

● Bana göre feminist kadın hareketinden tutun da, dinci kadın hareketine kadar, yapılan kadın örgütlenmeleri, kadınların politikleşmeleri ve örgütlü yaşama katılımları açısından önemli çalışmalardır. Evet, her kadın cins olarak eziliyor, ama kurtuluş önerilerimiz ya da yöntemlerimiz farklı. Bunun için de ayrı örgütlenmemiz çok doğal.

Şunu söyleyebilirim ki, o yıllarda tüm kadın örgütlenmeleriyle ilişkilerimiz vardı. Ama bunların içinde Kürt kadınlarına -bana göre- en ılımlı yaklaşanlar feminist kadınlardı.

Zaman zaman ortak eylemlilikler düzenliyorduk, 8 Mart’lar gibi. Burada Kürtçe pankart taşıma istemimize yine feminist kadınlardan destek geliyordu. Bazı sosyalist kadın örgütlenmeleri meseleye, “hepimiz sonuçta kadınız ve cins olarak eziliyoruz, neden ayrımcılık yapıyorsunuz” şeklinde yaklaşıyorlardı. Ama gözardı ettikleri bir gerçek vardı. Bir tarafta onlar, diğer tarafta kendi dillerinde bir pankart bile taşıyamayan kadınlar vardı. Amacınız ne kadar ortak olsa bile, ta-

şiddetinin kimlikler –Kürt, sosyalist, kadın, Alevi vs.- bizim ortak bir çalışma yürütmenizin önündeki ciddi engelleri oluşturunuyordu.

■ *Sizce kadınları Kürt, Türk, Arap, Alman diye ayırmak doğru olur mu? Çoğu zaman “Hepimiz kadınız, birlikte çalışmalıyız” deniliyor. Ama Kürt sorunu ortaya geldiğinde genellikle şöyle bir tepki ortaya çıkıyor: “Bu soruna girmeyelim. Asıl olan kadın sorunudur. Bizler, bu konuya yoğunlaşmalıyız.” Siz bu yorumlara nasıl bakıyorsunuz? Bu bakış açısının altında ne var?*

● Evet doğru, hepimiz kadınız, ama ne yazık ki “kadın olmak” bizim tek ortak paydamızı oluşturmuyor. Neden? Çünkü bir tarafta anadilini kullanabilen bir kadın var, diğer tarafta bundan mahrum edilen bir kadın. Bir tarafta “ben Hanefiyim, Şafiyim vs.” diyebilen bir kadın var, diğer tarafta Alevi olduğunu dillendiremeyen bir kadın. Bir tarafta her türlü lükse sahip bir kadın var, diğer tarafta yoksulluk sınırının bile altında yaşamak zorunda bırakılan bir kadın. Şimdi, diyebilir misiniz, “diğer farklılıklarınızı, yaşadıklarınızı bir kenara bırakın ve gelin kadın olarak örgütlenelim.” Bu mümkün değil. Elbette ki tüm bu kadınlar, farklılıklarını da örgütlerine yansıtacaktırlar. Ve doğal olarak da ayrı örgütleneceklerdir, örgütlenmelidirler de. Kürt kadınının da kendi özgün örgütlenmesini yaratması onun en doğal hakkıdır. Bu kürd kadınının ulusal sorununa uzaklaştırmaz, aksine yakınlaştırır.

■ *Kadınların, ülkede yaşadıkları sorunlarla, diasporada yaşadıkları sorunlar arasında ne tür benzerlikler, sıkıntılar ve farklılıklar var? Kürt kadınlarının sorunlarıyla, diğerlerini farklı kılan nedir sizce?*

● Kadınların yaşadıkları sorunlar elbette ki o ülkenin koşullarıyla da ilintili. Siz, diasporada yaşayan bir yabancısınız, yaşadığınız ülkenin yasaları, demokrasi anlayışı, gelenekleri, kadını yorumlayışı size yansıyacaktır. Buna bir de kendi kültürünüzden getirdiğiniz yargılar eklenecektir doğal olarak. Aslında Kürt kadınları açısından olaya bakıldığında çok fazla değişen bir şey yok, ha kendi ülkelerinde yaşama hakları ellerinden alınmış, ha yabancı bir ülkede yaşamak zorunda bırakılmış. Diasporada yaşayan Kürt kadınlarının, ülkedekilere kıyasla kendi haklarını isteme noktasında daha rahat, olduğunu söylemek mümkün, ama unutmayalım ki ‘bülbulü altın kafese koymuşlar, ille de vatanım’ demiş.

■ *Düne oranla, kadın çalışmaları daha da örgütlenmiş görünüyor? Bu aşamaya nasıl gelindi? Ve bu alanda çalışmak isteyen kadınlara neler söylemek istersiniz?*

● Bu aşamaya öyle çok da kolay gelinmedi. Tek tek kadınların, örgütlü mücadele içerisindeki, bireysel çabaları so-

Kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmesi, elbette ki örgütlü mücadele ile olacaktır. Ne kadar çok kadın buna inanır ve örgütlü mücadele içerisinde yer alırsa o oranda da sesini duyurma şansı olacaktır. Ama şunu belirtmeliyim ki, kadın mücadelesi genelde küçümşenen ve pek ciddiye alınmayan bir mücadele türü. Bu sadece erkekler için geçerli değil, böyle düşünen kadınların sayısı da oldukça fazla. Hele hele politik kariyeri hedefleyen bir kadın için, kadın çalışması içerisinde yer almak, zaman kaybı olarak nitelendiriliyor. Oysa ki bir kadın, eğer kadın bilinciyle donatılmamışsa, onun fiziksel olarak kadın olması çok etkili olmaz. Hatta tam tersi, bu tür kadınlar, kendilerini ispatlama ihtiyacı duyduklarından, erkeklerden bile daha acımasız ve kötü politikacı olabiliyorlar. -Tansu Çiller bunun en iyi örneği bence-

nucunda ulaşıldı. Aslında her kadın, bir güç ve yeni bir dünya. Sanırım önemli olan önce bunu keşfedebilmek. Kadınların çoğunda genel bir yargı hakim: “Ben tek başıma ne yapabilirim ki?” Oysa ki o tek tek kadınlar bir araya geldikleri zaman çok şey başarabiliyor. Hatta bazı bölgelerde bir kadın tek başına birçok insanın işini yapabiliyor. Önemli olan kendine güvenmek, ne istediğini bilmek ve gücünü azımsamamak.

Bilemiyorum bana katılır mısınız ama, politik mücadele içerisinde, kadın mücadelesinin ivme kazanabilmesi için, zaman zaman ‘kötü kızı’ oynamak gerekiyor, zaman zaman da radikal çıkışlar yapmak gerekiyor, aksi taktirde “cici kız” olup da kadın mücadelesinde kazanımlar elde etmeniz mümkün olmuyor. Yani hem yoldaşları kızdırmayayım, hem de kadın mücadelesine ivme kazandırayım demek gerçekçi olmaz, bana göre.

■ *Yeri gelmişken, kadın çalışmalarının önündeki zorluklara kısaca değinebilir misiniz?*

● Kadınlar, politikayı sosyal faaliyet olarak yapmak zorunda. Hiçbir şey bizlere altın tepsi içinde sunulmuyor, bu nedenle de erkekler gibi rahat politika yapamıyoruz. Ne olursa olsun, önce evimizin kadını, çocuklarımızın annesi olmamız bekleniyor. Çok yüksek sesle ifade edilmese de, bu düşünce tarzı erkeklerin çoğunda mevcut.

Bu yüzden kadınlar çoğu zaman politik mücadeleye, çok arka sıralardan katılmak zorunda kalıyorlar. Sınıfı geçmeyi başaran bir-iki kadın da, acı çekerek ya da bir biçimde bedelini ödeyerek geliyor buralara. Tabii ki bir de bunun sosyal boyutu var. Evin dışındaki insanlar, özellikle de yine daha çok kadınlar, politize olmuş kadınları eleştiriyorlar. Hatta bu tür kadınların kocalarına acıyanlara bile rastladım.

Yani bu da gösteriyor ki kadın çalışması iki cinsi de hedeflemek zorunda. Bir taraftan kadının bilincini yükseltirken, diğer taraftan erkekleri de buna hazırlamak zorunda. Yoksa aile içi çok ciddi sorunlar yaşanabiliyor. Bu nedenle de çok hassas davranılması gereken bir çalışma. Kadın çalışma, kazanımları uzun yıllar alan, oldukça çetrefilli bir çalışma, an-

cak verimini alınca da bir o kadar mutluluk verici bir çalışmadır.

■ *Sizce Avrupa’daki kadınlar özelde de Kürt kadınları nasıl örgütlenebilir, ayakta durabilir ve gelişebilirler?*

● Kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmesi, elbette ki örgütlü mücadele ile olacaktır. Ne kadar çok kadın buna inanır ve örgütlü mücadele içerisinde yer alırsa o oranda da sesini duyurma şansı olacaktır.

Ama şunu belirtmeliyim ki, kadın mücadelesi genelde küçümsenen ve pek ciddiye alınmayan bir mücadele türü. Bu sadece erkekler için geçerli değil, böyle düşünen kadınların sayısı da oldukça fazla. Hele hele politik kariyeri hedefleyen bir kadın için, kadın çalışması içerisinde yer almak, zaman kaybı olarak nitelendiriliyor.

Oysa ki bir kadın, eğer kadın bilinciyle donatılmamışsa, onun fiziksel olarak kadın olması çok etkili olmaz. Hatta tam tersi, bu tür kadınlar, kendilerini ispatlama ihtiyacı duyduklarından, erkeklerden bile daha acımasız ve kötü politikacı olabiliyorlar. -Tansu Çiller bunun en iyi örneği bence-

Kürt kadınları nasıl örgütlenebilirler gelince, Avrupa’da ve özellikle Almanya’da bu işe aday bir örgütlülüğü var kadınların: KOMJIN. Kendini sorununa karşı sorumlu hisseden, gerek ülkesinde, gerek diasporada, gerekse de kadın olarak yaşadıklarından rahatsızlık duyan herkesin bu örgütlülüğe sahip çıkması gerektiğine inanıyorum. Çünkü, ancak böyle sesini duyurabilir ve güç olabilir.

■ *Diaspora insanların erimemek için eski değerlere yapışıp içe kapandığı söyleniyor. Sizce bu değerlendirme doğru mu? Eğer doğruysa bu içe kapallılığı neye bağlıyorsunuz? Sizce, uzun yıllar diasporada yaşayıp da ülkeye dönen insanlar ne tür sorunlar yaşıyorlar?*

● İçe kapanma ya da diğer deyişle gettolaşma, bana göre, bir savunma mekanizması. Bu insanlar, yaşadıkları toplumu iyi analiz edemedikleri ve belki de ondan korktukları için, kendilerine çok yabancı gelen bu kültüre karşı, korunma içgüdüleriyle, kendi değerlerine bağlı kalmayı tercih ediyorlar. Öyle ki

ülkedeki insanlar bile onlardan daha ileri olabiliyor. Aslında bunu daha çok çocuklarını korumak adına yapsalar da, -gözlemlediğim kadarıyla- bu tür gettolarda yaşayan çocuklar, ileriki yıllarda çok ciddi sorunlar yaşıyorlar ailelerine. Evde tamamen içe kapalı ve babanın hakimiyetinde olan bir dünya, dışarıya adım attığında ise, birbiriyle iltisacı olmayacak kadar zıt bir kültür. İsteddiği her şeye çok rahat ulaşabileceği bir dünya. Çocuklar bu iki farklılık arasında bocalıyorlar ve çok ciddi kimlik sıkıntısı yaşıyorlar. Eğer doğru yönlendirilmezlerse, kendilerini çok uç noktalarda bulabiliyorlar. Bana göre, bu kültüre tamamen entegre olmak ne kadar yanlış ise, kültürden uzak, kapalı yaşamak da o denli yanlış ve sakıncalı.

Ülkeye geri dönme istemi ise, çocuklarını bir nebze olsun tekrar geri kazanmak isteyen, ama burada bunu başaramayacağını düşünen ailelerin tercihi gibi geliyor bana. Elbette ülkede, özellikle çocuklar problemler yaşıyorlar, uyum, dil, okul, arkadaş vs. gibi. Eğer aileler biraz çaba harcarsa, bu çocukları topluma kazandırabileceklerine inanıyorum.

■ *İçinde yer aldığınız KOMJIN'ın çalışmalarıyla ilgili okuyucularımıza biraz bilgi verir misiniz? Bununla bağlantılı olarak KOMJIN'ın yeni yetişen nesillere bakışı ile onlara yönelik çalışmaları nelerdir? Bununla bağlantılı olarak da; KOMJIN, kadın gücünü, kapasitesini yeterince ve yerinde kullanabiliyor mu?*

● KOMJIN, 20 yıldan fazla geçmişi olan ve özellikle de Almanya'da yaşayan anti-faşist olmak kaydıyla, gönüllü Kürt sorununun çözümünden yana olan ve bu konuda bir şeyler yapmak isteyen tüm kadınlara açık bir göçmen örgütlenmesi. Kadının hem cins, hem de ulus olarak yaşadıklarını örgütlenme merkezine alan, bunları birbirine alternatif olarak görmeyen bir örgütlenme. Hem Kürt kadınlarının Avrupa'da yaşadıkları sorunları ele alan, hem de ülkedeki gelişmelere paralel olarak burada çalışmalar sürdüren bir kadın örgütlenmesi. Yaptığı çalışmalara ve etkinliklere bakarsanız, aslında azımsanamayacak işler başardı KOMJIN.

Yeni nesile nasıl bakıyor? Elbette ki onları motor güç olarak değerlendiriyor. Çünkü on-

lar bu toplumu, bizler ülkedeki koşulları daha iyi biliyoruz. Dolayısıyla birbirimizi tamamlayan bir yanımız var. Zaman zaman biz onların beyni, zaman zaman da onlar bizim dilimiz ve dışı açılan yanımız oluyor. Seçilen, son birkaç KOMJIN yönetimine baktığınız zaman, bu gençleşmeyi görmek mümkün. Burada doğmuş, politize olmuş ve kadın çalışmasının önemini kavramış tüm genç kadınları tebrik ediyorum. Umarım kadın çalışmasına olan bu ilgi ileriki yıllarda da devam eder.

KOMJIN açısından değerlendirdiğimizde, aslında bir gençleşme söz konusu. Kastedilen genel anlamda örgütlü mücadeleye entegre etmekse, bence onları buna özendirmek gerekiyor. Küçük bile olsa bazı sorumluluklar vermek ve tabii ki işi takip etmek gerekiyor. Sanırım şu çok önemli, "Sana güveniyorum ya da sen bunu başarırısın" demek, onları hem yüreklendiriyor, hem de kendilerine güvenmelerini sağlıyor. Eğitim çalışmaları elbette önemli ama, bence önce pratik, yani sorumluluk yüklemek gerekiyor.

KOMJIN gücünü doğru kullanıyor mu?

Bence soruyu şöyle sormak daha doğru. Burada yaşayan Kürt kadınları KOMJIN'a yeterince sahip çıkıyorlar mı? Evet diyebilmeyi çok isterdim. Ama hayır, sahip çıkmıyorlar. Daha önce de söyledim, kadın çalışması, maalesef kadınlar tarafından da çok fazla ciddiye alınmıyor. Bu işi başından beri inatla sürdüren 3-5 kadının azmi ve örgütlülüğe olan inancı sayesinde KOMJIN bugüne kadar geldi. Ama yine de karamsar değilim. Bu tür çalışmaların zorluğunu bildiğim için, kadınların bu denli duyarsız oluşu beni karamsarlığa sürüklemiyor. Geline aşamayı elbette yeterli bulmuyorum, ama azımsamıyorum da. Genç nesiller örgütlülüğün, özellikle kadın örgütlenmesinin gereğini kavradıkça, katılım o oranda artacaktır. Bunun için biz, KOMJIN'lı kadınlar elimizden geldiği kadar, bulunduğumuz her platformda, katıldığımız her çalışmada ve yaptığımız her etkinlikte bıkmadan usanmadan bunu dile getiriyoruz.

KOMJIN'ın başarısı, biraz da kadınların örgütlülüğe olan inancına bağlı.

Yeri gelmişken, tüm kadınları bir kere daha KOMJIN'lı olmaya ve kendi öz örgütlenmelerine sahip çıkmaya çağırıyorum.